

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
КАФЕДРА ТРУДОВОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА
ЗАХІДНИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ВОЛИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ
ЗЕМЕЛЬНИХ, АГРАРНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ
ТА ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Збірник тез

**Всеукраїнського науково-практичного
круглого столу, присвяченого
80-річчю від дня народження
Заслуженого юриста України, доцента
Домбровського Станіслава Феліксівича**

**Хмельницький
2024**

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
КАФЕДРА ТРУДОВОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА
ЗАХІДНИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА І
ПІДПРИЄМНИЦТВА ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ВОЛИНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ
ЗЕМЕЛЬНИХ, АГРАРНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ ТА
ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН**

*Збірник тез Всеукраїнського науково-практичного круглого столу,
присвяченого 80-річчю від дня народження
Заслуженого юриста України, доцента
Домбровського Станіслава Феліксовича*

**Хмельницький
2024**

УДК 349.41+349.42+349.6+349.2(477)

А 43

*Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(протокол № 17 від 27 червня 2024 року,)*

А 43 Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин : зб. тез Всеукр. наук.-практ. кругл. столу (м. Хмельницький, 31 травня 2024 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. 146 с.

ISBN 978-617-7572-82-3

У збірнику представлені тези доповідей, які були подані на Всеукраїнський науково-практичний круглий стіл «Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин», присвячений 80-річчю від дня народження Заслуженого юриста України, доцента Домбровського Станіслава Феліксівича, що відбувся у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 31 травня 2024 року.

Розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти і наукових установ, здобувачів вищої освіти, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Всеукраїнського науково-практичного круглого столу, «Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин» не завжди поділяє думку учасників конференції.

Основний матеріал доповідей подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 349.41+349.42+349.6+349.2(477)

ISBN 978-617-7572-82-3

© Колектив авторів, 2024

© Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024

ДОМБРОВСЬКИЙ СТАНІСЛАВ ФЕЛІКСОВИЧ
(15.04.1944-18.04.2018)

Професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права
Заслужений юрист України, відмінник освіти України,
Почесний член Союзу юристів України, академік,
доктор юридичних наук і професор Української технологічної академії
(відділення «Юриспруденція та право»).

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції!

Щиро вітаю *учасників та організаторів* з початком роботи Всеукраїнського науково-практичного круглого столу: *«Актуальні проблеми реформування земельних, аграрних, екологічних та трудових правовідносин»!* Проблематика реформування аграрного сектору економіки загалом та питання запровадження ринкових механізмів у правовому регулюванні земельних відносин зокрема, є надзвичайно актуальними для українських реалій державотворення та в умовах російської агресії. Збереження землі як основного національного багатства, а також розвиток експортного потенціалу нашої держави в аграрній сфері вимагає наукового обґрунтування та ефективного законодавчого регулювання. Одним із найбільш дієвих інструментів формування сучасних правових механізмів регулювання земельних та трудових правовідносин є проведення науково освітніх заходів, під час яких поєднуються теоретичні знання, наукові здобутки, практичний досвід представників різних регіонів України.

Приведення сьогоденного заходу приурочено пам'яті нашого шановного професора Станіслава Феліксовича Домбровського. Його життєвий та творчий шлях уособлює непохитне прагнення розбудови України, як сучасної правової держави. Закінчивши у 1974 році юридичний факультет Львівського державного університет Івана Франка, Станіслав Феліксович працював на юридичних посадах підприємств та установ області, очолював юридичну службу Головного управління агропромислового розвитку Хмельницької ОДА, працював суддею Хмельницького обласного суду, начальником юридичного управління Міністерства агропромислової політики України, займався адвокатською практикою.

Станіслав Феліксович також був долучений до законопроектної роботи з проблем удосконалення аграрного, підприємницького, земельного законодавства, в тому числі проектів законів України «Про фермерське законодавство», «Про особисте селянське господарство», Земельного кодексу України тощо.

За особистий вклад у підвищення, з допомогою правових засобів, ефективності сільськогосподарського виробництва, соціальну переорієнтацію економіки села Указом Першого Президента України Кравчука Л. М. 13 листопада 1992 року був удостоєний Почесного звання «Заслужений юрист України».

Станіслав Феліксович стояв у витоків створення Хмельницького інституті регіонального управління та права де з 1993 року працював на посадах викладача, старшого викладача, заступника завідувача кафедри цивільно-

правових дисциплін, професора кафедри трудового, земельного та господарського права передаючи життєву мудрість та ґрунтовні знання підростаючому поколінню молодих юристів.

Сьогоднішній захід покликаний поєднати зусилля науковців, представників органів влади та місцевого самоврядування, громадськості для пошуку дієвих правових механізмів завершення аграрної та земельної реформи, гарантування екологічної безпеки та трудових прав громадян в умовах російської агресії, глобальних викликів та криз, з метою підготовки конкретних рекомендацій та пропозицій щодо сталого розвитку нашої держави.

Бажаю учасникам наукового заходу натхнення, нових ідей, взаємного збагачення новими знаннями та успішного втілення всіх задумів!

**З повагою, ректор університету,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

Олег ОМЕЛЬЧУК

Спогади доньки Людмили Станіславівни про життєвий шлях Домбровського Станіслава Феліксовича

Насамперед хочу подякувати всім, хто ініціював цю зустріч (Олегу Миколайовичу та Надії Іванівні), хто організовував захід (Івану Олександровичу та Юлії Володимирівні), а також усім, хто долучився до сьогоднішнього заходу, присвяченого пам'яті Станіслава Феліксовича.

Сьогодні було проговорено та проаналізовано життєвий шлях Станіслава Феліксовича, сказано багато добрих слів у його пам'ять, згадано життєві історії з його біографії. Проте я хочу зупинитися на моментах його життя, які залишилися маловідомими широкому загалу.

Станіслав Феліксович багато років товаришував із першим Головою Конституційного Суду України Леонідом Петровичем Юзьковим, який бачив його суддею Конституційного Суду України. Однак із певних причин цього не сталося.

Варто зазначити, що на жодну зі своїх посад і нагород він ніколи не претендував. Навпаки, завдяки його компетентності та людяності ініціаторами нагород виступали його керівники. У далекому 1975 році, коли його запросили очолити юридичну службу обласного управління сільського господарства Хмельницького облвиконкому, йому одразу надали квартиру, лише б він погодився на цю посаду. Пізніше його також запросили працювати суддею обласного суду, а згодом — у Міністерство агропромислової політики України, де він очолював юридичне управління. Мама, щоразу, коли його запрошували на нову посаду, жартувала: «Знову тебе сватають».

Пам'ятаю, як батько розповідав, що Василь Климович Андрушко та Леонтій Ілліч Чорний фактично забрали його з Міністерства аграрної політики, запрошуючи на повну ставку до себе. Так само було з нагородою «Заслужений юрист України» та вченим званням доцента.

Цікаво, що юристом він став не за покликом дитячої мрії чи юнацького захоплення. Все почалося в середині 60-х років, коли його батько, все життя пропрацювавши трактористом, тяжко захворів і місяць перебував у лікарні. Тоді лікарняних не існувало, а селяни взагалі не мали паспортів, оскільки їх просто не видавали. Коли батько Станіслава Феліксовича подав документи для оформлення пенсії, йому не вистачило одного місяця стажу. Тож, попри понад 50 років трудового стажу, йому призначили мізерну пенсію. Він отримував 12 карбованців, а його дружина — лише 8. Ця несправедливість, яку син не зміг тоді виправити, мотивувала його стати юристом.

Він вступив до університету з другої спроби й у 29 років завершив навчання заочно. Вже на другому курсі юридичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка він почав працювати за фахом. Одного разу працівник прокуратури запропонував йому допомогу у написанні контрольної роботи з історії держави та права в професора Володимира Семеновича Кульчицького. Проте ту роботу не зарахували. Після цього випадку батько писав усі контрольні та курсові самостійно.

Коли на екзамені він відповідав професору Кульчицькому, той зауважив, що Станіслав Феліксович не знає історії. Тоді він запитав: «А ви знаєте про існування Лeticівської Республіки?». Викладач здивувався й усвідомив, що

почув щось нове. Після цього професор багато років згадував на конференціях, як його студент змусив його сидіти в бібліотеках у пошуках інформації про Летичівську Республіку.

Мотивація до навчання у батька була надзвичайно сильною. Після роботи він пішки долав 6 км бездоріжжям додому, де його чекала сім'я — дружина та маленька донька. Проживаючи разом із батьками та будуючи для них дім, він вечорами опановував правові науки.

Завзятість до навчання почала формуватися ще в дитинстві. У п'ять років його налякав бик, що вдерся на подвір'я й загнав хлопчика в яр, де той упав. Після цього випадку він почав заїкатися, через що мав труднощі в школі: важко було висловлювати свої думки, а однокласники насміхалися. Учителі часто занижували оцінки, кажучи, що він ні на що не годиться. В старших класах лікар порадив йому багато читати вголос. Так він і зробив, і згодом його мова поступово відновилася.

Тому, завдяки неабияким зусиллям, самовідданості й великій мотивації, він досяг успіхів у практичній роботі юриста (коли працював в Агропромлі Хмельницької області, довелося створювати юридичні служби в кожному районі). За свою працю отримав звання «Заслужений юрист України», одним із перших в незалежній Україні (документи були подані ще в УРСР, але процес прийняття рішення затягнувся на декілька років. Оскільки нагороду вручали вже в незалежній Україні, видали два посвідчення — УРСР та України — та дві медалі). Також зумів досягти значних успіхів у науці, бо отримав звання доцента без захисту дисертації.

**Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, земельного
та господарського права,
доцент кафедри соціального забезпечення**

Людмила ТАРАНЕНКО

СЕКЦІЯ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Бахур Олександр Валерійович,
доктор філософії в галузі права, адвокат,
доцент кафедри господарського та адміністративного права,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК (LAND BANK): ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ЗЕМЛЯМИ

У 2023 році Фонд державного майна України, не зважаючи на триваючу широкомасштабну агресію російської федерації проти України, продовжував реалізовувати свої функції та повноваження, визначені законодавством України. У зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням російської федерації та введенням воєнного стану Фондом внесено корективи у свою діяльність, оперативно вживаються відповідні заходи на виклики, які постали перед державою і Фондом зокрема.

Одним з важливих напрямів діяльності Фонду є удосконалення практики управління державним майном за рахунок цифровізації та спрощення процедур, оновлення менеджменту підприємств. Централізація управління державною власністю передбачатиме створення земельного банку, інвестиційного фонду нерухомості та суверенного фонду.

Зокрема, Фонд державного майна України та Кабінет Міністрів України планують централізувати всі державні землі сільськогосподарського призначення в єдиному суб'єкті для передачі в довгострокову оренду [1, с. 136].

27 липня 2023 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення державної власності», який запускає прозору оренду державних сільськогосподарських земель через онлайн-аукціони, дозволяє підвищити ефективність управління державними сільськогосподарськими землями, зокрема, шляхом створення Фондом державного майна України Земельного банку [2].

Загальна кількість державних сільськогосподарських земель наразі оцінена майже в 806 тис. га, з яких перебуває: 386 тис. га в управлінні Фонду державного майна України; 277 тис. га у Національній академії аграрних наук; 99,2 тис. га у Міністерстві юстиції України; понад 40 тис. га в інших міністерствах [3].

Як неодноразово заявляли представники Фонду державного майна України щорічно недобросовісні менеджери державних агропідприємств здавали бізнесу державні землі в оренду за сірими схемами, тобто державний бюджет України постійно недоотримував кошти від оренди державних земель [4].

Для порівняння: на кінець 2021 року земельний банк одного з найбільших агрохолдингів України, що здійснюють виробництво та експорт соняшникової олії, а також являються одним з провідних постачальників агропромислової

продукції на міжнародному ринку — Kernel, становив 506 тис. га. За 32 роки незалежності нашої держави жодне з цих державних сільгосп підприємств не сплатило майже жодної гривні в бюджет за оренду державних земель [5].

За розрахунками, що були здійснені попередньо, впровадження Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення державної власності» дозволить не лише вивести з «тіні» близько 800 тис. га державних сільськогосподарських ділянок, використовувати їх ефективно та за призначенням, але й матиме вагомий економічний ефект, який складає понад сім млрд грн. на один календарний рік.

Інвестиційний інструмент «Земельний банк» надаватиме можливість інвестувати в оренду економічно вигідних ділянок (адже зазвичай — це вкрай родючі ґрунти по всій території України). Скористатися такою можливістю зможе будь-який резидент України як фізична, так і юридична особи. Термін оренди має не перевищувати 14 років для вирощування однорічних рослин і 25 років — для багаторічних. Такий термін оренди спонукатиме інвесторів ефективніше користуватися землею, дотримуватися інтенсивних технологій вирощування, застосовувати найкращі засоби захисту рослин та добрива.

Впроваджується принцип: якщо державне підприємство прибуткове, воно має корпоратизуватися у ТОВ зі збереженням 100 % частки держави, створити наглядову раду та автоматично отримати на 50 років в оренду свою землю, сплачуючи щорічно в бюджет щонайменше 12 % від її нормативно-грошової оцінки (з можливістю здавати в суборенду, однак теж на відкритому конкурсі). І навпаки: якщо підприємство збиткове та безперспективне, цю землю мають обробляти інші фермери та аграрії за прозорим механізмом. Для цього уряд буде вилучати земельні ділянки та через встановлений законом механізм передавати їх в оренду на відкритому аукціоні на Prozorro. Продажі тим, хто запропонує вищу орендну плату, а значить — вищий дохід для держбюджету.

Для оптимального ціноутворення стартова вартість оренди становитиме не менше 12% від нормативної грошової оцінки (НГО) ділянки. Очікується, що вартість за результатами земельних торгів буде зростати в рази, особливо за найбільш цінні земельні ділянки, які мають вигідне географічне положення, логістику, кращий бонітет, можливість меліорації тощо.

Успішність такого прозорого підходу до здачі землі в оренду можна простежити за результатами роботи з ділянками у комунальній власності (до речі, їх стартова ціна також становить 12 % від НГО). За даними системи Prozorro. Продажі, протягом всього періоду проведення земельних торгів (продаж та оренда) дохід від них перевищив 2 млрд грн. З них 38 %, або 754 млн грн, склала саме оренда комунальних земель, при чому зростання вартості від початкової досягло 430 %. Лише протягом 2023 року (станом на початок серпня) відбулося понад 5 тис. аукціонів щодо оренди комунальних ділянок з доходом 205 млн грн [6].

Нині Фонд державного майна України запустив сайт, присвячений створенню Земельного банку, здійснив інвентаризацію державних земельних активів, виділив частку, яка належить Фонду, визначив перелік підприємств, землі яких буде виставлено на аукціони оренди в першу чергу. На сайті

опубліковано актуальну інформацію, а також карту, на якій розміщені землі, які будуть акумулюватися в Земельному банку [7].

Таким чином, новий інвестиційний продукт «LandBank» забезпечить ефективне управління державними сільськогосподарськими землями, сприятиме позитивному економічному зростанню, шляхом додаткових надходжень коштів до бюджету України, стимулюватиме залучення інвестицій в агросектор України та розвиток підприємств. Крім цього, впровадження Земельного банку вплине на появу нових підприємств, які збільшать податкові надходження та створять нові робочі місця. До того ж, Земельний банк є важливою складовою впровадження земельної реформи та фактично останнім етапом її проведення.

Кожна державна сільськогосподарська земля має приносити прибуток до державного бюджету України, адже є недопустимим недоброчесне використання державних ресурсів в часи, коли держава потребує грошових коштів для зміцнення обороноздатності.

Література

1. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна у 2023 році. URL: https://www.spfu.gov.ua/userfiles/files/zvit_SPFU_2023.pdf (дата звернення 15.05.2024).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення державної власності : Закон України від 27.07.2023 р. № 3272-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 88. Ст. 324. (дата звернення 15.05.2024).
3. Фонд державного майна активно працює над запуском проекту «Земельний банк». URL: <https://www.spfu.gov.ua/ua/news/10445.html> (дата звернення 15.05.2024).
4. ФДМУ запустив онлайн-ресурс, присвячений Земельному банку. URL: <https://www.spfu.gov.ua/ua/news/9889.html> (дата звернення 15.05.2024).
5. Початок кінця «сірих» схем. Депутати відправили оренду державної сільгоспземлі на Prozorro. Продажі. Як це відбуватиметься, пояснили у Фонді держмайна. URL: <https://forbes.ua/money/pochatok-kintsya-sirikh-skhem-deputati-vidpravili-orendu-derzhavnoi-silgospzemli-na-prozorroprodazhi-yak-tse-vidbuvatimetsya-poyasnili-u-fondi-derzhmayna-27072023-15095> (дата звернення 15.05.2024).
6. Прозорі аукціони та Земельний банк — зелене світло для розвитку ринку державних земель. 09.08.2023 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/927748.html> (дата звернення 15.05.2024).
7. Земельний банк. URL: <https://landbank.spfu.gov.ua/> (дата звернення 15.05.2024).

Бортник Ольга Юрївна,

докторка філософії з права, суддя Господарського суду Львівської області

ЩОДО ОКРЕМИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ОСОБИ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Способи захисту майнових прав на земельні ділянки встановлено ст. 152 ЗК України [4]. Наданий у цій правовій нормі перелік способів захисту майнових прав не є вичерпним. Згідно з п. «д» цієї статті допускається здійснення захисту прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки шляхом застосування інших, передбачених законом, способів, а не лише тих, про які йдеться у ст. 152 ЗК України [4].

На окремих з таких способів захисту майнових прав особи на земельну ділянку хочемо зупинитись у нашому дослідженні.

Так, згідно з ст. 21 ЗК України [4] порушення порядку встановлення та зміни цільового призначення земель є підставою для: а) визнання недійсними рішень органів державної влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування про надання (передачу) земельних ділянок громадянам та юридичним особам; б) визнання недійсними угод щодо земельних ділянок; в) відмови в державній реєстрації земельних ділянок або визнання реєстрації недійсною; г) притягнення до відповідальності відповідно до закону громадян та юридичних осіб, винних у порушенні порядку встановлення та зміни цільового призначення земель.

Згідно з ст. 20 ЗК України [4] встановлення та зміна цільового призначення земель — це віднесення земель до тієї чи іншої категорії. Перелік категорій земель законодавець надав у ст. 19 ЗК України [4]. Кожна окрема категорія земель, з тих, що зазначені у ст. 19 ЗК України, має свій особливий правовий режим використання.

Проте науковці уже неодноразово звертали увагу на ряд проблемних питань, які виникають в процесі визначення категорії земельних ділянок [1; 2, с. 60–61; 3, с. 84–85].

Не ставлячи під сумнів доцільність та ефективність способів захисту права, встановлених ст. 19 ЗК України [4], хочемо привернути увагу до необхідності деталізації способу захисту права на землю у випадках невірного визначення категорій земельних ділянок при наданні майнових прав на землю в зв'язку з застосуванням, так званого принципу «єдності юридичної долі земельної ділянки та нерухомого майна, що розташоване на ній» (див.: постанова Верховного Суду від 20.01.2021 р. у справі № 318/1274/18 [7]).

У силу ст. 120 ЗК України [4] особа, яка набула право власності на об'єкт нерухомого майна (жилий будинок (крім багатоквартирного), іншу будівлю або споруду), об'єкт незавершеного будівництва, розміщений на земельній ділянці (крім земель державної, комунальної власності), або ж право повного господарського відання чи оперативного управління має майнові права на таку земельну ділянку, які переходять до неї від відчужувача (попереднього власника) такого об'єкта без зміни цільового призначення такої ділянки. Аналогічну правову норму закріплено у ст. 377 ЦК України [5].

Крім цього, особи, вказані у ч. 2 ст. 92 ЗК України, набувають право постійного користування на земельні ділянки, які, як презюмується, розташовані під об'єктами нерухомого майна (цілісними майновими комплексами), що використовуються цими особами, та необхідні для обслуговування такого майна.

У загаданих вище випадках майнові права на земельні ділянки державної та комунальної власності надаються на підставі відповідних рішень органів державної влади або органів місцевого самоврядування про надання (передачу) земельних ділянок громадянам та юридичним особам.

Проте, чи доцільно у таких випадках, якщо орган державної влади чи місцевого самоврядування, надаючи майнові права на такі земельні ділянки, невірно визначив їх категорію (допустив порушення порядку встановлення та зміни цільового призначення землі) визнавати недійсним рішення про надання земельної ділянки в цілому? Адже право на земельну ділянку (право власності чи право постійного користування), у випадку його набуття при застосуванні принципу «єдності юридичної долі земельної ділянки та нерухомого майна, що розташоване на ній», належить власнику нерухомого майна на підставі закону. Приписи п.п. «а» ст. 143 ЗК України [4] (примусове припинення прав на земельну ділянку в судовому порядку у разі використання земельної ділянки не за цільовим призначенням) у такому випадку навряд чи можливо буде застосувати.

Власник нерухомого майна, звертаючись до органів державної влади чи місцевого самоврядування з вимогою про надання у таких випадках земельної ділянки у власність, чи у постійне користування, не вказує категорії, до якої її слід віднести. То чи доцільно скасовувати рішення про надання земельної ділянки в цілому? На наш погляд, у таких випадках, коли право на земельну ділянку виникає у особи на підставі закону, рішення має скасовуватись лише в частині невірного визначення категорії земельної ділянки. Адже між сторонами у справі, в наведених вище випадках, як правило, не існує спору про надання права цивільного не земельну ділянку. Сторони сперечаються лише щодо наявності чи відсутності фактів порушення порядку встановлення та зміни цільового призначення землі. Такий спір може мати вплив лише на правовий режим використання земельної ділянки. Тому й рішення про надання земельної ділянки доцільно визнавати недійсним лише в частині невірно визначеної категорії самої земельної ділянки, з подальшим зобов'язанням відповідача присвоїти земельній ділянці вірну категорію.

Вважаємо, що з метою забезпечення єдності практики застосування права, чинний ЗК України доцільно доповнити спеціальною правовою нормою, котра б встановлювала способи захисту прав власника земельної ділянки, на якій здійснено або здійснюється самочинне будівництво (ст. 376 ЦК України [5]).

Згідно приписами ст. 152 ЗК України [4] власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, у тому числі шляхом визнання прав; відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав; застосування інших, передбачених законом, способів.

Ст. 376 ЦК України [5] передбачено, якщо власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво на його земельній ділянці, або якщо це порушує права інших осіб, майно підлягає знесенню особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво, або за її рахунок.

Крім цього, на вимогу власника (користувача) земельної ділянки суд може визнати за ним право власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване на ній, якщо це не порушує права інших осіб.

З метою уникнення необхідності вирішення питання, який спосіб захисту порушеного права є найефективнішим (витребування земельної ділянки, усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою шляхом знесення самочинного будівництва, усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою шляхом відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав тощо), доцільно було б закріпити у ЗК України, як у спеціальному законодавчому акті, аналогічні правові норми до тих, які містяться у ч.ч. 4 та 5 ст. 376 ЗК України.

Додатково у такій правовій нормі варто було б передбачити, що у випадках, коли власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти розміщення на ній самочинно встановленого рухомого майна, що належить третім особам на праві власності, воно підлягає демонтажу особою, котра таке майно встановила, або за її рахунок.

У судовій практиці на сьогодні наявні випадки звернення до суду з позовними заявами про захист права постійного користування земельною ділянкою (ст. 92 ЗК України [4]), осіб, які за ЗК України в редакції від 25 жовтня 2001 р., не можуть мати їх на такому праві. Тому на сьогодні існує потреба законодавчого врегулювання способів захисту цього права постійного користування. Потребує законодавчого врегулювання й питання, чи є це право таким, що переходить до правонаступників, чи ні?

Як відомо, згідно з п. 6 розд. X Земельного кодексу України [4], який набрав чинності з 01 січня 2002 р. (п. 1 розд. IX), громадяни та юридичні особи, які мають у постійному користуванні земельні ділянки, але за цим Кодексом не можуть їх мати на такому праві, повинні до 01 січня 2005 р. переоформити у встановленому порядку право власності або право оренди на них. Законом України від 06.10.2004 р. № 2059–IV [11] цей строк продовжено до 01 січня 2008 р. Таким чином, законодавець встановив, що до 01 січня 2008 р. право постійного користування земельною ділянкою легально може існувати у громадян та юридичних осіб, які за ЗК України в редакції від 25.10.2001 р. не можуть їх мати на такому праві.

ЗК України в редакції від 25.10.2001 р. [4] змінено перелік осіб, які можуть набути таке право. Проте у цьому нормативному акті відсутні правові норми, які б визначали, що право постійного користування землею у осіб, не вказаних в ст. 92 ЗК України [4] в редакції від 25.10.2001 р., набуто до набрання ним чинності, припиняється з моменту набрання чинності ЗК України в новій редакції. У згаданому ЗК України [4] відсутні правові норми, які б унеможлилювали перехід такого права до правонаступників як до набрання ним чинності так і після набрання чинності нормами ЗК України від 25.10.2001 р. ЗК України від 25.10.2001 р. не містить правових норм про те, що у

згаданому питанні цей Кодекс має зворотню дію в часі і поширюється на правовідносини щодо набуття права постійного користування земельною ділянкою, які виникли до його введення в дію.

Рішенням Конституційного Суду України від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005 [6] п. 6 розд. X ЗК України визнано неконституційним.

То виникає питання, чи втратила особа право постійного користування земельною ділянкою, набуте у встановленому законом порядку до 01.01.2002 р. (дата набрання чинності ЗК України, прийнятого 25.10.2001 р.), після 01.01.2008 р.?

На наш погляд, таке право, за наведених вище приписів чинного ЗК України, не може бути втрачене внаслідок його не переоформлення особами, які за змістом чинного ЗК України не можуть набувати права постійного землекористування. Таке право зберігається за цими особами до приведення прав і обов'язків щодо такої земельної ділянки у відповідність до вимог чинного законодавства.

Чи зберігається таке право й за правонаступником згаданих вище землекористувачів, які набули його за чинним на момент правонаступництва законодавством? Відповідно до висновків Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, викладених у його постанові від 26.09.2019 р. у справі № 924/1114/18 [8], припинення права користування земельною ділянкою з підстави припинення юридичної особи, зважаючи на положення ч. 1 ст. 141 ЗК України, допускається лише у випадку, коли припинення такої особи виключає правонаступництво.

Відповідно до висновків Верховного Суду, які викладено у його постановях від 31.01.2019 р. у справі № 914/839/18 [9], від 02.04.2019 р. у справі № 921/710/17-г/6 [10] право постійного користування зберігається і є чинним до приведення прав та обов'язків щодо такої земельної ділянки у відповідність до вимог чинного законодавства й переоформлення права постійного користування у право власності чи оренду.

Однак закріплення наведеного висновку Верховного Суду в якості відповідної правової норми у чинному ЗК України сприяло б утвердженню принципу правової визначеності та зменшило б кількість судових спорів з вказаного питання.

Література

1. Мірошниченко А. М. Проблемні правові питання поділу земель на категорії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 12 (50). С. 42–51. URL: <https://euconlaw.com/problemni-pravovi-py-tannya-podilu-zemel-na-kategoriyi>.
2. Пархоменко М. М., Кандаля Н. О. Проблемні питання цільового призначення земель в Україні. *Екологічне право*. 2021. Вип. 1–4. С. 56–61. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2021/1-4/9.pdf>.
3. Заець О., Чорний Є. Поділ земель за цільовим призначенням та видом використання: правові проблеми. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 82–87. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/16.pdf>.
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768–III. *Верховна Рада України*. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005. *Конституційний Суд України.* URL: <https://ccu.gov.ua/docs/516>.
7. Постанова Верховного Суду від 20.01.2021 р. у справі № 318/1274/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94362778>.
8. Постанова Верховного Суду від 26.09.2019 р. у справі № 924/1114/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84788369>.
9. Постанова Верховного Суду від 31.01.2019 р. у справі № 914/839/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79603202>.
10. Постанова Верховного Суду від 02.04.2019 р. у справі № 921/710/17-г/6. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81136550>.
11. Про внесення змін до Земельного кодексу України: Закон України від 06.10.2004 р. № 2059–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-15>.

Ващишин Марія Ярославівна,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри соціального права,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ОЗНАКИ ІНФРАСТРУКТУРНОГО СЕРВІТУТУ

Земельним кодексом України (далі — ЗКУ) у ст. 99 визначено невичерпний перелік видів права земельного сервітуту. Попри це він декілька разів доповнювався новими видами, що суттєво відрізняються від традиційних, відомих ще за часів римського приватного права сільських та міських сервітутів, що, своєю чергою, свідчить про розширення сфери застосування цього інституту земельного права.

Визначення та закріплення нових видів права земельного сервітуту спрямовано на забезпечення потреб надкористування, промислової, меліоративної та транспортної інфраструктури. Застосування інших сучасних форм землекористування (права власності, оренди, суперфіцію) можливе для забезпечення більшості з таких інфраструктурних потреб, однак на практиці є складнішим з точки зору їхнього юридичного оформлення, підстав та умов виникнення, аніж земельний сервітут.

Відразу зауважимо, що визнаючи доцільність встановлення земельного сервітуту для розміщення об'єктів інфраструктури, водночас констатуємо неправомірність встановлення земельного сервітуту для промислової забудови чужої земельної ділянки, адже ЗКУ чітко їх розмежовує. Детальне роз'яснення про це знаходимо у Листі Державної інспекції з контролю за використанням і охороною земель Державного комітету України по земельних ресурсах від

02.11.2004 р., де зазначено, що сервітут для промислової забудови чужої земельної ділянки не може встановлюватися, оскільки це передбачено іншим видом речового права на чуже майно — суперфіцієм.

Нові види земельних сервітутів можуть бути встановлені для прокладання та експлуатації трубопроводів, ліній електропередачі, електронних комунікаційних мереж, інших лінійних комунікацій, розміщення (переміщення, пересування) об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем та інших подібних потреб. Тому пропонуємо виокремити серед інших видів права земельного сервітуту групу інфраструктурних сервітутів, доцільність яких є найбільшою у тих сферах застосування, що стосуються обслуговування економічної (промислової, виробничої) галузі життєдіяльності суспільства.

Так, з переліку, передбаченого у ст. 99 ЗКУ, до інфраструктурних можна віднести такі види земельних сервітутів: в-1) право на будівництво та розміщення об'єктів нафтогазовидобування; в-2) право на розміщення об'єктів трубопровідного транспорту; в-3) право на користування земельною ділянкою для потреб геологічного вивчення, у тому числі дослідно-промислової розробки, корисних копалин з подальшим видобуванням корисних копалин (промислової розробки родовищ) загальнодержавного та місцевого значення та (або) для видобування корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення з правом будівництва та розміщення споруд/об'єктів, пов'язаних із зазначеним видом діяльності, за умови що при цьому не порушуються права землевласника, передбачені ст. 98 ЗКУ; в-4) право прокладання та експлуатації ліній електропередачі, електронних комунікаційних мереж, трубопроводів, інших лінійних комунікацій; г-1) право розміщення (переміщення, пересування) об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем; ж-1) право на будівництво та проходження інженерних, кабельних, трубопровідних мереж, необхідних для повноцінного функціонування індустриальних парків; ж-2) право на будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій.

Крім детального переліку інфраструктурних сервітутів, закріпленого ЗКУ, окремі норми про підстави і умови їх встановлення передбачені спеціальним законодавством. Так, встановлення земельних сервітутів для розміщення об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем передбачено ст. 25-1 Закону «Про меліорацію земель», де встановлено можливість встановлення земельних сервітутів для реалізації заходів з меліорації земель. Зазначені сервітутути можуть бути використані для будівництва, обслуговування та експлуатації інженерної інфраструктури меліоративних систем. Це включає будівництво та розміщення різних споруд, зокрема трубопроводів, гідротехнічних споруд, насосних станцій, захисних дамб, спостережних мереж тощо, що є необхідними для функціонування меліоративних систем. Відповідно до закону, власники, користувачі земельних ділянок або інші зацікавлені особи можуть вимагати встановлення таких сервітутів. Права, що надаються цим земельним сервітутом, включають також проходження, проїзд та перевезення будівельних та інших матеріалів через земельну ділянку, а також рух пересувних об'єктів інженерної інфраструктури, що не може бути предметом встановлення окремого виду земельного сервітуту, передбаченого п. б ст. 99 Земельного кодексу України.

У Законі України «Про трубопровідний транспорт» вказується, що до земель трубопровідного транспорту належать ділянки, де розташовані трубопроводи та їх споруди, а також споруди, які виходять назовні з підземних трубопроводів. Цей закон чітко не регулює порядок використання земельних сервітутів для потреб трубопровідного транспорту, однак з аналізу його норм вбачається, що оптимальною підставою розміщення об'єктів трубопровідного транспорту є земельний сервітут, як це і передбачено п. в²) ст. 99 ЗКУ.

Окремим видом права земельного сервітуту є його встановлення для будівництва та проходження інженерних, кабельних, трубопровідних мереж, необхідних для повноцінного функціонування індустриальних парків. Будівництво нерухомості в межах індустриальних парків може здійснюватися на земельних ділянках, що використовуються на законних підставах на праві власності, оренди, чи на умовах суперфіцію. Водночас дозволяється розташування між ними земельних ділянок, на яких передбачається виключно об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури відповідно до містобудівної документації. Зауважимо, що аналізований інфраструктурний сервітут не передбачає будівництво промислових об'єктів та виробничих потужностей, а лише облаштування відповідної інженерно-транспортної інфраструктури.

На основі аналізу спеціального та земельного законодавства щодо встановлення нових видів земельних сервітутів, якими впродовж 2018–2022 років було доповнено перелік, передбачений ст. 99 ЗКУ, можна виділити такі їх особливості:

1) визначення та закріплення спеціальним законодавством інфраструктурних сервітутів спрямоване на забезпечення обслуговуючих потреб у сфері надрокористування, промислової, меліоративної та транспортної інфраструктури.

2) поширеною підставою встановлення інфраструктурних сервітутів є норми спеціального законодавства, на відміну від сільських та міських сервітутів, які, здебільшого, виникають за домовленістю користувачів сусідніх земельних ділянок;

3) встановлення інфраструктурних земельних сервітутів може супроводжуватися встановленням охоронних зон з обмеженням прав власників та користувачів земельних ділянок;

4) власникам земельних ділянок компенсуються збитки та втрати, зумовлені встановленням інфраструктурного сервітуту, оскільки вони більш суттєво обмежують користування такою земельною ділянкою, ніж інші види земельних сервітутів.

Підсумовуючи зауважимо, що застосування інфраструктурних сервітутів можливе у тих галузях та видах діяльності, які обслуговують виробничі сфери економіки. Будівництво ж основних виробничих об'єктів нерухомості у цих сферах може здійснюватися на земельних ділянках, що використовуються на законних підставах на праві власності, оренди, чи на умовах суперфіцію.

Важливою ознакою правового режиму земельних ділянок, на яких встановлено інфраструктурний земельний сервітут, має бути оптимальне поєднання приватних інтересів власника та публічних інтересів суспільства для задоволення потреб, насамперед, критичної інфраструктури, а також

використання земель із дотриманням вимог екологічної безпеки і врахуванням принципу пріоритетності земель сільськогосподарського призначення.

У ст. 23 ЗКУ передбачено, що для будівництва ліній електропередачі та електронних комунікаційних мереж, магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних з веденням сільськогосподарського виробництва, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або сільськогосподарські угіддя гіршої якості. Тому встановлення інфраструктурних земельних сервітутів повинно відбуватися, насамперед, на земельних ділянках несільськогосподарського призначення, або ж у межах несільськогосподарських угідь або сільськогосподарських угідь гіршої якості.

Гордєєв Володимир Іванович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедр земельного та аграрного права,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА КУПІВЛІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Відповідно до ст. 130¹ ЗК України орендарі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають переважне право купівлі таких ділянок та належать до суб'єктів другої черги. Орендар може реалізувати таке право у разі відсутності суб'єкта переважного права першої черги або відмови суб'єкта першої черги від такого права [1].

ЗК України закріплюється процедура реалізації переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення. До основних стадій відчуження такої земельної ділянки при наявності у орендаря переважного права належать: 1) реєстрація власником земельної ділянки наміру щодо продажу земельної ділянки у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно; 2) повідомлення нотаріусом орендаря протягом трьох робочих днів про такий намір власника; 3) орендар, який бажає скористатися таким переважним правом, зобов'язаний повідомити про це нотаріуса; 4) нотаріус за погодженням із продавцем земельної ділянки повинен протягом місяця з дня отримання такого повідомлення призначити день і час укладення договору купівлі-продажу та повідомити про це орендаря; 5) укладення в погоджений строк договору купівлі-продажу земельної ділянки.

У разі продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення з порушенням переважного права її купівлі орендар має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. При цьому позивач зобов'язаний внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором купівлі-продажу повинен сплатити покупець.

У разі якщо відповідно до закону орендар не може набувати у власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення, він має право передати

своє переважне право купівлі такої земельної ділянки іншій особі, яка відповідно до закону може набувати у власність таку земельну ділянку. Передача переважного права купівлі таких земельних ділянок була характерна на першому етапі ринкового обігу земельних ділянок сільськогосподарського призначення до 01 січня 2024 р., так як до вказаної дати юридичні особи (орендарі) не мали право набувати у власності земельні ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Оформлення передачі здійснюється за письмовим договором між орендарем та особою, якій передається таке право. При цьому таке правопідлягає державній реєстрації в порядку, передбаченому для державної реєстрації обтяжень речових прав на земельні ділянки. ЗК України одночасно передбачає, що передача переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення може бути здійснена до або після державної реєстрації наміру власника земельної ділянки щодо її продажу.

Про передачу переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення орендар, який передав переважне право, зобов'язаний письмово повідомити власника земельної ділянки протягом трьох робочих днів з дня державної реєстрації переходу такого права. Отже, чинне законодавство також передбачає правовий механізм забезпечення реалізації переважного права купівлі земельної ділянки особою, яка може набути зазначене право. У разі продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення з порушенням переважного права її купівлі, така особа має право пред'явити до суду позов про переведення на неї прав та обов'язків покупця у порядку, визначеному законом.

З часу скасування мораторію відносно продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення судова практика щодо реалізації переважного права орендаря купівлі земельної ділянки, передачі цього права іншій особі та застосування належних способів захисту прав орендаря поступово сформувалась. Тому особливу увагу звертаємо на наступні правові висновки Верховного Суду, які забезпечують однакове застосування ст. 130⁻¹ ЗК України.

1. Так, у постанові Верховного Суду від 16 жовтня 2023 р. у справі № 526/2909/21 підкреслюється, що позивачем не передано переважне право фізичній особі, оскільки він не здійснив заходів щодо державної реєстрації передачі переважного права на купівлю земельної ділянки у порядку, передбаченому для державної реєстрації обтяжень речових прав на земельні ділянки, та не повідомив про це власника земельної ділянки протягом трьох робочих днів з дня державної реєстрації переходу такого права [2]. Отже, потрібно зробити висновок, що порушення з боку позивача (орендаря) процедури передачі переважного права є підставою для відмови в задоволенні позову.

2. У постанові від 04 жовтня 2023 р. у справі № 526/2910/21 Верховний Суд акцентує увагу, що належний та ефективний спосіб захисту порушених земельних прав у разі продажу земельної ділянки сільськогосподарського призначення з порушенням переважного права її купівлі є правопред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця в порядку, визначеному ч. 4 ст. 130⁻¹ цього Кодексу. В свою чергу подання позову про визнання договору купівлі-продажу земельної ділянки недійсним та скасування

рішення про державну реєстрацію є неефективним способом захисту порушеного переважного права орендаря [3].

3. Також потрібно погодитись з правовим висновком Верховного Суду щодо неможливості задоволення позовної вимоги юридичної особи, яка звернулась до суду в 2022 році з вимогою про «переведення прав та обов'язків покупця з 01 січня 2024 року», оскільки вона спрямована на захист права позивача на майбутнє і такий спосіб захисту не передбачений ЦК України та ЗК України [4]. Переведення спеціальних прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу земельної ділянки до 01.01.2024 р. передбачалось тільки для громадян України.

4. При розгляді справи № 678/1309/22 Верховний Суд залишив касаційну скаргу без задоволення, так як не було встановлено порушення порядку продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про відсутність підстав для переведення прав та обов'язків покупця на позивача, так як орендар земельної ділянки після отримання вказаних повідомлень протягом місяця не скористався своїм переважним правом на купівлю земельних ділянок у орендодавця та не повідомив належним чином нотаріуса про своє бажання скористатися переважним правом [5]. На наш погляд, в цьому випадку орендар фактично відмовився від свого переважного права купівлі земельних ділянок, а відповідно власник мав право укладати договори купівлі-продажу земельних ділянок з третьою особою.

Отже, аналіз законодавства та судової практики Верховного Суду дозволяє зробити загальний висновок: власники земельних ділянок, орендарі, нотаріуси, а також інші суб'єкти повинні належним чином виконувати вимоги ст. 130¹ ЗК України щодо забезпечення реалізації переважного права купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Література

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 25.05.2024).
2. Постанова Верховного Суду від 16.10.2023 р. у справі № 526/2909/21. *Єдиний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114292052> (дата звернення 25.05.2024).
3. Постанова Верховного Суду від 04.10.2023 р. у справі № 526/2910/21. *Єдиний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967359> (дата звернення 25.05.2024).
4. Постанова Верховного Суду від 30.05.2023 р. у справі № 130/3560/21. *Єдиний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111460224> (дата звернення 25.05.2024).
5. Постанова Верховного Суду від 23.01.2024 р. у справі № 678/1309/22. *Єдиний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116574841> (дата звернення 25.05.2024).

Данілік Дар'я Михайлівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-НАДРОВИХ ВІДНОСИН В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний стан правового регулювання характеризується вдосконаленням системи управління та дерегуляції у сфері земельно-надрових відносин. Нові Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28 квітня 2021 р. № 1423-IX [1] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами» від 01 грудня 2022 р. № 2805-IX [2], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19 грудня 2019 р. № 402-IX [3] покликані сприяти цим процесам. Однак треба вказати, що не всі питання правового регулювання земельно-надрових відносин є вирішеними.

Так, необхідно звернути увагу на деякі особливості виникнення земельних прав у користувачів надр в сучасних умовах. Адже одним із завдань надрокористувача, після отримання ним спеціального дозволу на користування надрами, стає вирішення земельного питання.

Відповідно до ст. 18 Кодексу України про надра [4] земельні ділянки для користування надрами, крім випадків, передбачених ст. 23 КУпН, надаються користувачам надр після одержання ними спеціальних дозволів на користування надрами чи гірничих відводів. Отже, земельні ділянки надаються особам, після того як вони набули статусу користувачів надр, в залежності від виду користування надрами.

Із прийняттям Закону України від 01 грудня 2022 р. № 2805-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами» право на встановлення сервітуту отримали власники дозволів на геологічне вивчення, у тому числі дослідно-промислово розробку, корисних копалин з подальшим видобуванням корисних копалин (промислово розробку родовищ) або видобування корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення. Встановлення земельних сервітутів для зазначених цілей здійснюється без зміни цільового призначення таких земельних ділянок, крім земель природно-заповідного фонду, оздоровчого призначення, рекреаційного призначення, історико-культурного призначення (ч. 4 ст. 66 Земельного кодексу України [5]). Важливим є і те, що встановлення такого сервітуту можливе на землях будь-якої форми власності. Якщо ж надрокористувачу не потрібна земельна ділянка повністю, то сервітут надає можливість набути прав на частину необхідної земельної ділянки. Все це дає підстави стверджувати, що поряд з іншими підставами набуття прав на земельні ділянки для потреб надрокористування, сервітут має свої переваги. Однак відкритим залишається питання щодо методики визначення плати за встановлення сервітуту в даному випадку та ін.

Розглядаючи, наприклад, придбання земельної ділянки

сільськогосподарського призначення у власність для потреб надрокористування, можна зазначити наступне. Згідно зі ст. 130¹ Земельного кодексу України особа, яка має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення, отримує переважне право на купівлю земельної ділянки сільськогосподарського призначення у першу чергу. Таким чином, зазначена особа може купити земельну ділянку сільськогосподарського призначення для потреб надрокористування. Використання такої земельної ділянки вказаним суб'єктом породжує багато практичних запитань. Йдеться, зокрема, по-перше, про цільове використання таких земель. По-друге, законодавець не надав чіткої відповіді на питання про те, як особі, що має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення (покупцю першої черги), придбати тільки частину необхідної земельної ділянки. Адже за умов надрокористування може скластися така ситуація, коли площа земельної ділянки потрібна повністю.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що останні зміни чинного земельного та надрового законодавства присвячені спрощенню правового механізму отримання надр у користування та необхідних земельних ділянок для цього. Надрокористувач отримує все більше гарантій того, що він зможе реалізувати діяльність передбачену спеціальним дозволом на користування надрами. Разом з тим, окреслені вище запитання потребують законодавчого вирішення у найближчий час.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України від 28.04.2021 р. № 1423-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20> (дата звернення: 15.05.2024).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами: Закон України від 01.12.2022 р. № 2805-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2805-20> (дата звернення: 15.05.2024).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19.12.2019 р. № 402-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20> (дата звернення: 15.05.2024).
4. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.05.2024).
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 15.05.2024).

Дрозд Ірина Владиславівна,
аспірантка, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

КОНЦЕПЦІЯ «КНИЖКОВОГО ВОЛОДІННЯ» В СУДОВОМУ ЗАХИСТІ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Стаття 126 Земельного кодексу України встановлює, що право власності, користування земельною ділянкою оформлюється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [1]. Тому даний Закон слід розглядати як законодавче закріплення вичерпного переліку видів речових прав на землю, які підлягають реєстрації за законодавством України.

Принцип реєстраційного закріплення видів речових прав ще називають концепцією «книжкового володіння». Вказана концепція була сформульована науковцями та суддями протягом останніх років при дослідженні специфіки володіння нерухомістю з метою обрання ефективного способу його судового захисту — віндикаційного чи негаторного позову, в тому числі для застосування позовної давності в таких спорах (як відомопринегаторному позові позовна давність не застосовується). Отже, основна суть вказаної концепції полягає в тому, що володільцем нерухомого майна є той суб'єкт, за яким зареєстроване речове право на таку нерухомість.

Водночас, в науковій літературі, наряду з очевидними її перевагами (високий рівень правової визначеності, універсальне застосування способів захисту тощо) [2, с. 257], виникла жорстка критика вказаної концепції, здебільшого вона була навколо питання правомочності володіння. Дійсно, як в судовій практиці, так і в науковій літературі питання володіння майном завжди було дискусійним. Зокрема відкритим та актуальним завжди залишалось питання ефективного захисту власників нерухомості (земельної ділянки), за яким не зареєстровано речове право на відповідну ділянку.

Проте, не дивлячись на дискусії в даному напрямку, суди, застосовуючи концепцію «книжкового володіння», почали активно формувати практику щодо захисту прав власності осіб, за якими не зареєстроване речове право на нерухоме майно.

Так, аналізуючи останню судову практику (за 2023–2024 роки) у вказаному напрямку, можна дійти висновку, що суди вважають віндикаційний позов ефективним способом захисту в таких спорах. При цьому, ще у 2018 році Велика Палата Верховного Суду зробила висновок, що пред'явлення власником нерухомого майна вимоги про скасування рішень, записів про державну реєстрацію права власності на це майно за незаконним володільцем не є необхідним для ефективного відновлення його права (постанови від 07 листопада 2018 р. у справі № 488/5027/14-ц (провадження № 14-256цс18, пункт 100) [3].

В одній із останніх постанов Великої Палати Верховного Суду (від 08 листопада 2023 р. у справі № 607/15052/16-ц) Суд дійшов висновків: «З визнанням того, що державною реєстрацією права власності на нерухоме майно підтверджується володіння цим майном, у судову практику увійшла концепція «книжкового володіння». Як уже зазначалося, власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави,

заволоділа ним (ст. 387 ЦК України). У разі задоволення позовної вимоги про витребування нерухомого майна із чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача. Таке рішення суду є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію за позивачем права власності на нерухоме майно, зареєстроване в цьому реєстрі за відповідачем (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2023 р. у справі № 362/2707/19 (провадження № 14-21цс22)). Отже, власник майна може витребувати належне йому майно від будь-якої особи, яка є його останнім набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене попередніми набувачами, та без визнання попередніх угод щодо спірного майна недійсними. При цьому норма ч. 1 ст. 216 ЦК України може застосовуватись для повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було надалі відчужене третій особі, оскільки надає право повернення майна лише стороні правочину, який визнано недійсним. Захист порушених прав особи, що вважає себе власником майна, яке було неодноразово відчужене, можливий шляхом пред'явлення позову про витребування майна до останнього набувача цього майна з підстав, передбачених, зокрема, ст.ст. 387 та 388 ЦК України» (п.п. 9.13–9.16) [4].

Крім того, у 2024 році в постанові від 03 квітня 2024 р. у справі №911/1481/22 Верховний Суд зазначив, що «витребування спірної земельної ділянки лісогосподарського призначення з володіння кінцевого набувача треба розглядати як ввідикаційний позов, заявлений на підставі ст.ст. 387–388 ЦК України власником з метою введення його у володіння цією ділянкою, тобто з метою внесення запису (відомостей) про державну реєстрацію за власником права власності на відповідну ділянку («книжкове володіння») (постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.11.2021 р. у справі № 359/3373/16-ц (пункт 56))» [5].

Отже, на нашу думку, враховуючи концепцію «книжкового володіння», за умови правильного обрання способу судового захисту та сталості судової практики в цьому напрямку, відновлення порушених майнових прав на земельну ділянку може бути ефективним, оскільки при задоволенні позову, суд відразу визначає суб'єкта, якому має належати таке речове право (з внесенням запису (відомостей) про державну реєстрацію за власником права власності на відповідну ділянку). Необхідно також зазначити, що дана концепція містить як переваги, так і незгодженості, тому активне її застосування у правозастосовчій практиці вимагає подальших дискусій та ґрунтовних наукових досліджень у даній сфері.

Література

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Верховна Рада України*. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Попов Ю. Ю. Книжкове володіння нерухомістю: концепція і огляд критики (Book Possession of Real Estate: Concept and Critique Review). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 257–272.
3. Постанова Велика Палата Верховного Суду від 07.11.2018 р. у справі № 488/5027/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81842003> (дата звернення: 20.05.2024).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.11.2023 р. у справі № 607/15052/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114904864> (дата звернення: 20.05.2024).
5. Постанова Верховного Суду від 03.04.2024 р. у справі № 911/1481/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118164525> (дата звернення: 20.05.2024).

Костяшкін Іван Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

З моменту проголошення державного суверенітету Україна розпочала проведення земельної реформи в центрі якої є трансформація відносин власності на землю. Відповідно земельна реформа розглядалась як частина економічної реформи, що відбувається в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин і спрямована на перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність [1]. Необхідність завершення земельної реформи вимагає напрацювання сучасного розуміння права державної, комунальної та приватної власності на землю враховуючи ті процеси децентралізації, що мають місце протягом останніх років.

Теоретико-правові дослідження права власності на землю в Україні здійснювали, зокрема, В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, О. Г. Бондарь, А. П. Гетьман, П. Ф. Кулинич, Т. О. Коваленко, А. М. Мірошніченко, В. В. Носік, А. М. Статівка, М. В. Шульга та інші автори, які аналізуючи теоретико-правові основи права власності на землю українського народу, проблеми земельної реформи, розкривали зміст окремих форм права власності на землю в Україні. Однак, на сучасному етапі, проблеми розмежування державної, комунальної та приватної власності на землю є вкрай актуальними у зв'язку з реалізацією в державі реформи в сфері адміністративно-територіального устрою та децентралізації громад, впровадження обігу прав на землі сільськогосподарського призначення. Вказані процеси зумовлюють необхідність відпрацювання нових теоретичних підвалин та дієвих законодавчих механізмів спроможних забезпечити розмежування земель державної та комунальної власності з огляду на те, що території громад на сьогодні охоплюють усю територію держави.

Історична ретроспектива правового регулювання у відповідній сфері засвідчує абсолютну непослідовність вирішення вказаного питання. Закон України «Про розмежування земель державної та комунальної власності» від 05 лютого 2004 р. № 1457-IV, передбачив розмежування земель державної та комунальної власності в межах адміністративно-територіальних утворень — сіл,

селищ, міст, районів, областей, за проектами землеустрою, які за замовленням відповідних сільських, селищних, міських рад, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних державних адміністрацій розробляються державними та іншими землепорядними організаціями [2]. Прийняття відповідного закону як відомо не вирішило наявної проблеми через значні обсяги фінансування що лягало на місцеві бюджети та інші технічні проблеми.

Далі 31 січня 2018 р. Кабінет міністрів України приймає Розпорядження № 60-р «Про передачу земельних ділянок с/г призначення державної власності у комунальну власність ОТГ», за яким Держгеокадастру доручено забезпечити формування земельних ділянок шляхом проведення їх інвентаризації та передати у комунальну власність ОТГ [3]. Процедура передбачала наступний механізм: клопотання ОТГ до Управління Держгеокадастру щодо проведення інвентаризації земель, що не були передані в користування; здійснення інвентаризації, реєстрація в кадастрі, передача земель із державної власності у комунальну відповідно ст. 117 Земельного кодексу України (далі ЗК України) [4].

Запропоновані механізми передбачали значні фінансові витрати та створювали корупційні ризики як на етапі інвентаризації земель так і передачі у комунальну власність.

Розуміючи неспроможність такого законодавчого регулювання Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин», від 28 квітня 2021 р. № 1423-IX [5], доповнено розділ X «Перехідні положення» ЗК України, пунктом 24, яким по новому вирішено питання розмежування земель державної та комунальної власності. Зокрема, до комунальної власності територіальних громад віднесено всі землі державної власності, розташовані за межами населених пунктів у межах відповідних громад, окрім земель, які згідно визначеного переліку залишаються у виключній державній власності. Не зрозумілим є вирішення питання державної та комунальної власності не через норми Земельного кодексу України, що врегульовують такі форми власності, а через перехідні положення до нормативного акта прийнятого більше двох десятиліть назад. При цьому вказаний пункт суперечить базовій нормі ст. 84 ЗК України за якою у державній власності перебувають усі землі України, крім земель комунальної та приватної власності.

Особливої уваги, при цьому, вимагає формування нових адміністративно територіальних одиниць «територіальної громади» за відсутності змін адміністративно-територіального устрою в межах конституційно-правового регулювання. Адже з межами громади законодавець пов'язує визначення права комунальної власності, що потребує законодавчого вирішення даного питання. Так відповідно ст. 14 Конституції України право власності на землю набувається і реалізується виключно відповідно до закону. Натомість про громади як адміністративні одиниці чи території тут і згадки немає. Адміністративно-територіальний устрій України, відповідно до ст. 133 Конституції України [7], включає Автономну Республіку Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

За таких умов виникає питання щодо легітимності визначення меж не існуючих адміністративно-територіальних утворень через акти Кабінету

Міністрів, шляхом внесення змін до розділ V «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»: «До прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України визначення адміністративних центрів територіальних громад та затвердження територій територіальних громад здійснює Кабінет Міністрів України». Адже, на виконання відповідної норми Розпорядженнями КМУ від 12 червня 2020 р. № 707-р. — 729-р. «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад» [8], визначено нову територіальну основу місцевого самоврядування, яка поширена на усю територію держави в межах території громад.

Відповідно вказаних вище розпоряджень змінився адміністративно-територіальний України яка була поділена на відповідні території громад, що зумовлює віднесення до комунальної власності усіх земель в межах державного кордону крім земельних ділянок приватної власності та виключного переліку земель державної власності, що визначений фактично в п. 24 розділу X «Перехідні положення» ЗК України. У свою чергу ст. 14 Конституції України гарантує право власності на землю виключно відповідно до закону ставлячи під сумнів існуючу систему розмежування земель державної та комунальної власності згідно меж територіальних громад затверджених розпорядженнями Кабінету Міністрів України.

Визначена проблематика в сфері розмежування земель державної та комунальної власності зумовлює необхідність послідовного вирішення наступних ключових завдань: законодавчого врегулювання питання нового адміністративно-територіального устрою нашої держави на рівні громади; внесення змін до ст. 83 ЗК України шляхом віднесення до земель комунальної власності усіх земель в межах території громади крім земель державної та приватної власності; зміна у ст. 83 ЗК України підходу до виключності права власності держави в межах державного кордону до конкретизації обмеженого переліку земель та земельних ділянок, які перебувають у державній власності.

Література

1. Про земельну реформу: Постанова Верховної Ради УРСР від 18.12.1990 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.
2. Про розмежування земель державної та комунальної власності: Закон України від 05.02.2004 р. № 1457-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1457-15>.
3. Про передачу земельних ділянок с/г призначення державної власності у комунальну власність ОТГ: Розпорядження Кабінету міністрів України від 31.01.2018 р. № 60-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-2018-%D1%80>.
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2038.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України від 28.04.2021 р. № 1423-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20>.
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад : Розпорядженнями Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 р. № 707-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-2020-%D1%80>.

Крук Павло Броніславович
адвокат (м. Хмельницький)

ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ

Стаття 13 Конституції України визначає, що земля виступає об'єктом права власності Українського народу. Стаття 14 головного закону держави закріплює, що земля є головним національним багатством. Водночас відносини з приводу оренди землі виступають важливим інструментом ринкового обігу земельних ділянок в Україні, актуальність використання якого значно зросла із запровадженням земельної реформи. Так, в умовах сьогодення спостерігається динамічний розвиток відносин з приводу оренди землі, що підкреслює актуальність даної теми.

Проблему розгляду відносин з приводу оренди землі в доктрині земельного та аграрного права доречно розглядати крізь призму земельної реформи, яка спрямована, перш за все, на запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення на засадах використання конкурентних переваг. Визначені Україною головні завдання земельної реформи досягнуто лише в окремі частині, що спричинило негативний вплив на земельні відносини загалом та зумовило виникнення процесів гальмування законодавчих перетворень в даній сфері [1; 2].

Ускладнює зазначені процеси певна неврегульованість відносин з приводу оренди землі до тієї чи іншої галузі права. Так, на думку А.М. Мірошниченка, право оренди землі, виходячи з аналізу п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» є речовим правом, оскільки характеризується такими ознаками речового права як виключність, абсолютність, відчужуваність та правом слідування [3]. Разом з тим, перетворення права оренди землі у речове в чинному законодавстві України є шкідливим, оскільки заважає використанню земельних ділянок на підставі необмеженого кола зобов'язальних прав і що його слід «перетворити» на зобов'язальне право (поряд з цим усунувши зарегульованість земельно-орендних відносин) [4]. На проблемі негайного удосконалення теоретико-правових засад відносин в сфері оренди у власних дослідженнях наполягає також й Костяшкін І. О. [5].

Отже, постала необхідність удосконалення земельної політики в Україні на державному рівні в контексті формування системи законодавства, удосконалення структури управління земельними ресурсами та землекористуванням, а також розробки ефективних заходів, спрямованих на

остаточне досягненн яцілей й завдань земельної реформи, в тому числі узгодження базових аспектів оренди землі в Україні.

З метою розв'язання перелічених вище завдань в 2019 році до Верховної Ради України було внесено значну кількість законопроектів, присвячених питанням земельної реформи. З представленого переліку, крім законопроекту про обіг сільськогосподарських земель, було прийнято такі важливі законопроекти: Закон України від 05.12.2019 №340-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» [6] та Закон України від 13.04.2020 №554- IX «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» [7].

Водночас 1 липня 2021 року набувчинності Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» [8], який ознаменував зняття багаторічного мораторію на продаж сільськогосподарських земель та запуск ринку землі, який відтоді почав функціонувати у відповідності до традиційних ринкових законів й правил.

Незважаючи на набрання чинності законом 1 липня, всі раніше встановлені заборони на відчуження сільськогосподарських земель знімаються поетапно та враховуючи низку застережень. Обмеження стосуються насамперед суб'єктів, які можуть набувати землю, а також розмірів земельних ділянок, які можуть передаватися до «одних рук» – так звана консолідація земель. Окрім іншого, законодавець передбачив складну та багатоступінчасту процедуру придбання сільськогосподарських земель встановленими суб'єктами. При цьому закон не передбачає автоматичного зняття заборони на придбання сільськогосподарських земель для іноземних юридичних та фізичних осіб. Тільки позитивний результат всеукраїнського референдуму, на якому вирішуватиметься питання доступу даних суб'єктів до ринку сільськогосподарських земель, дозволить іноземцям та іноземним юридичним особам набувати сільськогосподарські землі на території України. Правила ж оренди земель сільськогосподарського призначення для таких суб'єктів залишилися незмінними – на рівні з українськими юридичними особами та громадянами України.

Література:

1. Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні: колективна монографія / відп. ред.: Т.Є. Харитонова, І.І. Каракаш. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 722 с.
2. Борденюк О. В. Договір оренди землі в умовах воєнного часу. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». №3, 2023. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284698/278788> (дата звернення 15.05.2024).
3. Мірошниченко А.М. Оренда права на земельну частку (пай) як різновид «зобов'язальної» оренди. Актуальні проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 22 травня 2020 року) / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків: Юрайт, 2020. 352 с. С. 208–211.
4. Вилегжаніна В. В. Актуальні питання передачі об'єкта оренди за договором оренди землі. Державне регулювання суспільних відносин: розвиток

- законодавства та проблеми правозастосування: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8–9 лип. 2016 р.). Київ: Центр прав. наук. дослід., 2016. С. 41–44.
5. Костяшкін І. О. Окремі аспекти права власності на землю Українського народу. Університетські наукові записки. 2017. № 3. С. 204–214.
 6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству: Закон України від 05.12.2019 р., № 340-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-20#Text> (дата звернення 15.05.2024).
 7. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13.04.2020 р., № 554- IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text> (дата звернення 15.05.2024).
 8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р., № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення 15.05.2024).

Кулинич Павло Федотович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного
права, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРИВАТИЗАЦІЮ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ: РУШІЙ ЧИГАЛЬМО У РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

У першій декаді ХХІ ст. безоплатна приватизація земель громадянами України стала, по суті, основною рушійною силою проведення у нашій державі земельної реформи. Вона привела до домінування права приватної власності на землю в Україні. Саме завдяки появі в нашій країні «критичної маси» приватних власників земель у земельному законодавстві України були сформовані правові механізми, призначені для обслуговування інфраструктури приватної власності на землю. В Україні було сформоване законодавство про кадастровий облік земельних ділянок, державну реєстрацію речових прав на землю, був запроваджений достатньо ефективний ринковий обіг земельних ділянок тощо.

Після 24 лютого 2022 р. через російську агресію Верховна Рада ухвалила рішення про призупинення безоплатної передачі земель у приватну власність на період дії воєнного стану. Наразі безоплатна передача земельних ділянок у приватну власність дозволена лише власникам розташованих на таких земельних ділянках об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд), а також на безоплатну передачу у приватну власність громадянам України земельних ділянок, переданих у користування до набрання чинності ЗК України.

Останнім часом в Україні активізувались дискусії про можливість відновлення в повному обсязі безоплатної передачі громадянам земельще до завершення воєнного стану. Водночас в умовах коли площа вільних земель, які могли б безоплатно передаватися у приватну власність громадян України, різко

зменшилась, можливість реалізації права громадян на безоплатне отримання у власність земельних ділянок теж істотно знизилась. Відтак практика свідчить, що останніми роками вільні земельні ділянки передаються безоплатно у власність особам, які мають корупційні зв'язки з відповідними органами влади. Причому такі особи, як правило, належать до заможних верств населення, а не найбільшій його частини. Саме тому Національне агентство з питань запобігання корупції визнало безоплатну приватизацію земель одним із найбільших джерел корупції у земельній сфері [1].

Таким чином, на сучасному етапі безоплатна приватизація земель з рушія земельної реформи перетворилася на її гальмо — фактор, який заважає формуванню в країні системи прозорих, соціально справедливих та економічно доцільних земельних правовідносин. Тому, на наш погляд, скасування права громадян на безоплатне отримання у власність державних і комунальних земель є дуже назрілою соціально-економічною та правовою проблемою.

Водночас прихильники продовження безоплатної приватизації земель вважають її скасування таким, що суперечитиме ст. 22 Конституції України, яка проголошує, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Адже при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

На наш погляд, наведений аргумент проти скасування безоплатної приватизації земель є надуманим. По-перше, право громадян на безоплатну приватизацію земель не можна віднести до конституційних прав і свобод. Конституційним є право громадян набувати землю у власність, яке може набуватися ними і за плату. По-друге, за своїм змістом право на землю не є абстрактним, відірваним від об'єкта цього права — стану земельного фонду країни. Якщо у його нинішній структурі немає достатньої площі вільних земель (земель запасу), то це означає, що в країні відсутня матеріальна (природна) основа для реалізації такого права.

Власне, на зазначену особливість прав громадян вказав і Конституційний Суд України. Так, у його рішенні від 26 грудня 2011 р. № 20–рп/2011 зазначено, що передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства [2].

Автори коментаря до Конституції України також наголошують, що неприпустимість обмеження прав і свобод цілком закономірно не означає абсолютизації цього принципу, їхнє використання повинно ґрунтуватися на дотриманні загально визнаних і природних правил людського співіснування [3].

Загально визнані правила людського співіснування складають основний зміст права як регулятора суспільних відносин. Згідно з цими правилами, будь-яке право на отримання будь-якого об'єкта може існувати і вважатися реальним за умови його забезпеченості наявністю відповідного об'єкта. Якщо ж об'єкт відсутній або ж припинив існувати, що має місце з вільними землями в Україні, то це означає, що відсутні підстави для визнання й права на такий об'єкт. Іншими словами, зі зменшенням до критично мінімальної кількості вільних земель в Україні право громадян на безоплатну приватизацію земель має бути

скасоване не через те, що законодавець вирішим змінити вектор правової політики у земельній сфері, а тому, що перестала існувати матеріальна (природна) передумова для задоволення такого права. На наш погляд, саме тому можна цілком законно скасувати безоплатну приватизацію земель як гальмо розвитку земельної реформи в Україні.

Література

1. Корупція в Україні «2021: Розуміння, сприйняття, поширеність. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/1009488299966710444nacp_report_info_sapiens_2021_ukr_final_.pdf (дата звернення: 08.05.2024).
2. Рішення Конституційного Суду України від 26.12.2011 р. № 20–рп/2011. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-11> (дата звернення: 08.05.2024).
3. Науково-практичний коментар Конституції України. URL: <http://apelyacia.org.ua/content/naukovo-praktichniy-komentar-konstituciyi-ukrayini-harkiv-2003> (дата звернення: 08.05.2024).

Луцюк Олександр Валерійович,

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, помічник судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УТРИМАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОЛЕЗАХИСНИХ СМУГ, ЯКІ ОБМЕЖУЮТЬ МАСИВ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Запровадження в Україні повноцінного ринку землі та обігу прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення сприяло зміні правового регулювання відносин як у сфері земельного (аграрного) права, так і в суміжних, зокрема лісового законодавства. Так, внаслідок законодавчих нововведень було змінено правовий статус земель, на яких розташовані полезахисні лісосмуги, та визначено певні особливості щодо користування такими земельними ділянками. Однією із таких особливостей є встановлення обов'язку з утримання та збереження полезахисних лісових смуг, що покладається на суб'єкта землекористування. Втім, окремі механізми реалізації прав користування такими землями не знайшли свого належного нормативного вирішення, ураховуючи брак наукового обґрунтування.

Проблематика полезахисного лісорозведення була предметом дослідження, зокрема, таких вітчизняних науковців, як В. А. Горбань, В. В. Лукіш, В. М. Малюга, А. П. Стадник, В. Ю. Юхновський, М. С. Якуба. У свою чергу, питанням правового режиму земельних ділянок сільськогосподарського призначення присвячені роботи В. І. Андрейцева, А. Г. Бобкової, І. О. Костяшкіна, П. Ф. Кулинича, А. М. Мірошниченко, В. В. Носіка, М. В. Шульги та інших. При цьому питання правового статусу полезахисних смуг, які обмежують масив земель сільськогосподарського

призначення, як і проблематика їх утримання та збереження саме землекористувачами не було предметом детального аналізу у роботах вітчизняних науковців. Тому, завдання цього дослідження полягає у необхідності розкриття зазначених питань.

Так, реформування вітчизняного земельного законодавства має наслідком не лише вдосконалення нормативного забезпечення цієї галузі, а й змінює правове регулювання дотичних до неї правовідносин. Так, із введенням Законом України від 10.07.2018 р. № 2498-VIII (далі — Закон) [4] правової категорії «масив земель сільськогосподарського призначення» зазнали відповідних змін й інші нормативно правові акти, серед яких Земельний та Лісовий кодекси України.

Упровадження Закону зумовило зміну правового статусу земель, на яких розташовані полезахисні лісові смуги, адже із набранням чинності цим Законом з 01 січня 2019 р. [4] такі землі були виключені із складу земель лісгосподарського призначення [2]. Водночас за змістом п. «б» ч. 2 ст. 22 Земельного кодексу України землі під полезахисними лісовими смугами відносяться до земель сільськогосподарського призначення із статусом несільськогосподарських угідь, а, крім того, згідно внесених Законом змін до цього Кодексу такі землі стали комунальною власністю [1, 11].

Також Законом доповнено гл. 5 Земельного кодексу України статтею 37⁻¹, яка, серед іншого, регулює особливості використання та розпорядження полезахисними лісовими смугами, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення [1, 4, 9]. Зокрема частиною сьомою зазначеної статті унормовано, що земельні ділянки під полезахисними лісовими смугами, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення, передаються у постійне користування державним або комунальним спеціалізованим підприємствам або в оренду фізичним та юридичним особам з обов'язковим включенням до договору оренди землі умов щодо утримання та збереження таких смуг і забезпечення виконання ними функцій агролісотехнічної меліорації; правила утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення, встановлює Кабінет Міністрів України.

З викладеного можемо констатувати, що Законом внесено зміни та доповнення до Земельного кодексу України, якими, серед іншого, визначено правовий статус полезахисних лісових смуг та врегульовано питання передачі у постійне користування або в оренду (залежно від суб'єкта користування) земельних ділянок під полезахисними лісовими смугами, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення (далі — Масив).

Однак, з наведених норм ч. 7 ст. 37⁻¹ Земельного кодексу України не вбачається чіткого та однозначного врегулювання питання, кому із можливих суб'єктів (спеціалізованому підприємству комунальної/державної форм власності чи фізичній/юридичній особі) та за яких умов має передаватись в користування/оренду відповідна земельна ділянка.

Очевидним є те, що відповідні земельні ділянки не можуть залишатися без визначеного землекористувача, адже лісові смуги потребують утримання, збереження та відновлення. Проте, законом не врегульовано, що орган місцевого самоврядування (який наділений правом розпоряджання майном комунальної

власності [6]) передає у постійне користування державним або комунальним спеціалізованим підприємствам земельну ділянку під полезахисними лісовими смугами, які обмежують Масив, у випадку, якщо така ділянка не була передана в оренду фізичній або юридичній особі за їх заявою.

Крім того, чинним законодавством не визначено, хто із власників або користувачів земельних ділянок, що належать до єдиного Масиву, чи інших осіб має переважне право оренди земельної ділянки під полезахисними лісовими смугами, які обмежують Масив.

Отже, законодавець не визначив належного порядку визначення особи, яка має переважне право оренди відповідної земельної ділянки під полезахисними лісосмугами, при можливій наявності конкуренції у отриманні такого права.

На наше переконання, вказана прогалина правового регулювання земельних правовідносин у цій частині потребує внесення законодавчих змін. Вважаємо, що найбільш зацікавленою особою в належному утриманні та збереженні полезахисних лісосмуг буде істотний землекористувач, яким в розумінні Закону є особа, якій належить право користування істотною частиною Масиву (масиву земель сільськогосподарського призначення) [3, 4].

Саме така особа, якою, як правило, укладаються договори оренди довгострокового характеру (від 7 до 50 років) [3], є зацікавленою у захисті орендованих сільськогосподарських угідь від негативного впливу природних факторів (зокрема пилових бур, вивітрювання та ерозії), що нерозривно пов'язано із належним станом полезахисних лісосмуг та їх основної функції агролісотехнічної меліорації [5].

Принагідно у контексті особливостей утримання та збереження орендарями земельних ділянок під полезахисними лісосмугами, які обмежують Масив, вважаємо за необхідне звернути увагу й на інші проблемні аспекти, що полягають у такому. Як зазначалось, імперативною нормою ч. 7 ст. 37¹ Земельного кодексу України визначено, що обов'язковою умовою передачі вказаних земельних ділянок в оренду фізичним або юридичним особам за договором оренди землі є включення до такого договору умов щодо утримання та збереження полезахисних лісосмуг і забезпечення виконання ними функцій агролісотехнічної меліорації. При цьому відповідні правила утримання та збереження полезахисних лісових смуг, у тому числі обмежуючих Масив, визначені постановою Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 р. № 650 (далі — Правила № 650) [7].

Вказаною Постановою внесено зміни та доповнення до Типового договору оренди землі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2004 р. № 220 [8]. Такі зміни, зокрема, передбачають нову виноску до Типового договору, за змістом якої у разі оренди земельної ділянки/ділянок під полезахисними лісовими смугами, які обмежують масив, у п. 17 «Умови збереження стану об'єкта оренди» договору зазначаються вид, конструкція, віковий період, головна порода, у разі потреби інші характеристики полезахисної лісової смуги; при чому заходи щодо утримання та збереження полезахисних лісових смуг з такими характеристиками здійснюються орендарем відповідно до Правил № 650. У свою чергу, вказаними Правилами значення термінів визначено таким чином: утримання полезахисних лісових смуг —

комплекс лісівничих та агротехнічних заходів, спрямованих на поліпшення стану або складу насаджень, підтримання відповідних конструкцій; збереження полежахисних лісових смуг — комплекс заходів щодо організації охорони і захисту насаджень від пожеж, незаконних рубок, пошкоджень, ослаблення, захисту від шкідників і хвороб та іншого шкідливого впливу (п. 2 Правил № 650) [7].

Аналіз наведених норм дає підстави для висновку, що на орендарів земельних ділянок під полежахисними лісосмугами, які обмежують Масив, покладається обов'язок щодо утримання та збереження саме існуючих лісових насаджень, попри те, що функція утримання включає й комплекс лісівничих заходів щодо поліпшення складу насаджень. Отже, Правилами № 650 та договором оренди (що має типову форму) не передбачається покладення на орендаря функції створення (відновлення) полежахисних лісосмуг. У зв'язку з цим, бачимо неузгодженість між можливістю належного здійснення функцій орендарем щодо утримання й збереження полежахисних лісових смуг та, з іншої сторони, забезпеченням виконання такими смугами функцій агролісотехнічної меліорації у випадку, якщо вони знаходяться у незадовільному стані та потребують відновлення шляхом здійснення нових насаджень. При цьому у будь-якому випадку оренда земельних ділянок під полежахисними лісосмугами, які обмежують Масив, на практиці покладатиме на орендаря додаткових матеріальних затрат (проведення заходів з поліпшення санітарного стану, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій тощо [10]) та відповідальності, зокрема цивільно-правової за незабезпечення збереження відповідних лісосмуг. Також варто враховувати, що лісокористування полежахисними лісосмугами навряд чи можна розглядати у розрізі підприємницької діяльності з метою отримання прибутку.

Як наслідок, через специфічність лісокористування такими смугами, наявність витрат та додаткової відповідальності у сучасних реаліях вбачається сумнівним інтерес фізичних та юридичних осіб у набутті оренди земельних ділянок під полежахисними лісовими смугами, які обмежують Масив. Винятком є лише ті особи, які є власниками або користувачами земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що входять до такого Масиву, адже від стану полежахисних лісосмуг залежить якість земельних угідь, а відтак і кількісні показники врожаю, що у кінцевому рахунку визначає дохід від його продажу. Водночас законодавець не встановлює зобов'язального характеру набуття такими особами (зокрема істотним користувачем) права оренди земельних ділянок під полежахисними лісовими смугами, які обмежують Масив, що, на наше переконання, є помилковим.

Зважаючи на зазначене, можемо зробити висновок, що у осіб приватного права інтерес у збереженні полежахисних лісосмуг виникає, на превеликий жаль, лише у тому випадку, коли він пов'язаний причинно-наслідковим зв'язком із їх майновим інтересом (доходом). Натомість, питання екологічної безпеки, пов'язаної зі станом полежахисних лісосмуг, займає другогорядне значення та залишається без належної уваги держави, користувачів земельними ділянками сільськогосподарського призначення та суспільства в цілому. Вважаємо, що це питання потребує додаткового державного регулювання за результатом проведення прикладних наукових досліджень у вказаній сфері, детального

вивчення реального стану полезахисних лісосмуг та проведення їх ретельної інвентаризації.

Як висновок можемо констатувати, що за результатом земельної реформи законодавством закріплено статус полезахисних лісових смуг та врегульовано правила їх утримання та збереження, а також питання можливості передачі у постійне користування або в оренду (залежно від суб'єкта користування) земельних ділянок під такими смугами, які обмежують Масив. Однак, попри необхідність передачі зазначених земельних ділянок землекористувачам (через необхідність постійного догляду та захисту лісових насаджень) законодавством не визначено чіткого порядку визначення суб'єкта такого користування із переліку можливих. Також у розрізі запровадження механізму утримання та збереження полезахисних лісосмуг землекористувачем законодавець не визначив належного порядку їх відновлення, що свідчить про неврахування дійсного стану лісових насаджень та закономірностей їх природнього відмирання.

Вирішення зазначених проблем видається можливим шляхом удосконалення правового регулювання відносин щодо використання земель під полезахисними лісовими смугами (у тому числі обмежуючих Масив), що потребує урахування наукових напрацювань у питанні конкретизації умов та критеріїв збереження та відновлення захисних лісових насаджень.

Література

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення 04.05.2024).
2. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/ed20240104> (дата звернення 04.05.2024).
3. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення 05.05.2024).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні : Закон України від 10.07.2018 р. № 2498-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19> (дата звернення 04.05.2024).
5. Про меліорацію земель : Закон України від 14.01.2000 р. № 1389-XIV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1389-14> (дата звернення 05.05.2024).
6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 05.05.2024).
7. Про затвердження Правил утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 р. № 650. *Верховна*

- Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2020-%D0%BF>(дата звернення 04.05.2024).*
8. Про затвердження Типового договору оренди землі: Постанова від 03.03.2004 р. № 220. *Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2004-%D0%BF>(дата звернення 05.05.2024).*
9. Нові вимоги до використання лісосмуг: що потрібно знати аграрію. *Все про бухгалтерський облік. 2020. № 99. С. 43.*
10. Правовий статус лісосмуг в Україні: як юридично рятувати нашу екологію. URL: <https://ldaily.ua/news/novosti/pravovuj-status-lisosmug-v-ukrayini-yak-yurydychno-ryatuvaty-nashu-ekologiyu/ws/novosti/pravovuj-status-lisosmug-v-ukrayini-yak-yurydychno-ryatuvaty-nashu-ekologiyu>(дата звернення 05.05.2024).
11. Як органам місцевого самоврядування передати в оренду земельні ділянки під полезахисними лісовими смугами. *Проект USAID «ГОБЕРЛА». URL: <https://decentralization.ua/news/17080?page=9>(дата звернення 05.05.2024).*

Лісова Тетяна Вікторівна,
доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Відповідно до Закону України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII, яким затверджено Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року, наразі стан земельних ресурсів у державі близький до критичного [1]. Найбільш загрозливими характеристиками сучасного стану земель є їх деградація й опустелювання, що є найбільш серйозним викликом для сталого розвитку країни, адже це спричиняє суттєві проблеми екологічного й соціально-економічного характеру і становить реальну загрозу національній безпеці. Посиленню ґрунтово-деградаційних процесів сприяє відсутність Загальнодержавної програми використання та охорони земель.

На сьогодні розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р затверджено Концепцію Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, відповідно до якої сучасний стан земель в країні є напруженим з подальшою тенденцією до погіршення, що істотно впливає на соціально-економічний розвиток країни та її регіонів, стан довкілля, здоров'я і умови проживання населення [2].

Як зазначається у наукових працях, поширенню сучасних деградаційних процесів щодо земель в Україні активно сприяють: порушення екологічно збалансованого співвідношення між основними видами земельних угідь, використання недосконалих технологій у сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства,

орієнтація на короткостроковий економічний прибуток без урахування природоохоронного складника й негативних наслідків у довгостроковій перспективі [3, с. 23].

До основних чинників вказаних негативних процесів належить і ігнорування землеохоронних заходів (тривала відсутність належного державного контролю за використанням та охороною земель, недостатній розвиток моніторингу ґрунтового покриву, недодержання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, недосконала система використання мінеральних добрив тощо). Істотною проблемою у вказаній царині є також відсутність розмежування у чинному земельному законодавстві приписів щодо забезпечення відновлення земель з приписами щодо їх охорони.

Відповідно до Закону України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р., № 962-IV система заходів у галузі охорони земель включає: державну комплексну систему спостережень; розроблення загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання й охорони земель, документації із землеустрою у сфері охорони земель; створення екологічної мережі; здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель; економічне стимулювання впровадження заходів з охорони й щодо використання земель і підвищення родючості ґрунтів; здійснення нормування (ст. 22) [4]. Проаналізувавши зміст вищезазначеного Закону, можна дійти висновку, що заходи охорони земель спрямовані на забезпечення раціонального використання земель, запобігання їх засміченню й забрудненню, попередження погіршення якісного стану земель сільськогосподарського призначення, зниження або втрати ними родючості, а також продуктивності земель лісгосподарського призначення, на забезпечення виконання землями несільськогосподарського призначення відповідних функцій.

Натомість, якщо відбулося погіршення якісного стану земель сільськогосподарського призначення, зокрема, родючості ґрунтів, порушення попереднього стану земель у разі зміни їх рельєфу, а також у разі неможливості виконання землями відповідних функцій відповідно до їх цільового призначення, мають запроваджуватися заходи відновлення. Отже, заходи відновлення запроваджуються в разі втрати землями первісного якісного стану через вплив на нього певних природних та антропогенних чинників (ідеться про відновлення їх якісного стану, продуктивності й родючості ґрунтів).

Сьогодні назріла необхідність вдосконалення чинного земельного законодавства в частині розмежування приписів, спрямованих на охорону та відновлення земель. Доцільно прийняти окремий Закон «Про відновлення земель» або, як мінімум, внести зміни до Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону земель». Зазначені вище нормативно-правові акти необхідно доповнити окремими статтями, в яких закріпити визначення відновлення земель та систему його заходів. Крім того, необхідно якнайшвидше затвердити загальнодержавну програму використання та охорони земель та на її основі — регіональні та місцеві програми. Важливим є й удосконалення системи моніторингу земель та ґрунтів на основі досвіду країн ЄС.

Література

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Офіц. вісн. України*. 2019. № 28. Ст. 980.
2. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 70-р. *Офіц. вісн. України*. 2022. № 11. Ст. 588.
3. Колмаз Ю. Опустелювання — одна з найтривожніших проблем сучасності. *Землевпоряд. вісн.* 2013. № 6. С. 22–24.
4. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

Мартинюк Віктор Анатолійович,

доктор філософії, доцент кафедри трудового, земельного та господарського права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ ПРАВА НА ЗЕМЛЮ ЗА ДОКУМЕНТОМ

Питання виникнення взаємовідносин права власності на землю беруть свій початок у грудні 1990 року, з початку земельної реформи в Україні прийнятої Постановою Верховної ради РСР, яка була основною в переході до ринкової економіки країни.

Земельна реформа в Україні триває до сьогодні переживаючи довготривале реформування. Суб'єкти законодавчої ініціативи розробляють законопроекти, що визначають права громадян у сфері земельних відносин, мотивуючи це забезпеченням реалізації їх прав гарантованих ст. 41 Конституції України (кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю), але законодавство не деталізує, яким саме способом ці гарантії реалізуються. Отже, на практиці відбувалося зовсім інше, з березня 1991 року і до березня 2020 року, в Україні діяла заборона на відчуження, в будь який спосіб, права власності на земельні частки (паї). Перехід права був можливий лише з набуттям спадщини за законом чи заповітом. Така заборона породила тіньовий обіг земельних часток (паїв) між власниками суб'єктів господарювання і власниками земельних часток (паїв), тут використовували боргові записки, заповіти та інші цивільно-правові угоди, які не гарантували фактичний перехід права на землю. Реалізація гарантованих Конституцією прав громадян стала можливою з 01 липня 2021 р. після набуття чинності Закону України № 552-IX від 31.03.2020 р.

Законодавством України визначено, що земля може перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Право власності підтверджується відповідним документом державного зразка, зареєстрованого у встановленому законом порядку. Неодноразово, при встановленні форми права власності на землю, виникали суперечки, які супроводжувалися довгими судовими процесами, тому на законодавчому рівні було розмежовано землі

державної та комунальної власності. Проте це породило нову проблему, оскільки не було встановлено меж населених пунктів, земельні ділянки не були внесені до державного земельного кадастру, як об'єкти цивільного права і документи, що посвідчують право власності, в багатьох випадках, не виготовлялися, а тому питання щодо повноважень на розпорядження землями, як і оплати обов'язкових платежів користувачів до бюджетів різних рівнів, потребують додаткового регулювання на законодавчому рівні.

Багато вітчизняних науковців досліджували питання права власності на землю: П. Кулинич, В. Мазаєв, М. Шульга, А. Погрібний та інші, але актуальність опрацювання проблем з реалізації права на набуття земельних ділянок у власність, відповідно до норм визначених Земельним кодексом України, потребує додаткових законодавчих ініціатив.

Також, до сьогодні для громадян залишається не вирішеною проблема визнання документів, що посвідчують право власності на земельні ділянки, які були видані попередніми роками, протягом дії земельної реформи у визначеній державними органами спосіб та оплачені громадянами за рахунок власних коштів. Документи, що посвідчували право власності на землю в різний період реформування земельних відносин, були різних зразків: земельні сертифікати, державні акти на землю різних видів, свідоцтво про право власності на землю, витяг з єдиного державного реєстру права власності. Тепер, громадянам для розпорядження своїми земельними ділянками, в багатьох випадках, необхідно повторно замовляти виготовлення документації з землеустрою та проводити реєстрацію права власності і оплачувати всі послуги по діючим тарифам знову, оскільки відомості не відображаються в реєстрі речових прав.

Окрім того, у власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення виникають додаткові перешкоди з реалізацією права на розпорядження землею. Оскільки встановлена чітка процедура купівлі-продажу земельних ділянок, яка передбачає здійснення оплати через банківські установи і це дуже добре. Але визначення експертної грошової оцінки земельної ділянки, за встановленою процедурою, не завжди відповідає реальній вартості земельної ділянки. В Україні розвивається ринкова економіка і попит формує пропозицію, а експертна грошова оцінка земельних ділянок визначається лише за методикою, що затверджена Кабінетом Міністрів України. Проте, на ринкову вартість земельної ділянки впливають ще й фактичні її характеристики: місце розташування, конфігурація, наявності обмежень, рельєф та інші фактори, які є на місцевості. Досить часто експертна оцінка земельної ділянки в багато разів перевищує очікувану вартість і це унеможливує громадянам реалізацію свого права на її продаж.

Висновки:

За результатами аналізу окремо вказаних норм розуміємо, що потрібно на законодавчому рівні деталізувати задекларовані гарантії прав громадян щодо захисту прав власності на землю.

Визначити спосіб верифікації інформації про земельну ділянку, право власності якої посвідчено документом державного зразка, з перенесенням відомостей у відповідні реєстри без додаткових фінансових втрат для громадян.

Удосконалити визначення експертної грошової оцінки на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, враховуючи її індивідуальні особливості на місцевості.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20>.

Новак Тамара Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗМІНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Війна, що триває в Україні вже не один рік, спричинила і продовжує спричинювати величезну шкоду як для нашої держави в цілому так і для галузі сільського господарства зокрема. Серед низки викликів, що постали перед українськими аграріями, наріжне місце займає проблема замінування сільськогосподарських земель, що фактично унеможливило провадження на них господарської діяльності. За оприлюдненими даними станом на початок 2024 року в Україні потенційно замінованими є 174 тис. кв. км земель, що складає близько третини території нашої держави. Понад 512 тис. га сільськогосподарських угідь підлягають наразі першочерговому обстеженню та, за потреби, очищенню і розмінуванню [2]. Натомість без такого обстеження та розмінування використання цих земель у сільськогосподарському виробництві неможливо через високій ризик загибелі/травмування людей.

Головною перепоною для швидкого і головне, ефективного очищення сільськогосподарських земель від вибухонебезпечних предметів, є висока вартість таких робіт. За проведеними оцінками вартість робіт із повного розмінування, що включає етапи нетехнічного обстеження, технічного обстеження, очищення від вибухонебезпечних предметів може складати 1 780 доларів за гектар [3]. Термін повної окупності цієї процедури прогнозується у понад 30 років.

Це є непосильним тягарем особливо для малих сільськогосподарських товаровиробників (з площею земельних ділянок до 250 га). При цьому за даними

опитування, проведеного Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН, у Херсонській області забрудненими вибухонебезпечними предметами є 95 % сільськогосподарських угідь малих сільськогосподарських товаровиробників, у Харківській області — 21 %, Миколаївській — 21 %, Донецькій — 14 %, Чернігівській — 14 %, Сумській — 4 %, Дніпропетровській — 3 %, Запорізькій — 1 % [1, с. 30]. Не викликає сумнівів і той факт, що наведені дані (станом на початок 2023 року) є далеко не остаточними, зважаючи на триваючі бойові дії, розширення лінії фронту тощо. Враховуючи те, що у 2023 році середньозважена вартість землі сільськогосподарського призначення склала близько 968 доларів за гектар, не виключеною є ситуація, коли ті ж малі фермери будуть приймати рішення на користь відчуження своєї землі (з високою імовірністю за нижчою ціною), а не провадити її очищення від вибухонебезпечних предметів.

Для підтримки аграріїв в Державному бюджеті України на 2024 рік було виділено 3 млрд грн на компенсацію витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення [5], а постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2024 р. № 284 було затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення (далі — Порядок). Вказаною постановою було передбачено компенсацію розмірі 80 % на безповоротній основі за фактично надані сертифікованими операторами протимінної діяльності послуги з розмінування земельних ділянок сільськогосподарського призначення за рахунок бюджетних коштів.

Право на компенсацію витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення було надано: 1) сільськогосподарським товаровиробникам — юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми або фізичним особам — підприємцям, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію на земельних ділянках, які перебувають у їх власності, та/або на орендованих ними земельних ділянках сільськогосподарського призначення; 2) сільськогосподарським товаровиробникам, які є сертифікованими операторами протимінної діяльності відповідно до вимог Закону України «Про протимінну діяльність в Україні». В початковій редакції Порядку компенсація передбачалась в поточному році.

Однак постановою Кабінету Міністрів України від 17.05.2024 р. № 580 [4] до Порядку були внесені зміни, й наразі компенсацію можуть отримати й ті сільськогосподарські товаровиробники, що вже провели розмінування земель сільськогосподарського призначення за власні кошти в період з 24.02.2022 р. по 15.04.2024 р.

Для забезпечення прозорості процедури подання заявки на розмінування та супровідних документів заплановано через Державний аграрний реєстр, а вартість розмінування — через відкриті торги у системі Prozorro.

Оцінюючи такий підхід позитивно, варто звернути увагу на те, що поза увагою залишились виробники сільськогосподарської продукції, що не мають статусу юридичної особи чи фізичної особи — підприємця. Мова йде про особисті селянські господарства, що теж відіграють значну роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави, зазнали значної шкоди через війну, й також стикнулись з проблемою розмінування сільськогосподарських угідь й

максимально швидкого відновлення на них сільськогосподарської діяльності. Вважаємо за необхідне напрацювати порядок компенсації гуманітарного розмінування земель сільськогосподарського призначення особистих селянських господарств, врахувавши особливості правового статусу таких суб'єктів.

Література

1. Ukraine: Impact of the war on agricultural enterprises — Findings of a nationwide survey of agricultural enterprises with land up to 250 hectares, January–February 2023. Rome. FAO. 2023. 44 p.
2. На розмінованих землях України вже можна виростити 1 млн т зерна. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. 17.01.2024 р. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245689.html.
3. Піддубний І. Вартість розмінування та ціна очікування для малих фермерів (02.10.2023). *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/2/704962>.
4. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення компенсації витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення: постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2024 р. № 580. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadku-vykorystannia-koshtiv-peredbachenykh-u-derzhavnomu-biudzheti-dlia-zdiisnennia-kompensatsii-vytrat-za-humanitarne-rozminuvannia-zemel-i170524-580>.
5. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 р. № 3460-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3460-20>.

Носік Володимир Васильович

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
професор кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового
інституту права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОХОРОНЯТИ, ОБОРОНЯТИ, ПРИВАТИЗУВАТИ ЧИ ПРОДАВАТИ?

Актуальність постановки питання у такому ключі детермінована породженими російсько-українською війною викликами економічного, соціального, екологічного, державно-правового характеру, подолання яких потребує доктринального аналізу та розробки науково-правових висновків і рекомендацій юридичних моделей щодо реалізації гарантованих у Конституції України та інших законах прав на землю, механізмі правового регулювання земельних відносин, правотворчої діяльності та інституційно-функціонального забезпечення, публічного адміністрування земельних відносин, правотворчої діяльності та прогнозування її наслідків щодо використання та охорони землі у повоєнній відбудові України.

Аналітичне дослідження наукових, інформаційних, нормативних джерел, практики застосування чинного земельного та поєднаного з ним іншого законодавства з питань використання, оборони, охорони земель в умовах війни дозволяє окреслити основні економічні, державно-правові, суспільні явища, які з 2014 року мають місце у сфері використання, охорони землі, оборони, захисту Вітчизни, приватизації та продажу земель у межах території України і тому не можуть не впливати на формування суспільної свідомості і правосвідомості щодо землі, а відтак мали б враховуватися у правотворчій діяльності з прийняття законів та підзаконних актів щодо правового режиму землі в умовах російсько-української війни.

Зокрема, серед усієї багатоманітності суспільних відносин, об'єктом яких виступає земля, можна назвати наступні: окупація земель на територіях АР Крим, Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей та евакуація власників землі і землекористувачів з окупованих територій; тимчасове захоплення ворожими військами земель та звільнення від окупації (деокупація) земель на територіях Київської, Миколаївської, Сумської, Херсонської, Харківської, Чернігівської областей, евакуація власників землі і землекористувачів та неповернення їх як упродовж дії правового режиму воєнного стану, так і після його припинення чи закінчення дії; ведення бойових дій на землях по усій лінії фронту на території Північних, Східних, Південних областей України, мінування земель усіх категорій, спорудження фортифікаційних споруд, утворення «сірих зон» на землях окремих територіальних громад, забруднення земель залишками від розривів бомб, снарядів, мін, ракет, літаків, дронів, інших літальних апаратів, розбитої ворожої техніки, пально-мастильних матеріалів, хімічних, отруйних речовин тощо; знищення, пошкодження, руйнування об'єктів енергетичної, виробничої, соціальної інфраструктури, житлане лише на землях ведення бойових дій, а й по усій території України; повне знищення ворогом міст (Бахмут та інші), селищ, сіл (Мощун та інші) на землях територіальних громад Півночі, Півдня, Сходу нашої держави; виконання заходів з охорони земель шляхом організації і проведення гуманітарного розмінування на землях усіх категорій земель, особливо на землях сільськогосподарського призначення; вимушене переміщення виробництва та надання земельних ділянок у користування чи відчуження у власність на територіях Центральної і Західних областей України; приватизація цілісних майнових комплексів разом із земельними ділянками на землях несільськогосподарського призначення; проведення земельних торгів через електронну систему Прозорро; прийняття законів з питань регулювання земельних відносин, продовольчої безпеки, публічного адміністрування земельних відносин в умовах дії правового режиму воєнного стану тощо.

З огляду на названі вище суспільні процеси явища щодо земельного ладу в умовах війни серед представників економічної галузі, політики, бізнесу, банків, практикуючих юристів у агробізнесі, експертів з міжнародних проектів технічної допомоги у сфері сільського господарства та різних верств населення розпочалися наукові дискусії, у яких одні учасники пропонують і доводять, що не дивлячись на війну, необхідно розвивати ринок земель сільськогосподарського призначення шляхом купівлі продажу, іпотеки земельних ділянок та інших правочинів, інші — виступають проти цього і

доводять, що в умовах війни та нестабільної політичної, економічної, фінансової, воєнної ситуації на фронті та інших чинників варто було б зупинити приватизацію землі шляхом її купівлі-продажу на період дії воєнного стану [1].

У наукових доктринах українського земельного, аграрного, екологічного, цивільного, конституційного, адміністративного та інших галузей права лише після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України були започатковані наукові дискусії з правових проблем регулювання земельних і поєднаних з ними інших суспільних відносин, оскільки юридична наука виявилась не готовою запропонувати юридичні моделі подолання викликів щодо використання, оборони, охорони землі, захисту прав на землю в умовах війни [2, 72–83].

Такі дискусії хоч і створюють певну методологічну основу для формування світоглядних уявлень про використання та охорону землі в умовах війни, проте вони істотно не впливають на прийняття ВР України законів з питань регулювання земельних відносин в умовах війни, що підтверджується чинними нормами ЗК України про можливість набуття у власність земель сільськогосподарського призначення площею до 10 тисяч га будь якими юридичними особами України чи громадянами України і нівелюванням у такий спосіб закріпленого у законі переважного права набуття прав на земельні ділянки для фермерських господарств або ж прийняттям закону України про спрощену процедуру зміни цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення для потреб енергетики і промисловості без врахування вимог містобудівного законодавства тощо.

Резюмуючи, можна узагальнити, що в сучасних умовах російсько-української війни актуальними для наукових правових доктрин земельного, аграрного, екологічного права постають питання щодо дослідження методологічних, теоретичних, конституційних засад регулювання земельних відносин в умовах війни і пошуку відповіді на питання про те, які ж пріоритети мають бути визначені у чинному законодавстві щодо правового режиму землі як об'єкта права власності і основного національного багатства Українського народу в умовах дії правового режиму воєнного стану — охорона-оборона-приватизація-продаж? Чи можуть в умовах війни поєднуватись ці суспільно-економічні і державно-правові явища між собою як системні утворення, функціонування яких дозволить забезпечити економічний розвиток, справедливість, верховенство права, громадянську злагоду на землі України у повоєнний період відновлення України?

Література

1. Тарасенко Т. 10 тисяч гектарів в одних руках: чи готовий ринок до нових змін з 1 січня 2024 року. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/1054-10-tisyach-hektariv-v-odnih-rukah-chi-gotovij-rinok-do-novih-zmin-z-1-sichnya-2024-roku>.
2. Носік В. В. Захист права власності на землю як основне національне багатство Українського народу: виклики воєнного стану та проблеми їх подолання / матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини» (м. Київ, 16 липня 2022 р.) /

Палійчук Володимир Богданович,
аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИТЕРІЙ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРАВОМІРНОГО ВТРУЧАННЯ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Відповідно до ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі — «Перший протокол») ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. У даному випадку фактично були встановлені критерії правомірності втручання у право власності особи на її майно (у тому числі на земельні ділянки), а саме — критерій законності та переслідування легітимної мети [6].

Водночас Європейський суд з прав людини (надалі — «Суд», «ЄСПЛ») у своїй практиці розвинув відповідні положення та фактично виділив ще один критерій правомірності втручання — критерій пропорційності.

Аналіз критерію пропорційності буде як мінімум ускладнений без хоча б поверхневого аналізу критерію легітимної мети як елементу правомірності втручання у право особи на земельну ділянку. У практиці ЄСПЛ концепція «публічних інтересів» трактується доволі широко. Державні органи конкретної країни краще розуміють специфіку відповідного суспільства, а також його потреби, тому Суд зазвичай віддає їм широку автономію під час тлумачення цієї правової категорії [5, с. 14]. Так, наприклад, легітимною метою може визнаватись захист навколишнього середовища, прийняття планів містобудування і навіть перехід від планової до ринкової економіки [4, с. 28].

Незважаючи на таку широку автономію державних органів у визначенні «публічних інтересів», Суд, запобігаючи зловживанням, застосовує в тому числі принцип «пропорційності», який має бути дотриманим для того, щоб втручання у право власності особи на землю вважалось правомірним.

У продовження цієї думки, наприклад, у рішенні від 05 січня 2000 р. у справі *Beveler v. Italy* Суд зазначив, що для виконання вимог ст. 1 Першого протоколу втручання повинно здійснюватись із урахуванням справедливого балансу між публічними інтересами та фундаментальними правами особи [1].

У межах справи *Broniowski v. Poland* щодо прав на землю Суд наголосив, що принцип справедливого балансу відображений загалом у ст. 1, а також що має бути розумне співвідношення (пропорційність) між засобами, які застосовуються, та ціллю, яка має бути досягнутою. Суд зазначив, що у кожній справі, де мова йде про порушення ст. 1 Першого протоколу, Суд повинен переконатись, що держава чи відповідні державні органи не поклали на заявнику непропорційний тягар.

Фактори, які Суд бере до уваги при винесенні свого рішення, можуть бути різноманітними та не обмежуються виключно наявністю компенсації за

втручання у таке право особи. Виключного переліку таких факторів Суд не надає, а тому він може відрізнитись залежно від обставин справи. У вищезазначеній справі Суд також вказав, що потрібно дослідити обставини ситуації, що склалась, і така оцінка повинна включати не лише наявність компенсації, а й також поведінку державних органів. Один із факторів, які потрібно брати до уваги, коли здійснюється оцінка діяльності державних органів — адміністративна, законодавча чи інша невизначеність, оскільки держави не можуть створювати подібні умови, коли мова йде про втручання у право власності особи в тому числі (та не обмежуючись) на земельні ділянки [2].

У цей же час не можна знехтувати важливістю наявності компенсації особі, чиї права порушуються. Наявність компенсації часто береться Судом до уваги під час прийняття рішення щодо покладення на особу надмірного тягара. Повна відсутність компенсації може бути розтлумачена як надмірний тягар. У цей же час потрібно враховувати, що за деяких виключних обставин надана компенсація може бути зменшеною або взагалі відсутня. Водночас такі ситуації є справді екстраординарними та доволі рідкісними (наприклад, компенсація за земельну реформу під час радянської окупації не здійснювалась після об'єднання Німеччини).

Додатковим фактором, який повинен бути взятий до уваги під час розрахунку суми компенсації є наявність на земельній ділянці засобів виробництва. Так, наприклад, якщо особа була позбавлена своєї землі, яка була основним джерелом доходу, а державні органи не врахували це під час розрахунку суми компенсації за втручання у право власності, то таку ситуацію Суд може визнати надмірним тягарем та порушенням принципу пропорційності [4, с. 37].

Окремо також може братись до уваги строк виплати компенсації, оскільки за деяких обставин довготривала затримка у такій виплаті або відсутність відсотків за затримку можуть розглядатись як порушення принципу пропорційності також (рішення від 01 березня 2001 р. у справі *Malama v. Greece*) [3].

Також Суд при оцінці дотримання принципу пропорційності може враховувати те, чи обмеження стосуються конкретної групи людей чи усього суспільства, поведінку заявника (чи намагався він зловживати недоліками законодавства) або ж навпаки перебував у вразливому стані [4, с. 35].

Підбиваючи підсумки, варто наголосити, що дотримання критерію пропорційності не є виключною передумовою правомірності втручання у право власності особи на землю. Суд також враховує наявність законодавчих підстав для цього та суспільні інтереси. Однак пропорційність є невід'ємним елементом перевірки правомірності втручання, якщо законність втручання уже була доведена, а тому подальше вивчення практики ЄСПЛ з цього приводу є як теоретично, так і практично корисним та необхідним.

Література

1. Case of *Beyeler v. Italy*. 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58832>.
2. Case of *Broniowski v. Poland*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61828>.
3. Case of *Malama v. Greece*. 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59267>.

4. Guideon Article 1 of Protocol No. 1 to the European Conventionon Human Rights. 2020. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG.pdf.
5. TherightofpropertyundertheEuropeanConventiononHumanRights / A. Grgic, Z. Mataga, M. Longar, A. Vilfan.*Humanrightshandbooks*.2007.URL: <https://rm.coe.int/168007ff55>.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.1950.*Верховна Рада України. Законодавство України*.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

Федорович Володимир Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри соціального права,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ

Права громадян та юридичних осіб на земельні ділянки, а також обов'язки по їх використанню виникають на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування і договорів з ними; договорів та інших правочинів із земельними ділянками між громадянами та юридичними особами; набувальної давності, за винятком права власності на земельні ділянки із державних чи комунальних земель; рішення суду, що встановлює право на земельну ділянку, а також подій, з якими закон пов'язує виникнення прав на земельні ділянки та обов'язків по їх використанню.

Особам (їхспадкоємцям), які мали у власності земельні ділянки до 15 травня 1992 р. (з дня набрання чинності Земельним кодексом України) земельні ділянки не повертаються. Вони мають право набути земельні ділянки на загальних засадах.

Громадяни або юридичні особи, що набули у встановленому законом порядку земельну ділянку у власність, повинні засвідчити свою земельну власність. Це ж стосується і осіб, які отримали земельні ділянки у користування на підставі актів органів влади чи у договірному порядку.

Державна реєстрація є єдиним доказом існування зареєстрованого права на землю, яке може бути оспорено тільки у судовому порядку.

Державна реєстрація прав на земельні ділянки є юридичним актом визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення прав на земельні ділянки шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Земельний кодекс України встановлює, що права на земельні ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав (ст. 125). Враховуючи дане положення земельного законодавства, державна реєстрація прав на земельні ділянки має наступне значення.

1. Тільки з моменту державної реєстрації прав на земельну ділянку вони вважаються такими, що виникли. Це має велике практичне значення, оскільки

без державної реєстрації права на земельну ділянку навіть при наявності рішення органу держави чи місцевого самоврядування, договору чи судового рішення про надання чи визнання права на земельну ділянку, відсутні юридичні підстави для здійснення суб'єктом, у якого повинно виникнути відповідне право, витікаючих з цього правомочностей.

2. Державна реєстрація є єдиним доказом існування зареєстрованого права. Це по суті, означає, що жодні інші юридичні акти, включаючи рішення органів влади, рішення судів і т.і. не можуть розглядатися як достатні докази приналежності тій чи іншій особі відповідного права на земельну ділянку. Вони є лише підставами для виникнення права на земельну ділянку шляхом його державної реєстрації.

Разом з тим необхідно підкреслити, що все вищесказане стосується тільки тих прав, які виникли після набрання чинності Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»; тобто після 1 січня 2013 року : Закон визнає юридично дійсними права на земельні ділянки, що виникли до 01 січня 2013 р. за наявності однієї з таких умов: 1) реєстрація таких прав була проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення; 2) на момент виникнення таких прав діяло законодавство, що не передбачало їх обов'язкової реєстрації.

3. Зареєстроване право на земельну ділянку може бути оскаржене тільки у судовому порядку. Таке правило фактично є однією з передбачених законодавством гарантій стабільності зареєстрованого права на земельну ділянку. Воно означає, що при наявності у юридичної чи фізичної особи документів про проведену реєстрацію її прав на земельну ділянку, таке право може бути припинено чи визнано недійсним тільки на підставі судового рішення, а не в адміністративному порядку. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» втручання будь-яких органів влади, їх посадових осіб, юридичних осіб, громадян та їх об'єднань у діяльність державних реєстраторів під час проведення реєстраційних дій забороняється і тягне за собою відповідальність згідно із законом.

4. Відповідно до ст. 126 Земельного кодексу України, право власності, користування земельною ділянкою оформляється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Реєстрація носить заявний характер. Це означає, що право будь-якої особи на земельну ділянку не може бути зареєстроване без її звернення до реєструючого органу.

Таким чином, права громадян, юридичних осіб, держави та місцевих територіальних громад на земельні ділянки з метою їх захисту та законної реалізації підлягають державній реєстрації. Записи про права власників та користувачів земельних ділянок в документах державної реєстрації є основними і правовстановлюючими в суді доказами. Держава не гарантує захист і недоторканість незареєстрованих прав на земельні ділянки.

Шульга Михайло Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
професор кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

Конституційні основи земельного права як самостійної галузі вітчизняної правової системи охоплюють в тому числі і власнісний статус землі як об'єкта даного права. Нормативні приписи Основного Закону нашої держави щодо гарантування права власності на землю, набуття та реалізації громадянами, юридичними особами і державою виключно відповідно до закону, а також закріплення на законодавчому рівні положень, які визначають, що власність зобов'язує і не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству в сучасних умовах актуалізуються.

Право власності належить до абсолютних цивільних прав. Ніхто не має права створювати перешкоди власнику у реалізації належного йому права, а також вчиняти дії, які порушують або обмежують правомочності власника щодо володіння користування та розпорядження об'єктам права приватної власності. Конституція України (ст. 41), визначаючи непорушність права власності, виходить з того, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Принцип непорушності права власності, закріплений в Основному Законі та деталізований іншими законами, повною мірою кореспондується із Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованою Україною 11 вересня 1997 р.

Як відомо, розпорядження землею передбачає можливість власника визначати юридичну долю приватної земельної ділянки, тобто продавати, передавати в спадщину, обмінювати або іншим способом визначати правовий режим чи господарське використання. Розпорядження землею як елемент змісту права власності здійснюється так, як і правомочність володіння чи користування через регулятивну систему обмежень щодо об'єктного і суб'єктного складу та змісту земельних правовідносин. Такі обмеження містяться передусім у чинному законодавстві, зокрема в законах.

Так, відповідно до вимог ст. 14 Конституції України право власності на землю набувається і реалізується виключно за законом громадянами, юридичними особами та державою. Цей конституційний припис знаходить свою деталізацію у ст. 374 Цивільного кодексу України, згідно з якою суб'єктами права власності на земельну ділянку визначені: юридичні особи, фізичні особи, територіальні громади та держава. При цьому названа норма підкреслює, що іноземці та особи без громадянства можуть набувати право власності на земельні

ділянки згідно закону, а іноземні юридичні особи можуть визнаватися суб'єктами права власності на земельні ділянки у випадках, встановлених законом. Отже сама можливість набуття права власності на землю іноземними суб'єктами, конкретні вимоги до таких суб'єктів, а також підстави, умови та порядок набуття права власності на землю регулюються виключно на рівні законів, що мають найвищу юридичну силу. Тобто право власності на землю іноземців та осіб без громадянства набувається та реалізується на основі Конституції України, Земельного кодексу України, а також тих законів, що відповідають вимогам названих нормативних актів. Водночас згідно зі ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються такими ж свободами і правами, несуть ті ж самі обов'язки, як і громадяни України.

На основі системного аналізу змісту правомочностей власника земельної ділянки варто підкреслити, що право власності, будучи за своєю сутністю зобов'язальним, немає абсолютного характеру у сфері земельних відносин. На відміну від цивільного права, в межах якого власник здійснює правомочності володіння, користування і розпорядження майном відповідно до закону за своєю волею незалежно від волі інших осіб, може вчиняти будь-які дії щодо належного йому майна, реалізація права власності на землю об'єктивно зумовлена потребами врахування балансу суспільних, громадських та приватних інтересів.

У юридичній літературі слушно підкреслюється, що право власності (в тому числі і на землю) проходить тривалий процес трансформації та еволюції від абсолютизації прав власника до збалансованого узгодження інтересів власника та суспільства загалом у процесі їх реалізації, що знаходить своє відображення у соціальній функції відповідного права [1, с. 12].

Отже, реалізація суб'єктивних правомочностей володіння, користування і розпорядження приватною земельною ділянкою не може здійснюватися особою виключно на основі власного волевиявлення. У цих випадках мають застосовуватися форми і методи публічно-правової регламентації відносин власності на землю. Йдеться про необхідність забезпечення оптимальної взаємодії приватних і публічних інтересів у сфері відносин права власності на землю. При цьому обмеження правосуб'єктності землевласників мають бути всебічно обґрунтованими і об'єктивними.

Література

1. Костяшкін І. О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права. 2016. 429 с.

СЕКЦІЯ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНИХ ВІДНОСИН

Григор'єва Христина Антонівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
Національний університет «Одеська юридична академія»

ГІДРОМЕЛІОРАТИВНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ ДИСБАЛАНС¹

За своєю стратегічною значимістю однією з центральних подій останніх п'яти років стало розгортання гідромеліоративної реформи в Україні. Її нагальність не викликає сумнівів, оскільки різке пришвидшення кліматичних змін поширило зони ризикового землеробства на більшу частину сільськогосподарських угідь нашої держави. Аграрна галузь, а з нею й уся економіка України, фактично залежать від здатності налагодити на більшій частині території нормальне зрошення, а в деяких регіонах — своєчасний дренаж і осушення. Однак накопичені за тридцять років юридичні та практичні проблеми призвели до глибокого занепаду меліоративних систем. Вирішити цілий комплекс застарілих проблем можна лише системно, тому гідромеліоративна реформа складається із багатьох важливих рішень. Найосновніші ідеї реформи можна звести до кількох: а) інституційно-функціональне розмежування управління водними ресурсами та управління гідромеліорацією; б) перехід меліоративних мереж у приватну власність; в) створення нових спеціалізованих суб'єктів — організацій водокористувачів (ОВК), які завдяки своїй кооперативній природі мають забезпечувати рівний та демократичний доступ землевласників та землекористувачів до меліоративних послуг. Позитивними рисами сучасної реформи називають її інвестиційно-орієнтований характер та децентралізаційні засади. Однак у своїй доповіді ми би хотіли звернути увагу на деякі неоднозначні риси реформи. Передусім, нас цікавить, чи збережено баланс інтересів усіх зацікавлених сторін. Такими основними акторами можна назвати три групи суб'єктів: держава, територіальні громади, землевласники і землекористувачі.

Держава. Адміністративне підгрунття гідромеліоративної реформи полягає в розмежуванні функцій двох центральних органів влади: Держводагенство має управляти водними ресурсами, а Держрибагенство отримує в управління гідромеліорацію. Однак, незважаючи на те, що обидва відомства є державними інституціями, процес передачі майнових комплексів від одного до іншого гальмується. Зараз у судах розглядається низка справ з цього приводу.

¹ Дослідження здійснене у рамках виконання наукового проєкту (реєстраційний номер № 226/0062) відповідно до договору із Національним фондом досліджень України, за сприяння Кембриджського університету (Велика Британія).

Гідромеліоративна реформа оголила опір окремих відомств загальним управлінським рішенням через існування цілком конкретних майнових відомчих інтересів. За офіційними даними, лівову долю фінансування Держводагенства складала плата за експлуатацію меліоративних систем та надання відповідних послуг. Невпевненість у тому, що держава зможе забезпечити належні бюджетні видатки на функціонування відомства, створює напругу в цій складній ситуації.

Територіальні громади. Гідромеліоративна реформа побудована фактично навколо основної ідеї: передачі меліоративних мереж із комунальної власності у приватну власність ОВК. Якщо оцінити цей крок з позицій територіальних громад, то можна побачити деякі юридично неоднозначні моменти. Так, у далекому 2003 році урядовою постановою меліоративні мережі, що не підлягали розпаюванню, були «нав'язані» місцевим радам. На той час таке рішення вважалося найбільш оптимальним, але розрахунки не виправдалися: в історичний період з 2003 року до сьогоднішнього 2024 року територіальні громади виявилися здебільшого неефективними власниками меліоративних мереж. Тобто на два десятиріччя законодавець поклав тягар обов'язку щодо утримання меліоративних мереж на місцеве самоврядування, не питаючи про його бажання та можливості. Увесь цей час місцеві бюджети по мірі своїх сил несли видатки по утриманню цих об'єктів. Тепер нормотворець однією лаконічною нормою зобов'язує місцеві ради безоплатно передати такі об'єкти у власність новоутвореним ОВК за їх вимогою. Тут виникають, як мінімум, два юридичні питання.

По-перше, як кваліфікувати таку підставу припинення права комунальної власності. Якщо це класична приватизація, то положення Закону «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель» суперечить Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», в якому передбачено, що приватизація здійснюється «шляхом продажу». По-друге, як і двадцять років тому, законодавець не залишає вибору та не питає думку територіальної громади щодо долі її майна. Імперативність законодавчого припису зобов'язує віддати меліоративні мережі, навіть якщо комунальний власник цього не бажає. Це суперечить засадничим положенням ч. 6 ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування», за якими «доцільність, порядок та умови відчуження об'єктів права комунальної власності визначаються відповідною радою». Фактично, реалізуючи гідромеліоративну реформу, законодавець розпоряджається замість власника. Слід підкреслити, що ми не оспорюємо доцільність передачі меліоративних мереж у власність ОВК — навпаки, на нашу думку, це раціональний крок. Ми звертаємо увагу на грубе порушення балансу прав та інтересів попереднього власника. Правомірне примусове позбавлення права власності має супроводжуватися принаймні справедливою компенсацією. При цьому покладення такого обов'язку на ОВК буде не правильним, адже створить додатковий тягар для бізнесу, якому ще необхідно вкладати власні кошти в ремонт та налагодження меліоративних мереж. Справедливим, на нашу думку, було би передбачення певної компенсації територіальним громадам з боку держави.

Землевласники і землекористувачі. Нормотворець та чиновники позиціонують гідромеліоративну реформу як широкий жест, зроблений в інтересах аграріїв. Однак все не так однозначно. Протягом кількох десятиліть

невдалих організаційно-правових рішень меліоративні системи методично руйнувалися та приходили в занепад, перебуваючи в публічній власності. У момент, коли їх відновлення стало життєво важливою умовою для подальшого існування галузі, законодавець «дарує» залишки цих меліоративних об'єктів аграріям під гаслом «вам треба — ви і робіть». Тобто в кризовий момент нормотворець зняв з держави та місцевої влади більшу частину відповідальності за функціонування гідромеліорації та передав її землеволодільцям. Насправді вони теж поставлені перед фактом: або засновувати ОВК та оплачувати власним коштом усі витрати для налагодження зрошення чи дренажу, або не робити цього — але за законом через певний час незатребувані жодною ОВК об'єкти меліоративної інфраструктури можуть бути приватизовані будь-якою особою, що потенційно означає проблеми і конфлікти.

Звичайно, надаючи меліоративні мережі у власність ОВК законодавець стимулює інвестування в їх ремонт і удосконалення. Однак не можна забувати про об'єктивний нюанс: реалізація гідромеліоративної реформи припала на складний час ведення воєнних дій та кризи в агробізнесі. Тому неофіційним гаслом гідромеліоративної реформи стало «спасіння агробізнесу — справа самого агробізнесу». Усвідомлюючи той тягар, який було покладено на плечі сільського господарства, нормотворець передбачив механізм підтримки: понесені витрати на ремонт непрацюючих або особливо занедбаних насосних станцій держава може частково компенсувати у розмірі до 50% вартості.

Таким чином, поглиблений аналіз нормативних засад гідромеліоративної реформи дозволяє виділити таку її характерну особливість як дисбаланс інтересів держави, територіальних громад та землеволодільців.

Єрмоленко Володимир Михайлович,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені
академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Приступаючи до розкриття означеної тематики, варто зупинитись передусім на загальних проблемах, спільних для усіх сфер вищої освіти в цілому. Головним недоліком сучасної моделі вищої освіти є брак оптимального балансу публічних і приватних інтересів. Зокрема це зниження (якщо навіть не відсутність) зацікавленості держави у наданні студентам якісної вищої освіти, конкурентоспроможної не лише у європейському, а навіть світовому вимірах. Свого часу жорстке безальтернативне зациклення на Болонській системі вищої освіти (до того ж у значно викривленому сприйнятті) зосередило увагу освітян не на внутрішній змістовній, а на зовнішній формальній характеристиці вищої освіти, що суттєво знизило творче начало, індивідуалізацію праці викладача.

Сьогодні, коли європейська освіта переступила Болонську модель як певну історичну віху і пішла далі шляхом національної індивідуалізації вищої освіти, ми продовжуємо «вперто» рухатись у обраному напрямі, звужуючи горизонти творчого розвитку.

Крім того, підміна примату професійності викладача, що передбачає взаємну повагу викладача і студентської аудиторії так званою «студентоцентристською» моделлю висунула на передній план первісно логічно ущербну формулу «студент наш роботодавець, а тому завжди правий і є центральною фігурою». Слід нагадати, що у державних ВНЗ роботодавцем є держава, а студент – це лише споживач освітніх послуг. Тим не менш, запроваджена формула призвела до превалювання волевиявлення студентів та його всеосяжної підтримки з боку адміністрацій ВНЗ під гаслом переваг студентського самоврядування, що зводить навчальний процес і особливо його підсумковий етап, до спрощеної формалізації, а фактично – одержання дипломів на фоні відсутності належних фахових знань. Це спричинило масовий пошук здобувачами вищої освіти відповідних знань у закордонних ВНЗ, найбільш доступними з яких стали виші Польщі, Словаччини, Угорщини тощо, що дало додатковий фінансовий поштовх для їх розвитку попри те, що з дипломами таких ВНЗ у передових країнах Європи випускнику забезпечене щонайбільше місце касира супермаркету, про що мені розповів у особистій розмові польський колега. При цьому Україна, на жаль, програла маркетингове протистояння за власного абітурієнта навіть переліченим країнам, що пояснюється виключно зниженням якості національної вищої освіти. Виходом є запровадження власної моделі вищої освіти, розробленої з урахуванням (а не превалюванням) будь-яких світових тенденцій, навіть передових, до «передовизни» яких слід підходити з боку критичного аналізу на підставі єдиного цільового критерію, яким є забезпечення власних вітчизняних стратегічних освітніх прерогатив і потреб.

Натомість у основу стандартів вищої освіти було покладено не властивий нашим освітянським традиціям компетентнісний підхід, причому замість поступової адаптації до таких змін знову було застосовано метод шокової терапії, аналогічний вже згаданій безальтернативній «болонізації», до того ж у її викривленому сприйнятті. Закономірним наслідком мав би стати задекларований відхід від предметної прив'язаності стандартів вищої юридичної освіти на користь так званих компетентностей, якими має оволодіти здобувач вищої юридичної освіти. Проте це лише зовнішній бік зміни освітніх пріоритетів, адже змістовно компетентності базуються і виходять виключно з навчальних предметів. По суті відбулась закамouflьована ревізія предметного складу програми вищої юридичної освіти, яка надала можливість «реформаторам» від юридичної освіти реалізувати свої власні бачення і прагнення, що мають глибоко суб'єктивний характер, до того ж підкріплюваний грантовими зобов'язаннями. Тому на порядку денному є завдання перегляду стандартів вищої юридичної освіти, зокрема у бік зменшення примату міжнародного права, яке повністю скомпрометувало себе як правовий регулятор, з наданням пріоритету еколого-природоресурсній і аграрній компетентнісним складовим, виходячи

саме з національних потреб та інтересів.

Жодним чином не сприяє оптимізації моделі державного управління вищою освітою існування абсолютно зайвого з організаційного і з фінансового боків дублюючого державного органу, яким є НАЗЯВО, що лише безпідставно і необґрунтовано ускладнює як безпосередньо процес державного контролю галуззю вищої освіти, так і сам навчальний процес. Крім того, за час існування цього органу не зафіксовано позбавлення ліцензій жодного з понад 170 суб'єктів надання юридичних освітніх послуг, абсолютна більшість серед яких не відповідає сучасним вимогам, не дивлячись на їх масову ерзац-кадровизацію за рахунок спеціальності 12.00.07. Значні фінансові затрати, яких завдає НАЗЯВО, на жаль, не є обґрунтованими з погляду раціональності та ефективності.

Не зовсім логічно пояснюваним є також прив'язування суто освітньої складової державної акредитаційно-ліцензійної процедури саме до наукових здобутків викладачів, а не до авторства навчальної літератури, тобто підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо. Крім того, на передньому плані вимог до наявності необхідних наукових публікацій перебувають статті у штучно «роздмуханих» наукометричних базах Scopus і WebofScience, науковий рівень яких далеко не безспірний.

Абсолютно не ефективною є також система підготовки, а особливо підсумкова стадія, докторів філософії, яка спрямована не на стимулювання абсолютної новизни дисертаційних досліджень, а на «пережовування» і удосконалення вже усталених наукових позицій, підтверджених щонайменше півтора десятками наукових публікацій членів так званої одноразової спеціалізованої ради, що суттєво знижує, а іноді повністю нівелює новизну дисертаційних результатів. Запровадження єдиної спеціальності 081-Право призвів до надлишкової універсалізації окремих фахівців, особливо вже згадуваного адміністративного профілю, коли вони на підставі публікації трьох статей (переважно сумнівного наукового рівня) позиціонуються визнаними вченими у будь-яких галузях права, що дає їм змогу участі в атестації докторів філософії в цих галузях. Крім того, невизначений правовий режим ступеня доктора філософії як «освітньо-наукового» додатково не сприяє його соціалізації в навчальному середовищі.

Курман Тетяна Вікторівна,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНЕЗУ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Одним із актуальних завдань кожної сучасної цивілізованої держави є підтримання належного рівня продовольчої безпеки. Необхідність гарантування права людини на продовольство вимагає збільшення виробництва продуктів

харчування, а також підвищення їх якості й безпеки, що стає одним із найважливіших завдань світової економіки, особливо на тлі зростання чисельності населення нашої планети, нестачі продовольства в окремих регіонах Земної кулі, кліматичних змін, опустелення. Недарма, подолання голоду Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. «Перетворення нашого світу: Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року» проголошено однією з Глобальних цілей сталого розвитку на період до 2030 року.

Новою загрозою продовольчій безпеці як на національному, так і на глобальному рівні стало ведення повномасштабної війни на території України. Знищення ворогом матеріально-технічної бази аграрних товаровиробників, об'єктів аграрної інфраструктури, посівів, насаджень і врожаю сільськогосподарських культур, стад сільськогосподарських тварин, блокування морських логістичних шляхів, обстріл агропродовольчих ринків, колосальна шкода, завдана ґрунтам, лісам, водним об'єктам, підрив Каховської ГЕС та ін. — все це засвідчує порушення рф встановлених міжнародним правом правил ведення війни, системне використання тактики «продовольство як зброя», що слід вважати проявом агроєкоциду, спрямованого на поглиблення глобальної екологічної та продовольчої криз.

Слід зазначити, що до середини 70-х років ХХ ст. термін «продовольча безпека» не розглядався як складова системи економічної і національної безпеки держави. Не зустрічався він ні в довідковій, ні в науковій літературі. Однак згодом категорія «продовольча безпека» стала актуальною настільки, що на сьогодні розглядається й у правовому аспекті. Офіційно термін «продовольча безпека» було запроваджено у міжнародну практику після зернової кризи 1972–1973 рр.

Поступово почала формуватися законодавча основа забезпечення продовольчої безпеки як на національному, так і на глобальному рівні. У відповідь на розвиток суспільних відносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки було сформовано певну законодавчу базу, спрямовану на їх врегулювання. Згодом це поставило на порядок денний юридичної науки завдання опрацювання наукових підходів до визначення продовольчої безпеки як правової категорії, фундаментальних засад права продовольчої безпеки, його місця в системі права та визначення перспектив його подальшого розвитку.

Право продовольчої безпеки — порівняно новий елемент системи права України. Початок його становлення припадає на кінець 90-х років ХХ ст. — початок ХХІ ст. Саме в цей час представники юридичної науки починають осмислювати роль і значення продовольчої безпеки у забезпеченні економічного та соціального розвитку, політичної і громадянської стабільності, зрештою, національної безпеки держави як такої, і вносити пропозиції щодо формування правового механізму забезпечення продовольчої безпеки.

Результати наукових розвідок у сфері правового забезпечення продовольчої безпеки зосереджено у декількох аспектах: у науковому — це консолідація доктринальних підходів щодо визначення місця правового забезпечення продовольчої безпеки у системі національного права (як аграрно-правового інституту (В. М. Єрмоленко) або підгалузі аграрного права (М. М. Чабаненко)); у нормотворчому — обґрунтовано необхідність розробки і

прийняття спеціального Закону України «Про продовольчу безпеку» (В. М. Єрмоленко, О. М. Туєва, С. О. Лушпаєв та ін.); у навчально-методичному — пропозиції щодо розробки відповідних навчально-методичних комплексів і впровадження в освітній процес навчальної дисципліни «Право продовольчої безпеки».

Як вбачається, правовідносини із забезпечення продовольчої безпеки є складною (комплексною) правовою категорією, що виступає складовою частиною предмета аграрного права й при цьому охоплює доволі широке коло відносин: з державно-правового регулювання забезпечення продовольчої безпеки; з організації агропродовольчої політики й оцінювання стану продовольчої безпеки; агровиробничі відносини; безпеково-якісні та агроекологічні відносини; агропротекційні відносини; експортно-імпортні агропродовольчі відносини; інфраструктурні відносини; агроінформаційні відносини; з міжнародно-правового співробітництва щодо забезпечення продовольчої безпеки та ін. На сьогодні правовідносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки є не лише одним із самостійних різновидів аграрних правовідносин як предмета сучасного аграрного права, але й формують предмет права продовольчої безпеки як сукупності правових норм публічно-приватного характеру, що врегульовують специфічні відносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки України.

Аналізуючи генезу правового регулювання у вказаній сфері, можна простежити, як поступово в рамках аграрного права почав виокремлюватися блок правових норм, спрямованих на унормування відносин із забезпечення продовольчої безпеки. Спочатку він утворює самостійний аграрно-правовий інститут, а пізніше, шляхом включення й виокремлення окремих правових інститутів, набуває ознак підгалузі аграрного права. Для права продовольчої безпеки як підгалузі аграрного права характерним є наявність власного предмета правового регулювання в межах предмета аграрного права, певної кількості правових інститутів, специфічних правових принципів, а також деяка законодавча відокремленість у межах аграрного законодавства.

З урахуванням викликів і загроз воєнного стану, необхідності забезпечення продовольчої та агроекологічної безпеки, запобігання подальшому поглибленню глобальної продовольчої та екологічної кризи, цілком прогнозованим є подальший розвиток таких основних правових інститутів цієї підгалузі аграрного права, як інститутів правового регулювання агровиробничих, агропротекційних, агроекологічних, безпеково-якісних, експортно-імпортних, агроінформаційних та інших відносин.

Як вбачається, розвиток наукових розробок у сфері права продовольчої безпеки сприятиме не лише збагаченню аграрно-правової науки і освіти, але й подальшому вдосконаленню національного законодавства, запобіганню виникнення і поглиблення продовольчих криз, гарантуванню права людини на продовольство, забезпеченню продовольчої безпеки на національному та глобальному рівнях, а також повоєнному відродженню нашої держави.

Місінкевич Анна Леонідівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, земельного та господарського права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

**ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО АГРОБІЗНЕСУ В АСПЕКТІ
НОВИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ВИКЛИКІВ**

У ході ведення війни в Україні аграрний сектор економіки став дуже вразливим. Особливо це стосується малого та середнього аграрного бізнесу, який зараз знаходиться в скрутних економічних умовах. В реаліях сьогодення ми бачимо, що держава намагається знищити фермерство, шляхом прийняття нового законопроекту № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» [1]. Цей нормативно-правовий документ є нищівним для ведення малого та середнього агробізнесу у нашій державі й ставить під питання існування фермерського господарства, як самостійного правового інституту аграрного права. Зазначений нормативний акт взагалі скасовує існування підприємств кооперативного типу в Україні як основної ланки виробництва аграрної продукції. З цього приводу був вже проведений круглий стіл Національною асоціацією адвокатів України спільно з науковою спільнотою та з представниками Асоціації фермерів України, де було сформовано чітку правову позицію, що цей документ знищить фермерство на селі. Окрім цього на сайті президента України була створена петиція про скасування законопроекту № 6013, але на сьогодні вона так і не набрала відповідної кількості голосів для її розгляду Президентом України. Так, до прикладу ст. 20 цього документу чітко зазначається, що забороняється створення юридичних осіб в організаційно-правових формах приватного підприємства, колективного підприємства, державного підприємства, казенного підприємства, комунального підприємства, спільного комунального підприємства, дочірнього підприємства, іноземного підприємства, підприємства об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємства споживчої кооперації, орендного підприємства, індивідуального підприємства, сімейного підприємства, спільного підприємства, підприємства з іноземними інвестиціями, фермерського господарства, колективного сільськогосподарського підприємства, малого підприємства, колективного підприємства [1]. Відповідно до цієї норми всі фермерські господарства повинні будуть пройти процедуру переоформлення у підприємства корпоративного типу, тобто на базі фермерського господарства утворюється товариство. Така норма є неприйнятною для України як аграрної країни, яка входить в п'ятірку провідних країн світу щодо постачання сільськогосподарської сировини та продукції на міжнародні аграрні ринки. Валовий внесок щодо збуту такої продукції закордон здійснюють саме фермерські господарства, які є конкурентно спроможними у своїй ціновій політиці. Навіть якщо взяти таку провідну країну світу як США, де основа підприємницької діяльності побудована на корпоративних правовідносинах, то там окреме та поважне місце займає саме фермерство як окремий правовий інститут саме аграрного права. В країнах Європейського Союзу також весь аграрний ринок зосереджено на

фермерських господарствах як основоположних виробників органічної сільськогосподарської продукції і це безпосередньо затверджено програмою Європейського Зеленого Курсу. Таким чином, Законопроект № 6013 від 09 вересня 2021 р. «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» суперечить правовій політиці Європейського Союзу та створює правові перешкоди України до її інтеграції у Європейський Союз.

Окрім цього у вищезазначеному законопроекті ст. 22 передбачено, що протягом п'яти років з дня набрання чинності цим Законом власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) зобов'язаний прийняти рішення про реорганізацію підприємства (злиття з господарським товариством, приєднання до господарського товариства, перетворення в господарське товариство) або його ліквідацію [1]. Виходячи з даної норми агрохолдинги будуть мати всі правові підстави повністю поглинути фермерські господарства разом з їх земельними ділянками та майновими комплексами, що становить загрозу повної монополізації аграрного ринку держави великими корпораціями. Таке може призвести в подальшому до того, що Україна перетвориться в країну, яка виробляє та постачає на світові аграрні ринки суто сільськогосподарську сировину, а не продукцію. Це впливає з того, що практично всі агрохолдинги нашої держави на даний час спеціалізуються саме на виробництві сировини сільськогосподарського походження, так як це вимагає менших фінансових затрат з боку виробника та дає йому можливість за короткий проміжок часу швидко заробити кошти і не затрачувати ресурсний потенціал на раціональне використання та охорону земель сільськогосподарського призначення.

Нам необхідно зазначити, що у пояснювальній записці до вищезазначеного законопроекту, який подано парламентом не наведено жодного вагомого аргументу чому саме фермерські господарства повинні припинити свою діяльність, шляхом їх реорганізації в підприємства корпоративного типу. Натомість там зазначається, що з 90-х років держава Україна, перебуваючи на шляху ринкових реформ, запроваджувала нові правила з регулювання права власності, визначення і закріплення основних організаційно-правових форм юридичних осіб. Водночас зазначені реформи фактично не торкнулися таких «квазіречових прав» як господарське відання та оперативне управління, а також діяльності підприємств [2]. У даному документі також є посилання на дві постанови, а саме Верховного суду України та Касаційного суду України, якими зазначається, що у судовій практиці не сформовано одностайного правового розуміння «приватного партнерства» і це ускладнює на практиці правозастосовну діяльність з означеного питання. Відповідними постановами сформовано, що «приватне партнерство» це і є товариства.

Отже, проаналізувавши сучасні правові реалії у правовідносинах з діяльності фермерських господарств в Україні ми приходимо до одностайної позиції, що прийнятий у першому читанні Верховною Радою України законопроект № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» знищує не тільки малий та середній агробізнес в державі, а ставить під загрозу існування аграрного права як юридичної галузі. Ми вважаємо, що навпаки на законодавчому рівні необхідно затвердити, що фермерство є основою аграрного

ладу України та надати можливість фермерам більш вигідні та лояльні умови ведення агробізнесу в аспекті набуття безкоштовно права власності на земельні ділянки, які перебувають у них в постійному користуванні.

Література

1. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період. Проект закону від 09.09.2021 р. № 6013. *Верховна Рада України*. URL:https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707.
2. Пояснювальна записка до законопроекту № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». *Верховна Рада України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707.

Павлюченко Юлія Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарського та адміністративного права,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО АГРАРНОГО РЕЄСТРУ

Одним з результатів реформ в аграрному секторі є запровадження та функціонування низки електронних реєстрів, що в цілому спрямовано на полегшення взаємодії між сільськогосподарськими товаровиробниками та органами державної влади чи місцевого самоврядування. Серед таких реєстрів важливе місце займає Державний аграрний реєстр. Формування законодавчої основи функціонування державного аграрного реєстру (далі — ДАР) започатковано у 2020 році шляхом доповнення Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» положеннями, які закріплюють визначення ДАР та регламентують його функціонування (п. 2.27 ст. 2 та ст. 2-2). Фактично запровадження цього Реєстру було спрямовано на забезпечення більшої прозорості у наданні різних видів державної підтримки. Разом з тим, у 2021 році було прийнято Закон України «Про публічні електронні реєстри», а наразі Україна взяла зобов'язання щодо удосконалення ведення ДАР з метою розширення та вдосконалення його функціоналу, що має особливо важливе значення для заохочення реєстрації малих сільськогосподарських виробників та загальної формалізації цього сектору [1, с. 282].

Станом на 19 березня 2024 р. проект закону України «Про державний аграрний реєстр» внесено до Верховної Ради України [2]. Отже, доцільно проаналізувати питання доцільності прийняття спеціального закону щодо функціонування ДАР, порівняти та оцінити положення чинного та запропонованого перспективного законодавства.

Як слідує з пояснювальної записки до законопроекту «Про державний аграрний реєстр» ініціатори цього законопроекту пропонують виокремити

положення про ДАР з Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» та врегулювати питання функціонування ДАР в окремому законодавчому акті, закріпивши у ньому положення щодо ведення та адміністрування ДАР, а також приведення положень, які регулюють функціонування ДАР у відповідність до вимог Закону України «Про публічні електронні реєстри». Зокрема, обґрунтовуючи доцільність прийняття запропонованого проєкту закону про ДАР, його ініціатори посилаються на ч. 3 ст. 4 вказаного Закону, в якій встановлено, що відомості зазначені у ч. 2 ст. 26 цього Закону (крім випадків, визначених ст.ст. 40 та 41) визначаються виключно законом або іншим актом законодавства, згідно з яким створений реєстр. Слід звернути увагу на те, що положення ч. 2 ст. 26 Закону України «Про публічні електронні реєстри» стосуються базових реєстрів, що дійсно мають створюватися згідно з законом, в якому повинний бути закріплений наведений у цій частині ст. 26 Закону перелік відомостей, що включає 22 пункти. При цьому перелік базових реєстрів закріплений у ст. 6 Закону України «Про публічні електронні реєстри», він охоплює сім поіменованих реєстрів, і ДАР до цього переліку не входить. Тому можна дійти висновку, що прийняття самостійного закону про ДАР прямо не вимагається чинним законодавством, а перелік відомостей, які мають акумулюватися у ДАР можуть бути визначені «іншим актом законодавства». Наразі таким актом є постанова Кабінету Міністрів України від 02 червня 2021 р. № 573, якою закріплено перелік відомостей Державного аграрного реєстру.

Водночас потрібно брати до уваги, що згідно з Планом UkraineFacility одним з результатів реформування, спрямованого на вдосконалення офіційного публічного електронного реєстру сільськогосподарських підприємств, є набрання чинності законом України «Про державний аграрний реєстр» до кінця 2024 року [1, с. 300]. З огляду на це розроблений законопроект є актуальним і заслуговує на увагу.

Проект Закону України «Про державний аграрний реєстр» складається з десяти статей, в яких закріплюються визначення термінів, визначається призначення ДАР, правовий статус та джерела фінансування цього реєстру, об'єкти ДАР, встановлюються організаційні основи ведення та функціонування ДАР.

Порівнюючи чинні положення щодо ДАР з положеннями законопроекту, потрібно відмітити, що загальні засади функціонування ДАР у законопроекті збережено. Зокрема, обов'язковість реєстрації в ДАР як умови претендувати на державну підтримку, використання інформації з ДАР для отримання дозвільних документів, безкоштовність отримання інформації, належність ДАР до державної власності та Національного архівного фонду, що підлягає довічному зберіганню. Серед позитивних нововведень законопроекту варто відмітити розширення кола суб'єктів, які можуть зареєструватися в ДАР, а також розширення видів підтримки, інформація про яку може вноситися в ДАР. Варто нагадати, що чинні положення законодавства про ДАР передбачають інтегрування відомостей про виробників сільськогосподарської продукції, включно й про осіб, які ведуть особисте селянське господарство, та про види державної підтримки. Позитивно також можна оцінювати розширення кола видів підтримки, інформацію про які може бути включено в ДАР. Такий підхід

відповідає завданню реформи, передбаченої Планом Ukraine Facility та призначенню ДАР, визначеному законопроектом.

Водночас потрібно звернути увагу на певні недоліки проекту закону про ДАР. Перш за все, запропоноване у законопроекті визначення ДАР повністю ідентичне визначенню публічного електронного реєстру, закріпленому у ст. 2 однойменного Закону, не дозволяє відрізнити ДАР від будь-якого іншого публічного електронного реєстру. Чинне офіційне визначення ДАР видається більш вдалим, оскільки містить положення, що дозволяють виокремлювати ДАР та встановлювати його приналежність до певної сфери (за колом суб'єктів та інформацією, яка в ньому акумулюється). Також у законопроекті використано поняття, які не мають офіційного визначення та не отримали у доктрині права єдиного тлумачення (наприклад, суб'єкти агропромислового комплексу) або співвідношення яких між собою дискусійне (наприклад, державна аграрна політика та державна політика у сфері сільського господарства). Упущенням законопроекту можна вважати відсутність принципів функціонування цього Реєстру, що закріплені у ст. 2-2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», та надто широке і неконкретне визначення об'єктів ДАР.

Насамкінець, потрібно звернути увагу на те, що прийняття влітку 2023 року Закону України «Про правотворчу діяльність» (ще не набрав чинності) зумовлює оцінку законопроектів на відповідність його положенням. Так, законом є нормативно-правовий акт, що регулює найбільш важливі суспільні відносини (ст.10). Виходячи з норм цього Закону проект закону про ДАР у разі його прийняття, буде належати до первинних законів, тобто законів, що системно регулює окрему сферу суспільних відносин і структуру якого закріплено у ст. 32 Закону України «Про правотворчу діяльність». Натомість внесений до парламенту законопроект не можна вважати таким, що є системним і створює правові засади для регулювання суспільних відносин щодо функціонування ДАР, а тому потребує доопрацювання.

Література

1. UkraineFacility План (2024-2027). *Міністерство економіки України*. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Проект Закону про Державний аграрний реєстр від 19.03.2024 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43843> (дата звернення: 20.05.2024).

Шульган Ярослав Миколайович,
аспірант, Національний університет біоресурсів
і природокористування України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН В АГРОСФЕРІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

В останні роки з розвитком новітніх технологій, все більше дані технології починають застосовуватися в реальних секторах економіки. За оцінками світових вчених з кожним роком частка в процентному вигляді, щодо застосування новітніх цифрових технологій в світовій економіці буде швидко зростати, це має забезпечити більш якісне функціонування бізнесу, який буде розвиватися враховуючи виклики та досягнення сьогодення. Все більше в економіці починають застосовуватися технології такі як: робототехніка та штучний інтелект та інші.

Агросфера, як один з вагомих секторів економіки в Україні, не є виключенням та також потребує впровадження новітніх технологій і відповідно трансформації аграрних відносин.

Якщо в загальному характеризувати такі поняття як: «цифрова трансформація», «трансформація аграрних відносин», «трансформація відносин в агросфері», то зазвичай це є перехід від звичкої (традиційної) діяльності суб'єкта господарювання в агросфері до інноваційною, що виражається з переходу від паперових до електронних документів (оцифровка документів), від традиційних до інтелектуальних технологій, що в подальшому призведе до змін, включаючи зміну бізнес процесів, зміну способів мислення, впровадження інновацій, переоснащення з метою автоматизації процесів, впровадження сучасних аграрних технологій для підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, переосмислення моделей управління, зміни моделі та процесу такої діяльності, перехід до нових способів організації роботи

Результатом трансформації відносин в агросфері мають бути принципові зміни в організації діяльності суб'єктів, що здійснюють діяльність в аграрному секторі економіки, можливості досягати поставлених цілей швидше, дешевше, з кращою якістю.

До основних проблем трансформації відносин в агросфері можна віднести:

По-перше відсутність єдиного нормативно-правового акту, який би комплексно регулював питання трансформації відносин в агросфері. Наразі існує велика кількість законодавчих актів, які опосередковано регулюють питання в даній сфері, це такі як: ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про доступ до публічної інформації», «Про електронну комерцію», «Про публічні закупівлі» та інші. Також в законодавстві України присутні два нормативно-правових акти: «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р., та «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р., які визначають такі поняття цифрова економіка, цифровізація та передбачають

низку заходів за різними напрямками: розвиток територій, захист природних ресурсів, розвиток соціальної та інформаційної політики, різних сфер економіки.

Другою проблемою трансформації відносин в агросфері є складне економічне становище на даний час країні, яке зумовлене через військове повномасштабне вторгнення на територію України, що у свою чергу призвело до великих матеріальних збитків аграрних підприємств (знищенням майна, неможливістю повноцінно здійснювати господарську діяльність, тимчасове зупинення експорту продукції), відтік висококваліфікованих кадрів, відсутність повноцінних кредитних та інвестиційних програм. Адже впровадження новітніх технологій в економіці, та в агросфері в тому числі потребує додаткового залучення значних грошових коштів, які наразі багато суб'єктів господарської діяльності отримати не мають можливості, також необхідно зазначити що впровадження технологій завжди потребує наявності кваліфікованих працівників, які будуть здійснювати управління даними процесами, але через нестабільну ситуацію в країні та наявність великого попиту світі на кваліфікованих працівників, багато з них змушені шукати роботу за межами України, що у свою чергу породжує дефіцит кадрів в середині країни.

Вирішення проблем трансформації відносин в агросфері дозволить забезпечити високий рівень продуктивності, гнучку адаптацію до змін, що сприятиме підвищенню рівня продовольчої безпеки. Належне правове регулювання трансформації відносин в агросфері безумовно, сприятиме розвитку аграрного виробництва, підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарської діяльності, забезпеченню продовольчої безпеки держави та досягненню інших важливих цілей.

Література

1. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>.
2. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.

Чудик-Білоусова Надія Іванівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціального забезпечення,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Географічне розташування, рельєф місцевості та кліматичні умови протягом століть створюють умови для розвитку аграрної сфери нашої країни. Після проголошення Декларації про державний суверенітет України в жовтні

1990 року розпочав діяти Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [1], котрий став першим нормативно-правовим актом, який започаткував розвиток «соціального» вектору аграрної політики нашої держави [2, с. 71]. Він фактично став результатом роботи створеної у червні 1990 року Верховною Радою Української РСР Комісії з питань відродження і соціального розвитку села [3] та тривалий час містив мінімальні державні соціальні стандарти розвитку сіл та селищ як тих агломерацій, завдяки яким забезпечується зайнятість місцевого населення. Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» у 2005 році вдруге, на законодавчому рівні, задекларовано важливість соціального розвитку села для національної економіки країни та обґрунтовано потребу у відродженні селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури [4]. Відповідно досі триває наукова дискусія щодо перспектив функціонування та трансформацій інституту соціального розвитку села. Даний інститут характеризується комплексом специфічних правових норм [5, с. 107; 6, с. 82; 7, с. 13] та об'єднує собою суспільні відносини, безпосередньо пов'язані із облаштуванням територій сіл, створенням умов для соціального та матеріального забезпечення гідного життєвого рівня сільського населення на рівні діючих державних соціальних стандартів, створенням умов для вільного розвитку кожного жителя села щодо задоволення його матеріальних, духовних, фізичних потреб [8, с. 397].

Фактично розвиток зазначеного інституту перебуває у безпосередній залежності від участі держави, уповноважені органи якої визначають пріоритетні напрямки формування та розвитку її аграрної політики в цілому та соціальної політики в аграрній сфері зокрема. Реалізація державою в умовах воєнного стану власної соціальної політики передбачає необхідність дотримання принципу соціальної справедливості через якісне правове регулювання господарських відносин, створення механізмів для належного соціального забезпечення соціально незахищених категорій серед населення, забезпеченням реалізації їх соціальних та економічних прав і свобод. Переважна більшість населення країни за таких умов продовжує отримувати належні їм види соціального забезпечення, хоча має труднощі при працевлаштуванні через втрату ними роботи внаслідок переїзду, релокацію суб'єкта господарювання чи через припинення його діяльності, через наявність високого рівня загрози для життя і здоров'я працівників, проживанням на територіях, наближених до зони ведення бойових дій чи на деокупованих територіях. Особливих труднощів зазнає населення сіл, розташованих на тих територіях держави, котрі доцільно чи необхідно покинути через наявність високих загроз для їх життя та здоров'я, неможливість отримання особою освітніх, медичних та соціальних послуг, повну чи часткову втрату роботи, житла, соціальної інфраструктури та високу ймовірність повної чи часткової втрати здоров'я внаслідок обставин, спричинених повномасштабним вторгненням. Частина працездатного населення, котра вимушено перемістилася в межах країни змушена інтегруватися в громаду задля реалізації належних їй соціальних та економічних прав, насамперед в частині працевлаштування через взаємодію із центрами зайнятості та неурядовими організаціями. Завдяки впровадженню нових механізмів соціальної підтримки значна частина внутрішньо переміщених осіб отримала можливість

інтегруватися у громади сіл та селищ завдяки: отриманню мікрогранту на власну справу, виконанням робіт в інтересах територіальної громади, отриманням одноразової, безготівкової, безповоротної фінансової допомоги працездатною непрацюючою особою з малозабезпеченої сім'ї для її повернення на ринок праці, виконання непрацюючою особою повинності, зокрема робіт оборонного характеру, участі у ліквідації надзвичайної ситуації техногенного, природного та воєнного характеру, отримання безповоротної, безпроцентної державної допомоги фізичною особою та фізичною особою-підприємцем (учасником бойових дій, особою з інвалідністю внаслідок війни та членом його сім'ї [9]. Впровадження таких заходів після проголошення воєнного стану свідчить про запровадження заходів стимулювання для певної частини населення країни задля посилення економічної активності та сприяння продуктивній зайнятості непрацюючої особи, зокрема і тих, котрі проживають у сільській місцевості та не мають можливості або їх можливості в частині реалізації права на працю утруднені з причин, котрі від них не залежать (гірська місцевість, деокупована територія, територія, наближена до зони бойових дій, забруднення територій мінно-вибуховими речовинами, мінування території, відсутність засобів виробництва, відсутність ринку збуту чи обмеженість збуту виготовленої сировини чи продукції).

Також варто констатувати, що переважна більшість заходів схваленої у 2023 році Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року [10], залишається на етапі обґрунтування доцільності внесення змін до існуючих та впровадження окремих нових механізмів реалізації діючих систем соціального забезпечення населення країни в умовах збройної агресії, зокрема в частині створення умов для організації психосоціальної підтримки на робочому місці для внутрішньо переміщених осіб, які працевлаштувалися за новим місцем проживання.

На виконання *Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року*, завданням України в частині реалізації її соціальної політики визначено участь її уповноважених органів та установ в організації та забезпеченні заходів із подолання бідності та скорочення нерівності [11], сприяння повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх, зокрема і населення сіл та селищ. Серед основних викликів та загроз забезпечення стійкості функціонування й розвитку національної економіки України, згідно Стратегії економічної безпеки України, котрі необхідно буде долати в першочерговому порядку визначені низький рівень добробуту населення, зростання бідності, наявність значної нерівномірності в доходах [12] насамперед через мінімізації безробіття населення сіл та селищ завдяки затвердженню та виконанню місцевих програм зайнятості.

Згідно Концепції розвитку сільських територій уряду необхідно посилити проведення заходів зі сприяння збільшенню обсягів державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури для покращення матеріального становища і умов проживання сільського населення, збільшити кількість працевлаштованих осіб через популяризацію провадження ними підприємницької діяльності та самозайнятості у 1,5 рази, через відповідно зростання частки доходів сільських домогосподарств до 15 % [13].

Тому основними напрямками повоєнного відновлення України в контексті реалізації задекларованих засад власної соціальної політики в цілому та соціального розвитку села насамперед, мають стати: відбудова інфраструктури країни, зокрема і соціальної та досягнення сталого економічного та соціального розвитку, насамперед сільських населених пунктів, адже належний рівень їх соціально-економічного розвитку є основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення України, як держави та основою її економічної незалежності і стабільності. Також необхідно звернути увагу на необхідність перегляду механізмів організації та надання належного рівня соціального забезпечення для працюючого та непрацевдатного сільського населення, організації своєчасного та якісного надання їм соціальних послуг, зокрема кризово та невідкладно.

Література

1. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві. Закон України від 17.10.1990 р. № 400–ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12>.
2. Багай Н. О. Державна аграрна політика: сучасні законодавчі засади. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 09–10 вересня 2016 року) / відп. ред. І. І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 70–73.
3. Про обрання Комісії Верховної Ради Української РСР з питань відродження та соціального розвитку села. Постанова Верховної Ради України від 28.06.1990 р. № 32–ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-12>.
4. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року. Закон України від 18.10.2005 р. № 2982–ІV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-IV>.
5. Багай Н. О. Розвиток науки аграрного права України. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Львів, 2002. 243 арк.
6. Статівка А. М. Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні. Харків : Право, 2007. 208 с.
7. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика / А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, В. М. Корнієнко та ін. Харків : ФІНН, 2010. 240 с.
8. Статівка А. М. Про поняття і принципи соціального розвитку села в Україні. *Актуальні питання реформування правової системи України* : зб. ст. за матер. V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 30–31 травня 2008 р.). Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. С. 386–389.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку». Указ Президента від 02.06.2021 р. № 225/2021. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021>.
10. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 р. № 312–р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80>.

11. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>.
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21>.
13. Концепція розвитку сільських територій, схв. розпорядженням Кабінету Міністрів від 23.09.2015 р. № 995–р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>.

СЕКЦІЯ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ТА ПРИРОДОРЕСУРСНИХ ВІДНОСИН

Балюк Галина Іванівна,
докторка юридичних наук, професорка,
член-кореспондентка Національної академії правових наук України,
професорка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Ковальчук Тетяна Григорівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Вельмишановні колеги, нам хочеться сьогодні поділитися з вами, як нам здається, актуальними проблемами, які винесені в заголовок названих тез.

Нещодавно з великою зацікавленістю ми ознайомилися зі статтею професора В. В. Носіка «Проблеми реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного та екологічного права у системі вищої юридичної освіти України [1, 373]. В зазначеній статті професор В. В. Носік ставить питання про необхідність запровадження в межах єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) дисциплін з земельного, аграрного та екологічного права. Зазначену думку Володимира Васильовича ми цілком підтримуємо, про що свідчить ініційована членами кафедри екологічного права ННІ права КНУ імені Тараса Шевченка пропозиція звернутись до МОН України та Міжвідомчої робочої групи з удосконалення системи екологічної освіти в Україні з листом про включення зазначених дисциплін до ЄДКІ, яка була оприлюднена нами під час виступу на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Перші наукові читання з сучасних проблем земельного, аграрного та екологічного права крізь призму творчої спадщини професора Василя Лук'яновича Мунтяна» 04 квітня 2024 р.

Як відомо, юридична освіта в Україні це — галузь вищої освіти, яка, на нашу думку є ключовою в існуючих соціально-економічних та правових реаліях, коли народ виборює свою державність.

Будівництво правової держави, реформи політичної і судово-правової системи постійно потребують розвитку та удосконалення юридичної освіти в Україні. На нашу думку, ця система сьогодні гальмує модернізацію України у напрямку формування того людського потенціалу, який буде спроможний наповнити політичні, економічні, правові (а також інші інституції) здібними фахівцями і керівниками.

Що це означає, здібні керівники та фахівці? На наше переконання, це фахівці, які за своїми знаннями та навичками, а також за професійно-особистісними якостями у будь-який час відповідають вимогам суспільства і держави. Особливо це важливо в модернізаційний для України період, в умовах воєнного стану, невдачі в якому, певною мірою, обумовлюються слабкістю діючої системи управління освітою.

Як нам здається, на сьогодні в Україні, відсутнє стратегічне бачення розвитку всієї держави (європейський вибір є тільки загальною траєкторією), що відображається також на стратегії функціонування системи освіти.

До речі ми називаємо «система освіти», «система державного управління» незважаючи на те, що вони не є системами в повному розумінні цього поняття. Цим системам завжди бракувало того, що обумовлює їх цілісність. Мова іде про чітко зазначені стратегічні цілі і не менш чітко визначені кінцеві результати діяльності всіх без виключення структурних частин, які б підпорядковувались єдиній системоутворюючій ідеї.

Свого часу в одній із публікацій ми висловлювали думку про те, що такою системоутворюючою ідеєю, яка б могла об'єднати Український народ мав би стати панукраїнізм, однак стосовно національної системи освіти, у тому числі юридичної, зокрема, екологічної, земельної, аграрної, на нашу думку, може стати людиноцентрична національна система освіти.

Державі та суспільству, на нашу думку, потрібні не зареєстровані «на вході» вступники, а конкурентоздатні випускники, які володіють фаховими спеціалізованими компетентностями. Всі ми знаємо, що на сьогодні концентрація зусиль Міносвіти України зосереджена на жорстких правилах прийому випускників шкіл у вищі навчальні заклади, включаючи «дивні» реєстри та центри ЗНО, тобто у нас, як завжди, все навпаки.

Нагадуємо, що конкурентоздатний випускник — це людина, яка має високорозвинену аналітично-пізнавальну активність, засвоїла фундаментальні ядра знань з кожного предмету і добре пізнала власне я. Ми переконані в тому, що така людина завжди здатна поповнювати та оновлювати актуальні знання та вміння на цій фундаментальній основі впродовж всього життя. А конкурентноспроможний фахівець — це людина, що добре засвоїла актуальні знання та вміє їх використовувати на практиці, постійно розвиваючи та підвищуючи свої компетентності.

У цьому сенсі, спираючись на ідеологію еколюдиноцентризму, стає можливим розробити власну стратегію модернізації Національної системи освіти в контексті модернізації всієї України.

Все викладене вище стосується також і проблем вищої юридичної освіти. Зокрема, в умовах сьогодення маємо складне становище з фахівцями середньої ланки в судах (судовимивиконавцями, зав. канцеляріями, секретарями судів та секретарями судових засідань). В органах записів актів громадянського стану близько 60 відсотків працівників не мають спеціальної освіти.

На сьогодні тема вищої юридичної освіти в Україні є складною і взаємодіє з політичними, економічними, культурними та соціальними системами. Отже, в сучасних умовах вища юридична освіта, не може бути пасивною, а мусить істотно і динамічно впливати на НМППМ, формуючи цивілізоване демократичне

правове поле. В цьому полягає її позитивна роль і її велика просвітницьке значення.

Як зазначає професор В. В. Носік сучасний перехідний стан розвитку вищої юридичної освіти в Україні відбувається в єдності й боротьбі двох протилежностей, одна з яких спрямована на збереження усталених традицій з надання студентам теоретичних знань високої якості, інша — на пошук і впровадження в освітній процес юридичних вузів інноваційних підходів до організації освітнього процесу з орієнтацією на посилення практичної складової у навчанні. Тому зміна парадигми вищої юридичної освіти зумовлює до необхідності пошуку новітніх форм організації освітнього процесу і сучасних методів навчання в забезпеченні реалізації пізнавальної функції навчальних дисциплін у юридичних вузах, серед яких важливе місце займають аграрне, земельне, екологічне право [1].

На наше переконання, в умовах воєнного стану, європейської інтеграції та післявоєнної відбудови екологічна свідомість та сталість бізнесу є та будуть одними з ключових факторів конкурентоспроможності та репутації на сучасному ринку, що вимагає від юристів спеціальних знань. Але на сьогоднішній день відчувається нестача таких спеціалістів. Саме з цією метою вперше в Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка кафедрою екологічного права спільно з 6-ма кафедрами (економічного права та економічного судочинства; земельного та аграрного права; трудового права та права соціального забезпечення; інтелектуальної власності та інформаційного права; цивільного процесу; кримінального процесу та криміналістики) запроваджено міжкафедральний вибіркового блоку «Еколого-правовий консалтинг бізнесу» (денна форма навчання) для освітнього рівня «Магістр».

Даний міжкафедральний вибіркового блоку (спеціалізація) включає такі навчальні дисципліни: Забезпечення прав людини бізнесом; Правове забезпечення санітарно-епідемічної та харчової безпеки; Бізнес та міжнародне співробітництво: правові аспекти; Правове забезпечення екологічного менеджменту в сфері бізнесу; Правовий консалтинг бізнесу. Праця, право і бізнес: оптимізація підприємницької діяльності; Еколого-правове забезпечення містобудування в Україні: правові аспекти урбоекології; Дозвільне та договірне регулювання екологічних правовідносин; Правові проблеми страхування в Україні; Охорона прав інтелектуальної власності на зелені технології; Компенсація шкоди за екологічним законодавством України; Доступ до правосуддя з питань охорони довкілля.

Новий міжкафедральний вибіркового блоку (спеціалізація) має на меті комплексну підготовку фахівців-юристів у сфері правового та еколого-правового консультування бізнесу з урахуванням потреб бізнесу та юридичної практики.

Література

1. Носік В. В. Проблеми реалізації пізнавальної функції аграрного, земельного та екологічного права у системі вищої юридичної освіти України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Том 30. № 3. С. 373.

Бевз Олена Володимирівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ПРИ ВИДАЧІ СПЕЦІАЛЬНИХ ДОЗВОЛІВ НА КОРИСТУВАННЯ НАДРАМИ У СВІТЛІ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО НАДРА

Визначаючи екологічні пріоритети в Україні, необхідно, в першу чергу, звернутися до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р., відповідно до якого серед першопричин екологічних проблем України відзначається підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади.

Протевизнання такої проблеми на рівні засад екологічної політики не потягнуло за собою врахування екологічних пріоритетів при прийнятті нових нормативно-правових актів і внесенні змін до законодавства.

Яскравим прикладом є зміни до надрового законодавства. 01 грудня 2022 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами» (далі — Закон), який набув чинності 28 березня 2023 р. Прийняття цього Закону потягнуло за собою і відповідні зміни до низки підзаконних нормативно-правових актів.

Варто зауважити, що в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року зазначається, у сфері надрокористування в Україні існують системні проблеми, що становлять реальну загрозу економічній безпеці держави. Натомість належне державне управління в галузі геологічного вивчення та використання надр, залучення інвестицій сприятимуть збільшенню видобутку гостродефіцитної сировини і підвищенню економічної незалежності та безпеки держави.

І хоча метою реформи за напрямком «Стале надрокористування» Міндовкілля визначає запровадити збалансоване надрокористування шляхом встановлення прозорих та рівних умов доступу до надр, судячи із прийнятих змін до законодавства, основне їх спрямування є саме залучення інвестицій. Так, оцінюючи зміни до законодавства, запроваджені Законом, Перший віце-прем'єр-міністр — Міністр економіки України Юлія Свириденко, співголова Міжвідомчої робочої групи з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності зазначила: «Новий закон створює зручну і прозору систему користування надрами завдяки скасуванню застарілих і неактуальних інструментів регулювання. Таке рішення сприятиме залученню інвестицій та розвитку галузі надрокористування» [1].

Спрямованість Закону на «модернізацію та дерегуляцію» підкреслює і Міндовкілля. Так, до позитивних моментів Закону відносять зменшення кількості випадків, які вимагають надання висновків Міндовкілля, що дозволяє спростити та пришвидшити дозвільні процедури [2].

З цією метою були внесені зміни до ст. 16 Кодексу про надра. Також втратив чинність Регламент погодження Мінприроди надання надр у користування, затверджений наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 15.02.2016 р. № 56-р., а в Порядокпроведення аукціону (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами, затверджений постановою КМУ від 23 вересня 2020 р. № 993 були внесені зміни постановою КМУ від № 749 від 04.07.2023 р. «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо користування надрами». У п.п. 6 і 7 цього Порядку раніше передбачалося погодження переліку ділянок надр, дозволи на користування якими виставляються на аукціон, Міндовкілля та відповідним районним, міським, селищним, сільським радам і радам об'єднаних територіальних громад — щодо користування ділянками надр, що містять корисні копалини місцевого значення.

Прикладом наслідків, до яких призвели зазначені зміни до законодавства є ситуація із аукціоном на видобуток корисних копалин на родовищах «Мак», що знаходяться у межах пралісової пам'ятки природи «Макове болото» на Рівненщині, яка викликала широкий резонанс. У січні 2024 року Держгеонадра провели електронний аукціон, на якому продано дозвіл для видобування торфу на території «Макового болота» упродовж наступних 20 років.

Після бурхливої реакції представників природоохоронної громадськості прокурори Спеціалізованої екологічної прокуратури звернулися до Господарського суду міста Києва з позовом про скасування рішень Державної служби геології та надр України щодо продажу спеціального дозволу на користування надрами у межах пралісової пам'ятки природи «Макове болото» на Рівненщині [3].

І це не єдиний подібний випадок. 09 січня 2024 р. Старовижівська селищна рада зверталася до Державної служби геології та надр України з вимогою скасувати аукціон щодо родовища, яке розташовано в межах пам'ятки археології «Галина Воля — 1» — стоянки доби мезоліту в урочищі Семеновагора і внесена до Переліку нововиявлених об'єктів археологічної спадщини Волинської області, крім того, розташоване на території зоологічного заказника «Смолярівський», що охороняється відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України». Копію листа також направили до Спеціалізованої екологічної прокуратури [4].

На ці випадки відреагувало і Міндовкілля. За наслідками проведених нарад Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України, голови Держгеонадр Романом Опімахом, представників комітету з питань надрокористування при Європейській бізнес-асоціації, Геологічної інвестиційної групи, Асоціації газовидобувних компаній України було прийнято рішення щодо синхронізації даних та порядку ведення Державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також його постійної актуалізації. У ході обговорення учасники наради визначили, що важливо зберегти природоохоронні території та запобігти видобутку корисних копалин у їх межах — для цього домовилися напрацювати законодавчі зміни, які нададуть можливість мати актуальну інформацію про ПЗФ всім учасникам процесу. Також визначено потребу в напрацюванні змін до ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», які передбачатимуть необхідність встановлення чітких меж заповідників,

здійснення геодезичної зйомки територій з внесенням інформації до Держземкадастру, отримання витягу з Реєстру перед створенням нових об'єктів та територій ПЗФ [5, 6]. Це, безсумнівно, важливі заходи, але не зрозуміло, яким чином вони дозволять запобігти винесенню на аукціон відповідних ділянок в подальшому. Крім того, обмеження щодо видобутку корисних копалин можуть бути пов'язані не лише з наявністю об'єктів ПЗФ.

Видається, що такі ситуації, спричинені змінами до законодавства, тягнуть ризики не лише для цінних природоохоронних територій, а і для інвесторів, які навіть у випадку виграного аукціону не можуть бути впевнені, що зможуть реалізувати своє право, отримавши спеціальний дозвіл на користування надрами, якщо в подальшому будуть виявлені порушення.

Варто зауважити, що в науці екологічного права вже були обґрунтовані положення, що основна мета дозвільної процедури у сфері спеціального природокористування має полягати в забезпеченні балансу екологічної та економічної складових сталого розвитку та в попередженні можливих порушень екологічної безпеки під час здійснення діяльності із спеціального природокористування дозвільну процедуру у сфері спеціального природокористування доцільно визнавати одним із основних засобів забезпечення екологічної безпеки в цій сфері, адже така процедура може відігравати роль найбільш ефективного превентивного засобу забезпечення екологічної безпеки, «фільтру», що «відсікає» види діяльності, які плануються до здійснення та порушуватимуть екологічну безпеку в майбутньому [с. 15-16,7].

Викладене вище, підтверджує, що при внесенні змін до законодавства, які спрямовані на «спрощення», «пришвидшення», «дерегуляцію», все ж таки важливо враховувати екологічні пріоритети. Такі зміни до законодавства повинні бути спрямовані на підвищення значення спеціальних дозволів на користування природними ресурсами, надрами зокрема, як превентивного засобу забезпечення дотримання екологічних норм. Саме в такому випадку може бути досягнутий баланс між економічним розвитком і раціональним використанням природних ресурсів, охороною навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки.

Література

1. Деретуляція: Набув чинності закон, який створює прозору та сучасну систему користування надрами. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derehuliatsiia-nabuv-chynnosti-zakon-iakyi-stvoriuie-prozoru-ta-suchasnu-systemu-korystuvannia-nadramy> (дата звернення 15.05.2024).
2. Продовження масштабної реформи надкористування: в Україні ухвалили необхідні законодавчі зміни. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/prodovzhennya-masshtabnoyi-reformy-nadkorystuvannya-v-ukrayini-uhvalyly-neobhidni-zakonodavchi-zminy> (дата звернення 25.05.2024).
3. Прокурори стали на захисті пам'ятки природи «Макове болото». URL: <http://www.golos.com.ua/news/199476> (дата звернення 30.05.2024).
4. «Старовижівський Буковель» продали на аукціоні: що кажуть у селищній раді. URL: <https://vyzhivka.rayon.in.ua/news/670535-starovizhivskiy-bukovel-prodali-na-auktsioni-shcho-kazhut-u-selishchniy-radi> (дата звернення 30.05.2024).

5. Напрацьовуємо механізми запобігання видобутку корисних копалин на територіях природно-заповідного фонду. URL:<https://mepr.gov.ua/napratsovuyemo-mehanizmy-zapobigannya-vydobutku-korysnyh-kopalyn-na-terytoriyah-prirodno-zapovidnogo-fondu/>(дата звернення 30.05.2024).
6. Напрацьовуємо алгоритм дій, необхідних для синхронізації даних Державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду: відбулася нарада. URL:<https://mepr.gov.ua/napratsovuyemo-algorytm-dij-neobhidnyh-dlya-synhronizatsiyi-danyh-derzhavnogo-kadastru-terytorij-ta-ob-yektiv-prirodno-zapovidnogo-fondu-vidbulasya-narada/>(дата звернення 30.05.2024).
7. Євстігнєєв А. С. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки у сфері спеціального природокористування в Україні. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. Київ: 2019. 35 с.

Гордійчук Максим Андрійович

аспірант, Волинський національний університет імені Лесі Українки

**«ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ
ЛІСІВ В УКРАЇНІ»: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ**

В умовах сучасного розвитку суспільства «стійкість» набуває значення досить ємної за змістом категорії наукового і прикладного характеру. Феноменологічні особливості «стійкості» визначають її, зокрема в якості глобальної ідеї [1, с. 174] розвитку людства, яка проникає у кожен сферу життєдіяльності людини [2, с. 256].

Однак, проблема полягає у тому, що феномен «стійкості» хоча і є досить глобальним і всепроникним, проте водночас він залишається «молодим» як концепція із цілісним ідеологічним ядром.

У юридичному аспекті піднята проблема стосується більшою мірою екологічного права України у межах якої ідея екологічної стійкості та юридичних інструментів її забезпечення (у першу чергу на законодавчому рівні) конкретизується в аспекті кожного різновиду об'єкта еколого-правової охорони у тому числі лісових ресурсів управління якими вже давно набуло значення важливого компонента державної екологічної політики України. При цьому аналіз цієї проблеми здатен заповнити прогалини у науковому розумінні ідеї стійкості в ключі відповідного об'єкта еколого-правової охорони, сприяти вдосконаленню практики правозастосування, а також вдосконаленню положень чинного екологічного законодавства України в частині забезпечення екологічної стійкості лісів у цілому.

У якості вступного елемента відповідного наукового розгляду виступає базовий лексико-семантичний аналіз термінологічної конструкції «законодавче забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні» як основи сутнісного розуміння відповідного юридичного феномену. Проведення такого аналізу

необхідно забезпечити шляхом розгляду елементів відповідної конструкції у такій послідовності: «екологічна стійкість», «ліси України», «законодавче забезпечення» [2, с. 257].

Термін «стійкість» є синонімом слова «сталість». При цьому обидві лексичні одиниці, як правило, вживаються у контексті «розвитку», тобто «сталого (стійкого) розвитку» [3, с. 34], що у цілому фактично являє собою «материнську» конструкцію відносно усіх у першу чергу екологічних і екологічно-правових інтерпретацій «стійкості (сталості)» як окремої категорії.

Стійкість лісів, як зазначає О. Ю. Андреева, посилаючись на наукові джерела, являє собою здатність зберігати властивості і функції, тривалість періоду росту в умовах мінливості чинників довкілля, типових для регіону [4, с. 44]. Більш комплексне розуміння стійкості у цілому пропонують М. В. Боярин та І. М. Нетробчук, визначаючи її як здатність природно-територіальних комплексів зберігати значення своїх параметрів (інваріант) у межах певних «порогових» значень в умовах перебування під впливом зовнішніх природних та антропогенних факторів (навантаження). У спрощеному вигляді стійкість визначається у контексті співвідношення з антропогенним (техногенним) навантаженням і при цьому у динамічному ключі [5, с. 42].

Своєю чергою ліси визначаються Лісовим кодексом України як тип природних комплексів (екосистеми), що поєднує переважно деревну та чагарникову рослинність з відповідними гранатами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку (ч. 1 ст. 1 ЛК України) [6, ст. 1].

Термін «забезпечення», як зазначають С. С. Бродовський та О. О. Небрат, має відносно широкий діапазон значень, проте у загальному розумінні позначає створення надійних умов для здійснення визначеної діяльності [7, с. 23]. Водночас у сучасних юридичних дослідженнях про забезпечення, як правило, стверджується у контексті суб'єктивних прав і свобод. У такому ключі забезпечення визначається, зокрема як діяльність, спрямована на надання відповідним правам і свободам дійсного, невід'ємного і непорушного характеру [8, с. 11] або ж як зазначає О. І. Косілова, систему їх гарантування, а також створення сприятливих умов для їх здійснення, охорони, захисту від протиправних посягань. При цьому забезпечення, на переконання вченої, також включає регламентацію поведінки суб'єктів права, спрямовану на недопущення їх порушення, усунення ризиків такого порушення і водночас створення умов для відновлення вже порушених прав [9, с. 156].

Окреслене вище дозволяє дійти висновку, що у вузькому розумінні **законодавче забезпечення екологічної стійкості лісів України** є запровадженням положеннями екологічного законодавства України юридичних механізмів збереження та(або) відновлення здатності лісових екосистем України чи окремих її регіонів втримувати свої екологічні властивості під впливом зовнішнього навантаження у формі природного та антропогенного впливу, що забезпечується посередництвом регламентації поведінки суб'єктів ведення лісового господарства та суб'єктів правозастосування щодо володіння, користування та розпорядження лісами й втілюється в умовах практики у реалізації визначених відповідними нормами схем розвитку екологічних

правовідносин у межах комплексної законодавчо детермінованої концепції [2, с. 261].

Література

1. Гордійчук М. А. Нормативно-правове забезпечення екологічної стійкості лісів в умовах воєнного та повоєнного відновлення України. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 173–178.
2. Гордійчук М. А. Поняття законодавчого забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні. *Юрид. вісн.* 2024. № 1. С. 256–264.
3. Трофимова В. В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. *Інвестиції: практика і досвід*. 2010. № 8. С. 33–37.
4. Андреева О. Ю. Біотична стійкість соснових насаджень Волинського і Житомирського Полісся. Дис. ... д-ра с-г. наук. Київ, 2023. 413 арк.
5. Боярин М. В., Нетробчук І. М. Оцінка екологічної стійкості ландшафтів річок басейну Західного Бугу у Волинській області. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2018. № 1–2 (29). С. 40–46.
6. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. № 17. Ст. 99.
7. Бродовський С. С., Небрат О. О. Забезпечення прав і свобод людини — зміст діяльності національної поліції. *Акт. пробл. адміністративно-правового забезпечення ді-ті Нац. поліції*: тези доп. учасників наук.-практ. конф. курсантів та студентів (Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків: ХНУВС, 2017. С. 21–25.
8. Бочарова Н. В. Соціально-правовий механізм забезпечення прав людини: до питання про зміст та структуру поняття. *Вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Право»*. 2015. Вип. 33, т. 1. С. 11–13.
9. Косілова О. І. Правове забезпечення конституційних прав і свобод: адміністративно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2021. № 1 (36). С. 151–158.

Грачук Вадим Сергійович,
асистент кафедри кримінального права і процесу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ

Підвалини законодавчого забезпечення альтернативної енергетики були закладені у результаті прийняття Закону України «Про енергозбереження» [7] та Закону України «Про електроенергетику» [8] та заклали фундамент законодавчого забезпечення функціонування енергетичної системи, зокрема її невід'ємної складової — альтернативної енергетики. В нормах Закону України «Про енергозбереження» уперше було закріплено визначення нетрадиційних та поновлювальних джерел енергії, заходи стимулювання енергозбереження, зокрема, для розвитку альтернативної енергетики. Законом встановлено, що нетрадиційні та поновлювані джерела енергії це джерела, що постійно існують

або періодично з'являються в навколишньому природному середовищі у вигляді потоків енергії Сонця, вітру, тепла Землі, енергії морів, океанів, річок, біомаси [7].

Прийняття спеціального законодавства у сфері альтернативної енергетики, а саме, Закону України «Про альтернативні види палива» від 14 січня 2000 р. дало можливість визначити коло правових, соціально-економічних, екологічних та організаційних засад використання альтернативних видів палива [3].

Важливим кроком на шляху переходу України від галузевих програм до стратегічного програмування розвитку альтернативної енергетики стало схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року [4]. У вказаному документі зазначалося, що розвиток відновлюваних джерел енергії країни у довгостроковій перспективі повинен відбуватися з урахуванням їх потенційних переваг на основі економічної конкуренції з традиційними джерелами.

Із прийняттям Закону України «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» від 15 грудня 2010 р. [5] Україна взяла на себе зобов'язання здійснити імплементацію ряду директив ЄС, серед яких Директива 2001/77/ЄС щодо сприяння використанню електроенергії, виробленої за допомогою відновлюваних джерел енергії, на внутрішньому ринку електроенергії.

Станом на кінець грудня внаслідок масованих атак Росії в Україні пошкоджено або знищено близько 50 % української енергосистеми: підстанцій та високовольтних ліній електропередач. Росія щодня обстрілює українську інфраструктуру, завдаючи все нових і нових збитків [7]. Тому, один із ключових способів гарантувати Україні (та, відповідно, Європі) безпеку — розвивати відновлювані джерела енергії. Інформативними є результати соціологічного дослідження організації «Екодія» про настрої українців щодо відновлюваних джерел енергії, відповідно до якого — більшість опитаних (78 %) ставляться до відновлюваних джерел енергії позитивно. Серед дев'яти областей, де проводили опитування, лідирує Дніпропетровська, яка потерпає від регулярних обстрілів Росією енергетичної інфраструктури. Також, переважна більшість опитаних (88%) погоджується з думкою, що Україна має достатньо природних ресурсів для розвитку чистих джерел енергії. Водночас лівова частка респондентів та респонденток підтримує ідею зменшити використання викопного палива та поступово закривати атомні станції [7].

Поруч із такими джерелами енергії як вітрова енергія, енергія сонця та енергія води — які є основними альтернативними видами в Україні, у світі широко використовуються інші види альтернативних джерел енергії (аеротермальна, геотермальна, гідротермальна), які ще не знайшли належного застосування та правового регулювання в законодавстві України. Дані види енергії фрагментарно урегульовані нормами Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 р., де закріплюється їх визначення та деякі положення про особливості правового регулювання їх використання, проте цього недостатньо для належного впровадження даних видів енергії до енергетичного сектору країни.

За результатами проведеного аналізу зроблено висновки про те, що вітчизняна доктрина правового регулювання альтернативної енергетики в

Україні знаходиться на етапі становлення; відбувається процес реформування енергетичного законодавства, який започаткований прийняттям нового Закону України «Про ринок електричної енергії», що безпосередньо пов'язаний із розвитком альтернативної енергетики в державі. Проявом реформування є активне внесення до основних енергетичних законів (у середньому щопівроку) змін, які модифікують регуляторне середовище. Особливо активно змінюється підзаконне нормативно-правове регулювання; реформування енергетичної сфери в Україні відбувається під значним впливом Угоди про асоціацію з ЄС; спостерігається відсутність чіткої системи законодавства у сфері альтернативної енергетики (більшість нормативно-правових актів у сфері альтернативної енергетики постійно змінюється та носить суто декларативний характер); відмічається програмний характер нормативно-правових актів, головною рисою якого є прагнення до реформування енергетичного сектору, подальшого розвитку використання альтернативних джерел енергії та адаптації законодавства України до законодавства ЄС; не знайшли належного застосування та правового регулювання в законодавстві України інші, широко поширені у світі, альтернативні джерела енергії, зокрема, аеротермальна, геотермальна, гідротермальна.

Література

1. Про енергозбереження: Закон України від 01.07.1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 30. Ст. 283 (втратив чинність 13.11.2021 р.).
2. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80> (втратив чинність 01.07.2019 р.).
3. Про альтернативні види палива: Закон України від 14.01.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14>.
4. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 1071-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13> (втратила чинність 18.08.2017 р.).
5. Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Доовору про заснування Енергетичного Співтовариства: Закон України від 15.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. Ст. 170.
6. Правове забезпечення альтернативної енергетики в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Т. Є. Харитонової, Х. А. Григор'євої, Є. О. Платонової. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 364 с.
7. Вишницька А. Чому відновлювана енергетика — це запорука безпеки для України під час та після війни. URL: <https://ua.boell.org/uk/2023/02/22/chomu-vidnovlyuvana-enerhetyka-tse-zaporuka-bezpeky-dlya-ukrayiny-pid-chas-ta-pislya>.

Данилюк Леся Романівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового, екологічного та аграрного права,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЕКОЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У національному законодавстві система екологічних прав громадян України вперше була представлена в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». Головний вплив на її формування мало визнання екологічних прав громадян на міждержавному рівні з подальшим їх нормативним закріпленням у міжнародних документах.

Основним міжнародним актом у контексті еколого-інформаційного забезпечення безумовно є Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція). Більше того навіть саме визначення терміну «екологічна інформація» було введено до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» тільки після її прийняття.

Поняття екологічного інформаційного забезпечення (екологічного інформування) має комплексний характер, який проявляється в різнофункціональних підходах до розуміння його змісту. Як правило під екологічним інформаційним забезпеченням розуміють: елемент правового механізму (інструмент) реалізації державної політики в сфері забезпечення екологічної безпеки; функцію управління в сфері природокористування та охорони довкілля; гарантію прав громадян на безпечне для життя й здоров'я довкілля та вільний доступ до інформації про його стан [1, с. 33].

Конституція України в ч. 2 ст. 50 гарантує кожному право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення та встановлює, що така інформація ніким не може бути засекречена.

Сьогодні систему правових норм, спрямованих на координацію відносин щодо екологічного інформаційного забезпечення в Україні становлять норми закріплені в: актах міжнародного законодавства, Конституції, законах і підзаконних нормативно-правових актах України. В контексті євроінтеграції України важливе значення мають також і директиви й інші нормативно-правові акти ЄС, які є орієнтиром для вдосконалення національного законодавства та його адаптації до європейських стандартів.

Розвиток якісного інформаційного суспільства неможливий без відповідних правових регуляторів і не повинен відбуватися сам по собі, без державної підтримки. Водночас формування свідомого інформаційного суспільства є запорукою функціонування демократичної держави та її інституцій. При цьому розвинутий інститут екологічного інформаційного забезпечення є основою не тільки екологічної, але й інформаційної, а відтак і національної безпеки. Тобто екологічне інформаційне забезпечення є категорією, яка може застосовуватися не тільки в екологічних, але й у інформаційних і інших правовідносинах, а особливості його правового режиму визначаються нормами конституційного, міжнародного, інформаційного,

адміністративного, цивільного права та детально регламентуються екологічним законодавством [2, с. 11].

Введення в Україні воєнного стану зумовило обмеження ряду конституційних прав громадян. Основна мета запроваджених заходів першочергово полягала в збереженні територіальної цілісності держави, гарантуванні національної безпеки, попередженні виникнення нових загроз і небезпек для країни та населення.

Правовий режим воєнного стану напряму передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Це підтверджується нормами ст. 64 Основного Закону України та ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Однак не всі конституційні права підлягають обмеженню. Зокрема, мова йде про виключення для прав і свобод, передбачених ст.ст. 24–25, 27–29, 40, 47, 51–52, 55–63 Конституції України. Як раз право на екологічну інформацію закріплене в ст. 50 Основного Закону та є одним із конституційних екологічних прав громадян. Воно включає в себе право вільного доступу до інформації про стан довкілля та право на її поширення. Право на екологічну інформацію, хоч і є самостійним, але взаємопов'язане з іншими екологічними правами громадян, а також впливає на можливість реалізації інших прав людини (наприклад, права на життя, здоров'я, благополуччя тощо).

Разом із цим необхідно розуміти, що практична реалізація права на екологічну інформацію в умовах воєнного стану може бути ускладнена рядом обставин, умов і чинників, які за своїм змістом не мають прямого наміру обмежити чи заборонити доступ до такої інформації. Особливо, враховуючи той факт, що інформація про стан довкілля є хоча й особливим, але все таки одним із видів публічної інформації, а сам доступ до неї може забезпечуватися в активний (систематичне та оперативне оприлюднення інформації) та пасивний (надання інформації за запитами) способи.

Стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, тобто стан екологічної безпеки, гарантується та досягається завдяки ефективному функціонуванню правового механізму забезпечення екологічної безпеки. Одним з його елементів є екологічне інформування, яке відноситься до інформаційно-прогностичних, організаційно-превентивних заходів в системі державно-правових засобів, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки.

Відтак екологічне інформування та екологічна безпека перебувають у нерозривному взаємозв'язку, який прослідковується в тому, що екологічне інформування є заходом забезпечення екологічної безпеки, зміст якого розкривається через право громадян на екологічну інформацію та відповідну функцію уповноважених органів. Водночас стан екологічної безпеки забезпечується, зокрема, за допомогою належного здійснення уповноваженими органами цієї функції.

Як бачимо, доступ до екологічної інформації в Україні має свою специфіку, обумовлену низкою чинників об'єктивного характеру або ж відсутністю досвіду регулювання еколого-інформаційних правовідносин за

незвичайних обставин. У будь якого разі доцільно пам'ятати, що головними принципами екологічного інформування є: своєчасність подання інформації; об'єктивність даних, що подаються; повнота інформації та її доступність [3]. Тому навіть в умовах воєнного стану, при всіх особливостях регламентації та складнощах функціонування механізму еколого-інформаційного забезпечення не може йти мова про приховування інформації про надзвичайні екологічні ситуації, перекручування відомостей чи неповноту таких даних.

Література

1. Данилюк Л. Р. Екологічне інформаційне забезпечення в Україні: поняття та шляхи здійснення. *Екологічне право*. 2020. Вип. 2. С. 32–37. URL: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2020.2.5>.
2. Данилюк Л. Р. Екологічне інформаційне забезпечення в механізмі екологічної та інформаційної політики України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 81. Том 2. С. 11–15. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.1>.
3. Про затвердження Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 01.11.2005 р. № 397. Дата оновлення: 18.07.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1510-05> (дата звернення: 31.05.2024).

Заверюха Марина Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,

Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ «ВІЙСЬКОВИХ РУБОК» В ЛІСАХ УКРАЇНИ

Ліс є тією важливою екосистемою від якої залежить стабільність інших екосистем. Війна в державі внесла великі зміни в лісогосподарську галузь. Власне, з перших днів війни виникла величезна потреба в деревині для оборонного сектору: для будівництва укріплень, оборонних споруд, дров для опалення та приготування їжі тощо. Заходи охорони лісів, пов'язані з воєнним станом, це окремий вид заходів, які безпосереднього мають надзвичайний характер і потребують особливої уваги працівників лісової галузі, адже та шкода, яка вже була завдана лісу, як екосистемі, є значною і потребує негайного реагування [1, с. 166]. Саме тому актуальним є питання здійснення рубок, поліпшення якісного складу лісів та підтримання належного функціонування лісової галузі в умовах воєнного часу.

Так, Кабінет Міністрів України 23 квітня 2024 р. ухвалив надзвичайно важливий нормативно-правовий акт, який матиме суттєвий вплив на лісове господарство, він має назву «Деякі питання ведення лісового господарства у період дії правового режиму воєнного стану та внесення змін до постанови

Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724» [2]. Основною метою даного акту є забезпечення стабільного функціонування лісової галузі та, зокрема, уникнення незворотних еколого-економічних втрат шляхом регулювання питань лісозаготівель, пов'язаних з потребами оборони країни та її безпеки. Окрім того, держава через чітко визначений алгоритм діалогу між силами оборони та всіма лісокористувачами та лісовласниками в умовах воєнного стану при проведенні лісозаготівельних робіт у зв'язку з необхідністю захисту держави та її безпеки, зміцнення її обороноздатність.

Основні нововведення передбачені даною Постановою:

— визначено порядок здійснення рубок у зв'язку з потребами оборони держави та її безпеки на період дії воєнного стану та протягом шести місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану. Зокрема рубки дерев і чагарників, пов'язані з потребами для оборони та безпеки держави будуть здійснюватися за зверненням військових адміністрацій, військового командування;

— внесені зміни до Правил поліпшення якісного складу лісів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724, де передбачається запровадження рубок переформування (комплексні рубки, спрямовані на поступове перетворення деревостанів, які не відповідають цільовим деревостанам для певних типів лісу, у різновікові мішані багатоярусні деревостани на основі природного насінневого поновлення та відновлення лісів штучним способом);

— заборона суцільних рубок головного користування в гірських лісах Карпатського регіону через три роки після набрання чинності Постанови.

Не зважаючи на всі позитивні сторони нормативно-правового акту, слід відмітити, що дана постанова вже піддалася критиці. Так, WWF-Україна не підтримує положення постанови № 454 щодо рубок переформування, адже нова редакція дозволяє проводити рубки переформування в будь-якому лісі на думку лісокористувача, якщо головна порода займає 70 % і більше, зокрема у лісах природно-заповідного фонду. Фактично будь-який старовіковий ялиновий чи буковий ліс опинився під загрозою рубки [3]. Окрім того є застереження, що нова редакція суперечить євроінтеграційним зобов'язанням України та створює ймовірність подальших міжнародних скандалів у сфері рубок у старовікових природних лісах та інших цінних лісових екосистемах.

Окрім того, в постанові передбачено, що під час проведення рубок переформування насамперед вирубуються інвазійні види дерев. Проте постає питання, які саме види дерев є інвазійними. Так, в ст. 1 Лісового кодексу надано визначення «інвазійні види дерев», більш того 03 квітня 2023 р. Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України був виданий наказ № 184 «Про затвердження Переліку інвазійних видів дерев із значною здатністю до неконтрольованого поширення, заборонених до використання у процесі відтворення лісів», в якому було передбачено види інвазійних дерев, зокрема: айлант найвищий, аралія маньчжурська, в'яз низький, гледичія колюча, горіх чорний, дуб червоний, каркас західний тощо [4]. Проте під тиском громадських організацій 02 жовтня 2023 р. даний наказ втратив чинність [5]. Тому наразі гостро стоїть питання, які дерева будемо рубати насамперед?

Загалом, можна дійти до висновку, що постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2024 р. № 454 має на меті забезпечити як функціонування лісової галузі на стабільному рівні так і підтримання обороноздатності країни та її безпеки. Попри це є певні упуцнення, які законодавцю слід врегулювати з метою усунення прогалин для максимально ефективної реалізації положень, які містять в Постанові.

Література

1. Заверюха М. М. Правова охорона лісів в умовах воєнного часу. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 3. С. 164-167.
2. Деякі питання ведення лісового господарства у період дії правового режиму воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724 : постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2024 р. № 454. *Офіційний вісник України*. 2024. № 41. Ст. 2501.
3. WWF-Україна не підтримує положення постанови № 454 щодо рубок переформування. URL:<https://wwf.ua/?13662416/WWF-Ukraine-does-not-support-the-provisions-of-Resolution-No-454-on-clearcutting>(дата звернення 28.05.2024).
4. Про затвердження Переліку інвазійних видів дерев із значною здатністю до неконтрольованого поширення, заборонених до використання у процесі відтворення лісів : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 03.04.2023 р. № 184. *Офіційний вісник України*. 2023. № 47. Ст. 2603 (втратив чинність).
5. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 03 квітня 2023 року № 184 : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 02.10.2023 р. № 671. *Офіційний вісник України*. 2023. № 85. Ст. 4949.

Налуцишин Віктор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,

Налуцишин Роман Вікторович,
асистент кафедри теорії та історії держави і права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО ТЕРОРИЗМУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В останні десятиліття природне право людини на безпечне довкілля, закріплене у ст. 50 Конституції України [1], стало об'єктом екологічного тероризму (далі — екотероризм). Екотероризм — це новий вид небезпечної поведінки, що загрожує навколишньому середовищу та громадській безпеці, оскільки насильницькі дії побічно зачіпають громадян або їхнє майно через призму природного середовища, в якому людям надалі стає важко і навіть неможливо жити. Досить згадати, що радіоактивне зараження може зробити

навколишнє середовище непридатним для життя на десятки і навіть сотні років. Екологічному тероризму необхідно приділяти велику увагу, як одному з видів злочину терористичного спрямування, що становить реальну загрозу регіональній, національній та міжнародній безпеці з непередбачуваними і навіть незворотними наслідками.

На сьогодні не існує загальноприйнятого єдиного міжнародного визначення екотероризму, щонайменше тому, що в законодавствах багатьох країн це поняття взагалі відсутнє. Тільки в кримінальному кодексі Франції міститься чітке визначення екотероризму — «умисне заподіяння шкоди навколишньому середовищу, людям і тваринам». За визначенням Федерального бюро розслідувань у США (далі — ФБР) [2], екотероризм — це форма тероризму, що полягає в незаконних діях низки екологічних організацій із захисту прав тварин. Наведені дефініції «екологічного тероризму», закріплені у законодавчих документах США та Франції, можуть стати передумовою для подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства.

У міжнародному законодавстві [3] екологічний тероризм згадується лише фрагментарно, через перерахування ознак, притаманних даному злочині: «незаконне виробництво, володіння, придбання, транспортування, передача, доставка або використання, а також розробка ядерної, біологічної або хімічної зброї та біологічних або хімічних боєприпасів», «викид небезпечних речовин у навколишнє середовище з наміром спричинити пожежу, повінь, вибух, коли внаслідок цього виникає загроза життю людей».

Існує безліч причин появи екологічного тероризму як потенційної форми злочинності, більшість із яких мають об'єктивний характер: промислова та урбаністична революція, зміни у світовій транспортно-комунікаційній інфраструктурі, поглиблення міжнародної економічної інтеграції у вигляді продовольчої залежності, масштабні міграційні потоки, забруднення довкілля, виснаження водних ресурсів — усе це сприяє виникненню екологічного тероризму.

Превентивна діяльність проти екологічного тероризму повинна містити в собі поєднання заходів, передбачених екологічним, кримінальним та міжнародним правом.

Варто підвищувати ефективність міжнародного правосуддя. Організація Об'єднаних Націй неодноразово заявляла, що боротьба з міжнародним тероризмом отримує новий імпульс, якщо Міжнародний кримінальний суд зможе розслідувати і переслідувати терористичні злочини відповідно до свого Статуту.

Потребує посилення роль ООН та інших міжнародних організацій у боротьбі з екологічним тероризмом. Організація Об'єднаних Націй може активно запобігати й утримувати багато груп суспільства від вступу на шлях тероризму шляхом розроблення конвенцій, резолюцій та інших заходів. Ключове значення мають заходи з підвищення рівня екологічної освіти, правової культури, правосвідомості обізнаності та підготовки.

Додатковим рішенням у боротьбі з екологічним тероризмом є забезпечення належного захисту стратегічних об'єктів, які можуть бути захоплені терористами. До таких об'єктів, зокрема, належать атомні електростанції, гідротехнічні споруди, об'єкти зв'язку, аеропорти,

інфраструктура залізничного транспорту, метрополітени, морські порти, об'єкти приймання, використання, переробки, виробництва, зберігання, транспортування, знищення небезпечних речовин тощо. Яскравими прикладами таких дій можуть слугувати випадки захоплення російськими військами Чорнобильської атомної електростанції біля м. Прип'ять в Київській області та Запорізької атомної електростанції у м. Енергодарі Запорізької області, підризу Каховської ГЕС та ін. У зв'язку з цим, в умовах воєнного стану в Україні, правоохоронні органи повинні розробити нові, сучасні та ефективні інструменти для запобігання та боротьби з еко-тероризмом і приділити особливу увагу охороні перерахованих вище об'єктів.

Таким чином, у боротьбі з еко-тероризмом необхідна активна, гнучка і скоординована система дій, що спирається на силові, фінансові та ідеологічні контртерористичні структури та громадські організації країн усього світу. Вважаємо, що лише консолідація зусиль усієї світової спільноти та створення налагодженого міжнародного механізму протидії руйнівному впливу екологічного тероризму гарантуватиме безпечне існування людства.

Література

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 25.05.2024 р.).
2. FBI (Federal Bureau of Investigation). The threat of eco-terrorism: testimony by James F. Jarboe before the US House Resources Committee, Subcommittee on Forests and Forest Health, Washington, DC. 2002. URL: <https://web.archive.org/web/20080311231725/http://www.fbi.gov/congress/congress02/jarboe021202.htm> (дата звернення 25.05.2024 року).
3. Директива (ЄС) 2017/541 Європейського Парламенту і Ради від 15 березня 2017 р. про боротьбу з тероризмом і заміну Рамкового Рішення Ради 2002/475/ЮВС, яка вносить зміни до Рішення Ради 2005/671/ЮВС (ОВ L 88, 31.3.2017, с. 6–21). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32017L0541> (дата звернення 25.05.2024 р.).

Петлюк Юрій Степанович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ДОВКІЛЛЮ ВІЙСЬКОВОЮ АГРЕСІЄЮ РФ

Аналізуючи стан законодавчого забезпечення права на доступ до використання сільськогосподарських земель в умовах воєнного стану, В. В. Носік наголошує, що війна в Україні заподіює колосальну шкоду сільському господарству, агробізнесу, соціальній сфері села, екологічним системам на мільярди доларів, які в умовах воєнного стану об'єктивно не можуть бути компенсовані сільськогосподарським товаровиробникам, суб'єктам агробізнесу, селянам, територіальним громадам, державі, Українському народові [1, с. 31].

Подібну наукову позицію має В. С. Фоменко, акцентуючи увагу на тому, що війна є однією з найнебезпечніших причин погіршення природного середовища, тому обов'язком державної влади є попередження або зменшення її шкідливого впливу. Міжнародно-правові акти, зокрема Додатковий протокол до Женевської конвенції (1949 р.), Стокгольмська декларація з навколишнього середовища (1972 р.), Всесвітня Хартія природи (1982 р.) та інші, хоча і містять застереження щодо завдання шкоди навколишньому природному середовищу під час воєнних конфліктів, не спроможні цілком забезпечити захист довкілля нашої країни [2, 417].

Шкода, яка завдана та продовжує завдаватися навколишньому природному середовищу України збройною агресією російської федерації (далі — рф), на початок 2024 року вже перевищила понад 2 трлн грн. Тож, для нашої держави одним найважливіших питань є розробка та реалізація заходів, які допоможуть притягнути рф до відповідальності за скоєння екологічних злочинів в Україні та стягнути з неї компенсацію за завдані довкіллю величезні збитки.

На законодавчому рівні проблеми щодо компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів внаслідок збройної агресії рф, стали предметом врегулювання через рік після її повномасштабної стадії з прийняттям 23 лютого 2023 р. Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України».

Особливістю цього закону щодо компенсації екологічної шкоди, стали приписи ст. 14, якими встановлено правовий режим використання Реєстру пошкодженого та знищеного майна (далі — РПЗМ), зокрема:

1) РПЗМ створюється для забезпечення збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації та документів про таке майно;

2) до пошкодженого та знищеного майна належать, у тому числі, пошкодження, завдані земельним ділянкам, землям, пошкодження та знищення надр, лісових, водних та інших природних ресурсів, а також біологічного різноманіття, незалежно від того, чи передбачається компенсація за пошкодження або знищення такого майна відповідно до цього закону;

3) РПЗМ є геоінформаційною системою;

4) картографічною основою РПЗМ є: картографічна основа Державного земельного кадастру; відомості містобудівного кадастру; відомості кадастрів інших природних ресурсів; інші карти (плани), що складаються у формі та масштабі відповідно до норм і правил, технічних регламентів [3, с. 10].

У зв'язку із важливістю створення дієвого механізму компенсації шкоди, заподіяної агресією та пов'язаними з нею порушеннями міжнародного права з боку рф по відношенню до України, ознайомлення із існуючими концепціями останнього є вкрай важливим для представників громадянського суспільства. Грунтовну відповідь щодо пропозицій створення механізму компенсації шкоди Україні було надано Міністерством юстиції України, основні положення якої можна звести до наступного:

1) 12 грудня 2022 р. в Парижі було озвучено попереднє бачення ІСМ (Міжнародного компенсаційного механізму), викладена пропозиція щодо створення RD4U (Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України), а згодом — створення компенсаційного фонду для остаточного розгляду заявок;

2) основним джерелом наповнення Компенсаційного фонду мають стати заморожені активи підсанкційних осіб, які прямо чи опосередковано причетні до вчинення злочину агресії проти України, воєнних злочинів, на які накладені санкції з боку ЄС, США та інших іноземних держав, а також заморожені суверенні активи РФ;

3) трансфер передбачає передачу цифрової платформи RD4U, включаючи всю інформацію про заяви та докази, що містяться в ньому, інші документи, включаючи архіви, майно, банківські рахунки, ІТ-обладнання тощо;

4) Рада RD4U повинна запропонувати необхідні правила та процедури з метою належного забезпечення поступового трансферу RD4U до ІСМ;

5) визнання та виконання рішень національних судів на території іноземних держав, зокрема тих, які передбачають задоволення майнових вимог стягувача, здійснюється у порядку визначеному національним законодавством відповідної іноземної держави з урахуванням приписів міжнародного права [4].

Резюмуючи викладене, можна зробити висновок про те, що чинне законодавство України не має системного підходу до забезпечення відшкодування воєнних збитків українцям, які постраждали від російської агресії, а міжнародні механізми не гарантують автоматичного відшкодування цих збитків Україні. У зв'язку з цим створення спеціального компенсаційного механізму відшкодування збитків, завданих довіклом видається найоптимальнішим методом вирішення цієї надзвичайно складної проблеми.

Література

1. Носік В. В. Законодавче забезпечення права на доступ до використання сільськогосподарських земель в умовах воєнного стану як передумова продовольчої безпеки. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу*: тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 вересня 2022 р.). Київ, 2022. С. 30–33.
2. Фоменко В. С. Правове забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 6 (6). С. 407–418.
3. Кірін Р., Грищак С., Петлюк Ю. Актуальні проблеми компенсаційного механізму відшкодування мілітарних збитків довіклом. *Law. State. Technology*. 2014. Вип. 1. С. 8–19.
4. Новина по відповіді Мініюсту стосовно Концепції відшкодування шкоди. URL: <https://epl.org.ua/announces/novyna-po-vidpovidi-minyustu-stosovno-kontseptsiyi-vidshkoduvannya-shkody>.

Позняк Еліна Владиславівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, психологиня

РОЗВИТОК ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ — ШЛЯХ ДО ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ В УКРАЇНІ

У наукових правових дискусіях, перш за все, теоретичного характеру, вже стало традиційним звернення до проблеми пошуку етично-моральної основи, на якій базується нормативне регулювання охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, що характерно для правового регулювання в цілому [1, с. 8], з метою подолання правового нігілізму. В умовах воєнного стану в нашій державі у зв'язку з російською військовою (а також — інформаційною, екологічною, кліматичною!) агресією боротьба з правовим нігілізмом з боку державних і громадських інституцій має лише посилюватися. Найефективнішими засобами здолаття цього негативного фактору суспільного життя є забезпечення високого рівня правової культури, правосвідомості, правого мислення.

Сучасний розвиток наукових і правових засад формування еколого-правової культури та освіти в Україні (зокрема, у сфері раціонального використання, охорони та відтворення природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки людини й суспільства від впливу антропогенних факторів, за надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, із запобігання негативним змінам клімату, формування механізму притягнення до юридичної відповідальності країни-агресора за екоцид, який нерозривно пов'язаний із геноцидом українського народу) є динамічним процесом.

Звертаючись до основних положень Конституції України [2] про людину як найвищу соціальну цінність, про обов'язок держави із забезпечення екологічної безпеки та відновлення екологічної рівноваги, про права й обов'язки кожного, впровадження засад законодавчого регулювання найважливіших суспільних відносин та інших її норм, слід констатувати наявність важелів для боротьби з правовим нігілізмом, в екологічній сфері відносин — зокрема.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. та іншими законодавчими актами не визначається ні поняття правового нігілізму, ані еколого-правового нігілізму, оскільки не встановлюються чіткі межі тих наслідків, до яких призводить незнання, нерозуміння, недотримання, незабезпечення конкретних еколого-правових норм, тобто зв'язок — лише опосередкований. Далеко не всі положення ч. 2 ст. 68 цього Закону — визначені склади екологічних правопорушень — підтверджуються конкретними санкціями, будучи опосередкованими у статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України. В контексті розвитку інституту юридичної відповідальності в екологічному праві та еколого-правової відповідальності зазначається, що екологічний нігілізм поряд із низьким рівнем еколого-правової культури завдають шкоди навколишньому природному середовищу, здоров'ю громадян, їх майбутньому [3, с. 200].

Вважається, що сутність сучасного правового нігілізму полягає в загальному зневажливому ставленні до права, неповазі до законів, нормативного порядку загалом, що він є антиподом правової культури [4, с. 319–320]. Будучи однією із форм деформації правосвідомості, правовий (юридичний) нігілізм виявляється у різко негативному ставленні до права, невизнанні та незнанні законів, існуючого правопорядку, низькій правовій культурі, а також у втраті віри в суспільну та особисту корисність інституту права [5, с. 27]. Активне поширення правового нігілізму та інших форм деформації правосвідомості пов'язується із поширенням ролі ірраціональних компонентів світоглядних установок, що негативно впливають на процеси формування правової системи [6, с. 46–47].

Наведені характеристики правового нігілізму в цілому яскраво проявляються і при здійсненні аналізу еколого-правового нігілізму, адже кількість екологічних по відношенню до інших видів правопорушень залишається високою — і це без урахування наслідків екоциду рф щодо екологічної безпеки, біологічного різноманіття, кліматичних та інших ресурсів нашої держави.

Підвищення рівня загальної культури та правової культури і свідомості населення, посилення соціальної активності серед населення шляхом проведення навчальних, виховних, та ідеологічних заходів, вдосконалення національної правової бази [7, с. 70] — це далеко не весь можливий перелік шляхів підвищення рівня правової культури й свідомості. Екологізація політики, права, освітньо-виховної сфери, формування позитивного досвіду захисту екологічних прав громадян та громадських екологічних організацій, поширення ініціатив щодо відтворення природних ресурсів (лісів, рослинного і тваринного світу, екосистем природно-заповідного, рекреаційно-туристичного, курортно-оздоровчого та іншого призначення) спрямовані на подолання еколого-правового нігілізму на рівні індивідуальної та суспільної свідомості.

Еколого-правова свідомість диктує людині правила поведінки в навколишньому природному середовищі й дозволяє подолати еколого-правовий нігілізм у суспільстві, формує процес вироблення й засвоєння суб'єктом певних норм поведінки по відношенню до природи, а правопорядок є тим юридичним результатом, до якого прагне й державна влада, і всі суб'єкти права [8, с. 34]. З огляду на такий підхід, підготовка фахівців із належним рівнем екологічних та еколого-правових знань, високим рівнем еколого-правової свідомості та культури, широким еколого-правовим світоглядом та розумінням ціннісно-сислової та морально-етичної основи прийняття екологічно значимих рішень має стати беззаперечним пріоритетом державної екологічної та освітянської політики.

Таким чином, екологізація матеріального і духовного життя людини і, як наслідок, — трансформація культури, свідомості, мислення, діяльності, — сприяє ширшому впровадженню екологічних принципів та імперативів у різні галузі законодавства і права задля утвердження сталого розвитку нашої держави. Розвиток еколого-правової культури є одним із найпотужніших інструментів подолання правового нігілізму, чинником еволюціонування наукової думки й законодавства, спонукою подальшого міжнародного та європейського співробітництва щодо поглиблення культурних зв'язків у сфері права в

напрямку формування сучасної системи суспільних екологічних цінностей в Україні та в усьому світі.

Література

1. Балюк Г. І. Світоглядні та еколого-правові засади взаємодії людини і природи. *Екологічне право України*. 2017. № 1–2. С. 8–13.
2. Нормативно-правові акти наведено у відповідності до офіційного сайту Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua>(дата звернення: 24.05.2024).
3. Якимець О. І. Інститут юридичної відповідальності в екологічному праві України: сучасні теоретико-правові проблеми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 97. С. 196–203.
4. Пархоменко Н. М. Глава 19. Правосвідомість і правова культура / *Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції)* : навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 309–322.
5. Макарова О. В., Галенко Т. М. Деякі аспекти форм деформації правової свідомості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Право*. 2018. Вип. 33. С. 25–29.
6. Яковюк І. В. Правова культура як детермінанта розвитку правової системи / *Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства* : монограф. / за ред. Ю. П. Битяка та І. В. Яковюка. Х. : Право, 2007. С. 45–89.
7. Пильгун Н. В. Правовий нігілізм у сучасній Україні: поняття, причини та методи подолання. *Юридичний вісник*. 2020. № 3 (56). С. 67–73.
8. Кобець О. В., Лантух В. В. Психологічні особливості розвитку еколого-правової свідомості особистості. *Психологічний журнал Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2022. Вип. 8. С. 28–39.

Теник Антон Володимирович,
аспірант, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЙНИХ ГАРАНТІЙ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Конституційно-правовим засадам забезпечення екологічної безпеки притаманна наявність механізму їх реалізації як певної системи гарантій, до складу яких належать конституційні гарантії та гарантії інших галузей права.

З огляду на ієрархію нормативно-правових актів в Україні, очільну роль у такому механізмі виконують саме гарантії, визначені Основним Законом України.

У системі цих гарантій чи не найважливіше значення мають гарантії, пов'язані із забезпеченням як самої можливості реалізації того чи іншого права, свободи або законного інтересу, так і ефективності такої реалізації.

На національному рівні вітчизняна система конституційних гарантій екологічних прав та інтересів людини базується на положеннях Конституції та законів України.

Основними елементами вказаної системи є, зокрема, такі, безпосередньо передбачені Основним Законом України:

— нормативне закріплення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а також гарантування кожному права вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також гарантування права на поширення такої інформації та неможливість ніким її засекречення (ст. 50);

— визнання обов'язком держави забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України (ст. 16);

— визначення захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки як найважливіших функцій держави, справи всього Українського народу; покладання на Збройні Сили України оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності; покладання забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом (ч.ч. 1–3 ст. 17);

— визначення меж та підстав здійснення органами законодавчої, виконавчої та судової влади своїх повноважень — «у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» (ст. 6);

— участь України як суверенної держави (ст. 1) у міжнародних договорах, предметом яких є захист довкілля та прав людини (зокрема, екологічних прав та права на справедливий суд, як засіб захисту таких прав);

— визнання частиною національного законодавства України чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 9), визначення застосування таких міжнародних договорів у порядку, передбаченому для норм національного законодавства, а також встановлення пріоритету застосування правил міжнародного договору України, який набрав чинності в установленому порядку, у разі, якщо таким договором встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України (ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. № 1906-IV [1]);

— визначення законодавцем на рівні Конституції України рамок діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб — «в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч. 2 ст. 19);

— визнання права громадяни України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, у т.ч. й екологічних (ч. 1 ст. 36), а також встановлення гарантії щодо можливості здійснення заборони діяльності об'єднань громадян лише в судовому порядку (ч. 4 ст. 37);

— встановлення гарантій: судового захисту прав і свобод людини і громадянина, у т.ч. й порушених екологічних прав та інтересів, а також права на

оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч.ч. 1, 2 ст. 55); права звернення із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією України, та у порядку, визначеному законом (ч. 4 ст. 55); права звернення після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 5 ст. 55);

— визнання права кожного звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч. 3 ст. 55), а також захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами (ч. 6 ст. 55);

— закріплення права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ч. 1 ст. 39), у т.ч. й з метою захисту екологічних прав та інтересів;

— визнання права всіх направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40);

— визначення в особі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини суб'єкта здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина (ст. 101) та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі (ст. 1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР [2]);

— визначення засадничих основ правосуддя (ст.ст. 124–131-2);

— визначення конституційно-правового статусу Конституційного Суду України (ст.ст. 147–153).

Література

1. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

Шеховцов Володимир Володимирович,
доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

Круторог Дар'я Євгенівна
студентка факультету адвокатури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі важливе місце посідають фундаментальні екологічні права, зокрема, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що закріплено ст. 50 Конституції України. Конкретизовано це право Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та низкою міжнародних правових актів. Однією зі складових є право кожного на вільний доступ до екологічної інформації, що закріплене у ст. 10 ЄКПЛ, ст. 50 Конституції України та в ст. 13 Закону України «Про інформацію». Таким чином, кожному гарантовано право вільного доступу до інформації про стан складових довкілля та його компонентів, фактори, які на них впливають, а також інші відомості та данні в екологічній сфері, що також гарантується п. 9 ст. 3 Орхуською конвенцією.

Однак з моменту введення воєнного стану реалізація вищезазначеного права зазнала обмежень з боку держави, оскільки під час такого правового режиму можуть встановлюватись обмеження прав і свобод. Станом на зараз громадяни України не мають доступу до більшості державних реєстрів у цій сфері, зокрема до Єдиного реєстру оцінки впливу на довкілля, Національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів, а також органи державної влади та органи виконавчої влади призупинили на час дії воєнного стану публікування звітів про стан екологічного середовища в Україні.

Постає питання, чи є дії органів державної влади протиправними, оскільки законодавство у сфері доступу до публічної інформації приймалося у мирний час, так само як і Конвенція 1950 р., проте війна внесла свої корективи у необхідність забезпечення, у тому числі, екологічної безпеки. Задля цього варто проаналізувати національне законодавство та міжнародну практику.

ЄСПЛ неодноразово розглядав скарги заявників щодо порушення їх права на доступ до публічної інформації. Так у справі «Співдружність матерів Південної Чехії проти Чеської Республіки» він визнав, що відмова у відповіді на запит про ознайомлення з адміністративними документами, які є в розпорядженні органів влади і доступ до яких можна було отримати за умов, передбачених національним законодавством, є втручанням у право заявника на отримання інформації, яке гарантується ст. 10 ЄКПЛ.

У справі «Фрасіла та Чючірлан проти Румунії» ЄСПЛ зазначив, що національні органи влади зобов'язані вживати ефективні заходи для забезпечення реалізації особами права на доступ до публічної інформації.

Використовуючи аналогію, хочемо зазначити, що вищезгадані справи можна розглядати і в контексті забезпечення органами державної та виконавчої влади доступу осіб до державних реєстрів у екологічній сфері, а також надання

цими органами звітів про стан навколишнього середовища під час дії воєнного стану в Україні.

ЄСПЛ, перевіряючи правомірність втручання держави у конкретне гарантоване ЄКПЛ право, дотримується трискладового тесту, який включає в себе наступні умови: по-перше, чи була можливість обмеження реалізації права передбачена законом; по-друге, чи є легітимною мета такого обмеження і, по-третє, чи є таке обмеження необхідним у демократичному суспільстві.

Основний Закон у ст. 64 регламентує, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Однак права і свободи, передбачені ст.ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції не підлягають обмеженню. Виходячи з цього, доступ до екологічної інформації підлягає обмеженню у визначених законом випадках під час дії воєнного стану. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень.

Станом на зараз в Україні діє воєнний стан, введений указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-IX від 24.02.2022). У п. 3 цього указу визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст.ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України.

Таким чином, порушено першу умову трискладового тесту, оскільки органи державної та виконавчої влади обмежили гарантоване Основним Законом право всупереч вимогам чинного законодавства України.

Щодо легітимності обмеження доступу до публічної інформації зазначаємо наступне. Процедура обмеження доступу до публічної інформації визначена уч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації». Так обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог: виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Органи державної та виконавчої влади у своїх актах про обмеження доступу до державних реєстрів у екологічній сфері обмежуються загальними висловлюваннями щодо мети введення таких обмежень. Як приклад, розглянемо наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України № 177 від 20.04.2022 року «Про тимчасове обмеження доступу до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля». Так міністерство у наказі зазначило, що воно

обмежує доступ до вищезгаданого реєстру лише з метою недопущення будь-яких несанкціонованих дій з інформацією, що міститься в системі. На нашу думку, така мета не відповідає вимогам Закону України «Про доступ до публічної інформації», а тому в таких обмеженнях можна встановити порушення легітимності дій органів державної та виконавчої влади.

Щодо третьої умови трискладового тесту зазначаємо наступне. Наразі, злочинні дії країни-агресора призвели до виникнення в різних куточках України низки гуманітарних катастроф, а також зумовили серйозні загрози аварійних ситуацій техногенного характеру: неодноразові витoki аміаку через пошкодження хімічної промисловості, пожежі через знищення нафтопереробних підприємств, підриг Каховської ГЕС, обстріли об'єктів атомної енергетики. Таким чином, громадяни маючи доступ до державних реєстрів в екологічній сфері мають змогу відслідковувати стан навколишнього середовища для подальшого планування свого життя в Україні. Також варто звернути увагу, що таке обмеження екологічних прав та свобод громадян несе у собі корупційні ризики, оскільки відсутність доступу до даних у реєстрах унеможлиблює здійснення громадського контролю та попередження несанкціонованих дій з боку суб'єктів господарювання в Україні. Проте не можна не зазначити, що українці мають доступ до певної екологічної інформації через застосунок «Екозагроза» — офіційний ресурс Міндовкілля, який був створений із метою автоматичного збору та фіксації інформації про екологічні загрози у режимі реального часу, однак така інформація є досить неповною та стосується рівня радіації та якості води і повітря, що не змінює собою увесь спектр інформації зі звичних нам реєстрів.

Підсумовуючи, можна сказати, що введене органами державної та виконавчої влади обмеження для громадян на право на доступ до публічної інформації в цілому, та екологічної інформації, зокрема, не відповідає трискладовому тесту ЄСПЛ, однак створення застосунку «Екозагроза» дещо покращує ситуацію із питанням доступу до екологічної інформації в умовах воєнного стану.

Література

1. Гуйван П. Д. Практика ЄСПЛ щодо захисту права на доступ до публічної інформації. *Юридичний вісник*.2019.№ 4.С. 81–87. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i4.973>.
2. Бортник Х. В. Правові позиції Європейського суду з прав людини у справах щодо доступу до публічної інформації. Аналітичний огляд.URL: <https://rm.coe.int/echr-cases-2020-web/1680a10d12>.
3. Scientificresearchinthemodernworld.Toronto, Canada: PerfectPublishing, 2023.665 с.
4. Антонюк У. В. Правові аспекти доступу до екологічної інформації в Україні в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*.2023.№ 1.С. 136–141. <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.20>.

Лагойда Тетяна Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права,
Хмельницький національний університет

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ВИПАЛЮВАННЯ РОСЛИННОСТІ АБО ЇЇ ЗАЛИШКІВ

Випалювання рослинності та її залишків залишається однією з найгостріших природоохоронних проблем в Україні. Цей негативний екологічний фактор спричиняє шкоду довкіллю, а через нього і здоров'ю населення в різних формах і масштабах. Перш за все, забруднення зазнає атмосферне повітря. Також дані дії призводять до загибелі тварин та рослин, у тому числі занесених до Червоної та Зеленої книг України. Розведені самовільно багаття призводять до неконтрольованих масштабних пожеж, що останнім часом стали постійним явищем як в Україні, так і у світі. Найчастіше такі пожежі виникають на сусідніх земельних ділянках, лісових масивах, загороджувальних лісових полосах, що знаходяться поруч з ділянкою, де здійснюється таке випалювання. До того ж шкода завдається верхньому родючому шару ґрунту, який є особливо цінним для України як аграрної країни, оскільки вигорають рослинні залишки, гинуть ґрунтоутворюючі мікроорганізми. Після згоряння сухотрав'я утворюється зола, яка вважається поганим добривом і спричиняє погіршення якості ґрунту. Внаслідок таких дій також можуть бути пошкоджені лінії електропередач та інші об'єкти, існує загроза загоряння житлових будинків.

Адміністративна відповідальність за самовільне випалювання рослинності або її залишків була запроваджена в 1996 році із доповненням Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) статтею 77¹ [1]. В разі настання суспільно небезпечних наслідків від самовільного випалювання сухої рослинності особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за ст.ст. 241, 245 Кримінального кодексу України [2]. Всі вищезазначені статті зазнали змін у вигляді посилення відповідальності після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» від 13 квітня 2020 р. [3]. Ціллю даних законодавчих змін було покращити гарантування права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля і зменшити негативні наслідки від пожеж, які виникають внаслідок неконтрольованого спалення сухотрав'я, а також привести положення ч. 1 ст. 77¹ КУпАП у відповідність до ч. 3 ст. 27 Закону України «Про рослинний світ», де передбачено, що «випалювання сухої рослинності або її залишків здійснюється у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища» [4]. Дана норма була внесена в Закон у 2014 році, однак положення КУпАП у відповідність до неї приведені не були. Але навіть це не завершило формування нормативної бази в сфері відповідальності за самовільне випалювання рослинності або її залишків. Оскільки не було розроблено нормативно-правового акту, про який йде мова в ч. 3 ст. 27 Закону України «Про рослинний світ», що мав врегулювати порядок випалювання сухої рослинності або її залишків. Нарешті такий документ було прийнято і наказом Міністерства

захисту довкілля та природних ресурсів України від 12 серпня 2021 р. було затверджено Порядок випалювання сухої рослинності або її залишків [5].

Однак результативність юридичної відповідальності залежить не тільки від належного нормативного врегулювання, виду та розміру покарання, а й від дотримання принципу його невідворотності. А відповідно до інформації, наведеної Державною службою статистики у 2018 році за ст. 77¹ КУпАП було накладено тільки 792 стягнення (новіших статистичних даних сайт даного органу виконавчої влади, на жаль, не містить) [6]. Це дає можливість зробити висновок, що головна проблема в існуванні великої кількості адміністративних правопорушень у вигляді самовільного випалювання рослинності або її залишків в більшості випадків є неконтрольованість. Тому лише збільшення розмірів штрафу за вказані адміністративно карні діяння не зменшить їх кількості.

Органи влади на місцях, розуміючи сутність описаної проблеми, напрацьовують власний досвід її вирішення. Зокрема, 23 березня 2022 р. начальником Хмельницької обласної військової адміністрації було видано Наказ «Про утворення рейдових груп з моніторингу випадків виявлення та недопущення самовільного випалювання рослинності або її залишків на території Хмельницької області». Ним зобов'язано Державну екологічну інспекцію у Хмельницькій області на час дії правового режиму воєнного стану забезпечити утворення та функціонування рейдових груп з моніторингу випадків виявлення та недопущення самовільного випалювання рослинності або її залишків на території Хмельницького, Шепетівського та Кам'янець-Подільського районів. А районним військовим адміністраціям Хмельницької області разом з сільськими, селищними та міськими головами сприяти роботі вищезазначених рейдових груп [7]. Причиною цього стало те, що на території Хмельницької області за березень 2022 р. на пожежах сухої рослинності загинули 3 особи. А з початку року до моменту видання Наказу сталося 123 пожежі сухої трави [8].

Це, звичайно, позитивний досвід спроби нормативного врегулювання заходів контролю за дотриманням вимог по спаленню сухоцвіття, але, зважаючи на площі земельних ділянок, які підлягають інспектуванню, навряд чи Державна екологічна інспекція у Хмельницькій області має необхідну кількість працівників, яких можна було б задіяти для виконання вказаного завдання.

Тому є потреба і запит на розробку загальноукраїнських заходів по контролю за дотриманням вимог по спаленню сухотрав'я. Адже Порядок випалювання сухої рослинності або її залишків від 12 серпня 2021 р. їх не містить. Це може бути законодавчо введене покладення зобов'язання на власників та орендарів земельних ділянок на землях сільськогосподарського призначення, у смугах відводу автомобільних доріг і залізниць, у парках, інших зелених насадженнях та газонів у населених пунктах та в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду встановити камери спостереження або здійснювати інспектування даних земель за допомогою безпілотних технологій, що значно знизить трудовитрати. В разі не виконання цього обов'язку орендодавці зможуть вимагати розірвати договори оренди і зберегти свою землю і загалом довкілля від негативного впливу

Отже, не зважаючи на наявність різних законодавчих заборон, самовільне випалювання сухої рослинності або її залишків і, як наслідок, забруднення

атмосферного повітря, погіршення якості ґрунтів, знищення або пошкодження об'єктів рослинного і тваринного світу, порушення вимог пожежної безпеки в лісах продовжується. Тому потрібне розроблення комплексу дієвих заходів контролю за дотриманням вимог по випалюванню сухотрав'я. Зважаючи на поширення технологізації в усіх сферах життя суспільства, вважаємо за доцільне здійснювати цю діяльність за допомогою камер спостереження, безпілотних технологій та інших малотрудовитратних, але дієвих і сучасних заходів.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу: Закон України від 13.04.2020 р. № 556-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-20>.
4. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14>.
5. Про затвердження Порядку випалювання сухої рослинності або її залишків: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 12.08.2021 р. № 541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1311-21>.
6. Адміністративні правопорушення в Україні у 2018 році. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.
7. Про утворення рейдових груп з моніторингу випадків виявлення та недопущення самовільного випалювання рослинності або її залишків на території Хмельницької області: Наказ від 23.03.2022 р. № 66/2022-4. URL: https://www.adm-km.gov.ua/doc/orders/2022/03/066n_230322.pdf.
8. На Хмельниччині створюють рейдові групи з моніторингу спалювання трави. URL: <https://vsim.ua/Podii/na-hmelnichchini-stvoryat-reydovi-grupi-z-monitoringu-spalyuvannya-tra-11546540.html>.

СЕКЦІЯ 4

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Андрушко Алла Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, земельного та господарського права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Усвідомлення важливості легалізації праці в Україні спонукає здійснити короткий огляд відповідальності роботодавця за порушення вимог ч. 3 ст. 24 КЗпП [1] задля актуалізації необхідності більш чіткішого окреслення санкцій.

Ч. 2 ст. 265 КЗпП встановлює, що юридичні та фізичні особи — підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафу у 30-му розмірі мінімальної заробітної плати у разі фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту); ч. 3 ст. 41 КУпАП [2] накладає на посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, фізичних осіб — підприємців, які використовують найману працю за фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту) штраф від 500 до 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У силу вимог ч. 3 ст. 24 КЗпП задля того, щоб роботодавцю юридично правильно допустити працівника до роботи, вимагається наявність одразу двох обов'язкових обставин: першої — укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням роботодавця та другої — повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Доречним буде підкреслити, що вказані обставини, хоча і пов'язані однією нормою, проте наділені різними вимогами підстав та порядку реалізації, передбачають за своє невиконання різні санкції, а тому мають характеризуватися як юридично самостійні.

Наголосимо, що Постановою КМУ від 17 червня 2015 р. № 413 «Про порядок повідомлення Державній фіскальній службі та її територіальним органам про прийняття працівника на роботу» [3] визначено, що повідомлення є частиною укладання трудового договору і подається роботодавцем до територіальних органів Державної фіскальної служби (далі — ДФС) за місцем обліку їх як платника єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування до початку роботи працівника за укладеним трудовим

договором. Водночас на практиці у результаті перевірки роботодавця територіальними органами Держпраці на предмет дотримання вищевказаних норм може бути виявлено, що останній хоча і уклав трудовий договір та видав наказ про прийняття працівника на роботу, проте не повідомив про це ДФС ні у день укладення трудового договору, ні у день проведення перевірки, ні у подальшому, чим порушив ч. 3 ст. 24 КЗпП та вищевказаний Порядок. Відповідно, встановивши такий факт, державний інспектор оформить протокол про адміністративне правопорушення за ч. 3 ст. 41 КУпАП.

Зауважимо, щопосилання у протоколі про адміністративне правопорушення на вищевказану постанову КМУ від 17.06.2015 р. № 413, як на підставу притягнення роботодавця до адміністративної відповідальності за ч. 3 ст. 41 КУпАП є помилковими, оскільки вона передбачає лише порядок повідомлення ДФС про прийняття працівника на роботу. Ч. 3 ст. 41 КУпАП встановлено адміністративну відповідальність за фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору. Якщо ж з працівником укладено трудовий договір (контакт), видано відповідний наказ, але не повідомлено ДФС, то притягнути до адміністративної відповідальності роботодавця за цією нормою неможливо, оскільки вона не передбачає відповідальності за неповідомлення ДФС, або за повідомлення після фактичного допуску.

Підставою притягнення роботодавця до адміністративної відповідальності є адміністративне правопорушення (проступок), тобто протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (ч. 1 ст. 9 КУпАП). Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 247 КУпАП України відсутність складу адміністративного правопорушення є обставиною, що виключає провадження в справі про адміністративне правопорушення і провадження в справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю.

Відтак, доводиться констатувати, що притягнення роботодавця до адміністративної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 41 КУпАП може мати місце при умові достатніх та належних доказів, що працівник працює без трудового договору або трудовий договір укладено після того, як робота була розпочата.

Важливо також зауважити, що у період дії воєнного стану у разі виконання в повному обсязі та у встановлений строк приписів про усунення порушень, виявлених під час здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю), штрафи, передбачені ст. 265 КЗпП України, не застосовуються згідно із Законом № 2136-IX від 15.03.2022 р. з урахуванням змін, внесених Законом № 2352-IX від 01.07.2022 р.

Література

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073–X. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

3. Порядок повідомлення Державній фіскальній службі та її територіальним органам про прийняття працівника на роботу : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 413. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 115. 27 червня.

Боднарчук Денис Ігорович

аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НОРМУВАННЯ ПРАЦІ

Норми праці — норми виробітку, часу, обслуговування, чисельності — встановлюються для працівників відповідно до досягнутого рівня техніки, технології, організації виробництва і праці. В умовах колективних форм організації та оплати праці можуть застосовуватися також укрупнені і комплексні норми. Норми праці підлягають обов'язковій заміні новими в міру проведення атестації і раціоналізації робочих місць, впровадження нової техніки, технології та організаційно-технічних заходів, які забезпечують зростання продуктивності праці.

Досягнення високого рівня виробітку продукції окремим працівником, бригадою за рахунок застосування з власної ініціативи нових прийомів праці і кращого досвіду, вдосконалення своїми силами робочих місць не є підставою для перегляду норм. Запровадження, заміна і перегляд норм праці провадиться роботодавцем за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником). Роботодавець повинен роз'яснити працівникам причини перегляду норм праці, а також умови, за яких мають застосовуватися нові норми. Про запровадження нових і зміну чинних норм праці роботодавець повідомляє працівників не пізніше як за один місяць до запровадження.

Норми праці встановлюються на невизначений строк і діють до моменту їх перегляду у зв'язку зі зміною умов, на які вони були розраховані (ст. 85 КЗпП України) [1]. Поряд з нормами, встановленими на стабільні за організаційно-технічними умовами роботи, застосовуються тимчасові і одноразові норми. Тимчасові норми встановлюються на період освоєння тих чи інших робіт за відсутністю затверджених нормативних матеріалів для нормування праці. Одноразові норми встановлюються на окремі роботи, які носять одиничний характер (позапланові, аварійні).

Норми виробітку (норми часу) і норми обслуговування визначаються виходячи з нормальних умов праці, якими вважаються: 1) справний стан машин, верстатів і пристроїв; 2) належна якість матеріалів та інструментів, необхідних для виконання роботи, і їх вчасне подання; 3) вчасне постачання виробництва електроенергією, газом та іншими джерелами енергоживлення; 4) своєчасне забезпечення технічною документацією; 5) здорові та безпечні умови праці (додержання правил і норм з техніки безпеки, необхідні освітлення, опалення, вентиляція, усунення шкідливих наслідків шуму, випромінювань, вібрації та інших факторів, які негативно впливають на здоров'я працівників, тощо).

Заміна і перегляд єдиних і типових (міжгалузевих, галузевих, відомчих) норм здійснюється органами, які їх затвердили. При відрядній оплаті праці розцінки визначаються виходячи з установлених розрядів роботи, тарифних ставок (окладів) і норм виробітку (норм часу). Відрядна розцінка визначається шляхом ділення погодинної (денної) тарифної ставки, яка відповідає розряду роботи, що виконується, на погодинну (денну) норму виробітку. Відрядна розцінка може бути визначена також шляхом множення погодинної (денної) тарифної ставки, яка відповідає розряду роботи, що виконується, на встановлену норму часу в годинах або днях. При почасовій оплаті працівникам встановлюються нормовані завдання. Для виконання окремих функцій та обсягів робіт може бути встановлено норми обслуговування або норми чисельності працівників.

Література

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

Бойко Антоніна Олександрівна

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри трудового, земельного та господарського права,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,

Коржинський Роман Вадимович

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ТРУДОВІ ГАРАНТІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Трудове право регулює відносини між суб'єктами трудових правовідносин, внаслідок цих відносин з'являються та починають забезпечуватися трудові гарантії. Трудові гарантії регулюються завдяки Кодексу законів про працю та іншими нормативно-правовими актами. Особливе регулювання трудових гарантій відбувається саме в умовах воєнного стану, про що ми будемо говорити далі.

Трудові гарантії — це передбачені правовими нормами правила, які гарантують права осіб у процесі виникнення, існування, зміни та припинення трудових правовідносин. Вчені під гарантіями трудового права розуміють: «умови й особливі юридичні механізми, покликані забезпечити фактичну реалізацію законоположень». З цієї думкою можна повністю погодитися, оскільки трудові гарантії реалізуються саме завдяки нормам закону [1, с. 170].

У ст. 43 Конституції України зазначено — кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку погоджується. Положення цієї статті передбачає одну із основних гарантій трудового права щодо забезпечення прав громадян на працю.

Відповідно до ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, до цього положення відноситься ст. 43 Конституції України і також інші трудові гарантії. З цього випливає, що законом прямо передбачено обмеження трудових гарантій в умовах воєнного стану, внаслідок цього й відбувається особливе регулювання трудових правовідносин [2, с. 169].

Задля здійснення врегулювання трудових правовідносин в умовах воєнного стану, 15 березня 2022 р. було створено Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Завдяки цьому закону й регулюються трудові відносини в умовах воєнного стану, було запроваджено нові норми та гарантії як для працівника так і для роботодавця. Серед цих норм велику увагу варто приділити саме можливості призупинення трудового договору, що передбачено в ст. 13 цього закону [2, с. 169]. Призупинення дії трудового договору відбувається внаслідок неможливості виконання роботодавцем та працівником своїх обов'язків передбачених трудовим договором в умовах воєнного стану. Наказом роботодавця, за ініціативи однієї із сторін трудових правовідносин, відбувається призупинення дії трудового договору із зазначенням причини призупинення цього договору. Відповідно до ч. 4 ст. 13 цього закону, відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам за час призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює збройну агресію проти України, тобто по закінченню війни будуть здійснюватися гарантійні та компенсаційні виплати через призупинення дії трудового договору [3]. У ст. 4 цього закону, передбачено нову гарантію для працівника, а саме можливість розірвання договору у строк, який працівник вказав у заяві. У ст. 5 цього закону, зазначено нову гарантію для роботодавця щодо можливості звільнення працівника навіть у період його тимчасової непрацездатності [2, с. 169].

Станом на травень 2022 року національна економіка надзвичайно постраждала та впав відсоток зайнятості населення внаслідок агресії РФ. З початку війни втрачено майже 5 млн робочих місць, понад 5,2 млн українців змушені були виїхати за кордон. На думку О. О. Коваленко, більшість українських біженців будуть повертатися в Україну після війни, тому держава повинна розвивати трудові гарантії для працівників, котрі внаслідок агресії РФ змушені були покинути Україну. Ця думка є повністю правильна і вона частково вже реалізується в наші дні, шляхом внесенням змін до існуючих нормативно-правових актів. Отже, в майбутньому ми зможемо побачити багато нових гарантій для працівників, що сильно вплине на трудові правовідносини [2, с. 169–170].

07 травня 2022 р. були внесені зміни до Закону України «Про зайнятість населення» щодо гарантії зайнятості населення зазначеної в ч. 2 п. 3 ст. 24. Старе формулювання «створення умов для самозайнятості населення та підтримка підприємницької ініціативи» було замінено на «сприяння самозайнятості населення, організації підприємницької діяльності». Відповідно до цієї зміни, гарантія зайнятості населення, з юридичної точки зору, починає ще більше підтримуватися державою, тепер держава не надає можливості, а сприяє самозайнятості населення [4].

Для регулювання трудових гарантій в умовах воєнного стану важливе місце посідає принцип свободи праці. Відповідно до ч. 3 ст. 43 Конституції України використання примусової праці забороняється, але не вважається примусовою працею робота, яка виконується відповідно до рішення суду або відповідно до законів про воєнний чи надзвичайний стан [2, с. 170]. Відповідно до ч. 3 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», у процесі трудової діяльності в умовах воєнного стану особам забезпечується дотримання мінімальної заробітної плати (відповідно до Закону України «Про оплату праці»), мінімальний час відпочинку та відпустки, максимальний робочий час (відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану — 60 годин), врахування стану здоров'я особи тощо [5].

Отже, трудові гарантії під час воєнного стану мають певні особливості регулювання. Війна зумовила потребу для запровадження більш гнучкої системи гарантій в трудовому праві, це дозволяє суб'єктам трудових відносин легше співпрацювати між собою та забезпечити виконання правовідносин між ними в умовах воєнного стану. З одного боку гарантії під час воєнного стану є більш обмежені ніж зазвичай, але з іншого боку це необхідно для забезпечення якісного функціонування трудових правовідносин в такий важкий час. Під час воєнного стану трудові гарантії забезпечуються відповідно до норм Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», Закону України «Про зайнятість населення» та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Література

1. Добріогло О. В. Поняття і сутність трудових гарантій прав працівників. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 170–172.
2. Менджул М. В., Калько А. І. Окремі проблеми реалізації права на працю в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 168–171.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2352-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>(дата звернення: 17.05.2024).
4. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 24. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17/ed20220507> (дата звернення 17.05. 2024).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 28. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення 17.05.2024).

Іванченко Едуард Пилипович,

кандидат юридичних наук, професор Української технологічної академії,
докторант, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України,
радник Асоціації митних брокерів України

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ МИТНИМИ БРОКЕРАМИ ПРАВОВОГО СУПРОВОДУ ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ РИНКУ МИТНИХ БРОКЕРСЬКИХ ПОСЛУГ

Правовий супровід певного виду економічної діяльності зазвичай розуміється як юридична підтримка суб'єктів господарювання особами, які є професіоналами у окремій сфері економіки, в якій у клієнта (замовника) виникає потреба вирішити конкретну проблему (питання) юридичного або організаційного характеру в процесі безпосереднього здійснення ним підприємницької діяльності.

Специфіка діяльності митних брокерів доводить, що їх професійне функціонування в митному просторі України набуває особливої ваги, переважно, в період дії правового режиму воєнного стану, при забезпеченні процесів спрощення та лібералізації митних процедур. Виключно суб'єкти митної брокерської діяльності в період стрімких змін в нормативному регулюванні в змозі забезпечити високий професійний рівень надання митної брокерської послуги суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та декларантам, зокрема, в частині: правильності заповнення документів (електронних і паперових); дотримання встановлених строків; авторизації у е-базах даних; митного оформлення товарів у відповідних митних режимах; належного розрахунку митних платежів; визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД; оптимізації видатків при митному оформленні; підборі оптимального варіанта проходження митних процедур; надання консультацій стосовно змін митного законодавства тощо.

У процесі здійснення професійної діяльності митні брокери, окрім переліченого вище, надають послуги із попередньої підготовки, повноти і точності заповнення документів та декларацій; вибору точних класифікаторів товарної номенклатури; забезпечення детального декларування товарів; збору та перевірки ветеринарних та фітосанітарних сертифікатів, даних екологічного, радіологічного, санітарного контролю та інших дозвільних документів; перевірки договорів поставки та перевезення; розрахунку мита; складання декларацій потрібної форми та внесення даних в е-базу; надання пакету документів за запитом співробітників митниці; опротестування незаконних дій митників; забезпечення швидкої і чіткої комунікації з митниками, співробітниками складів, службами контролю, державними структурами, банками, логістичними компаніями тощо [1, с. 6].

Дослідження у сфері митного права доводять, що *посередницька митна брокерська діяльність* — це професійна підприємницька діяльність юридичних осіб-резидентів України, яка спрямована на оплатне надання послуг суб'єктам ЗЕД та декларантам при дотриманні митних процедур та забезпеченні митних формальностей, на підставі договору, що здійснюється митними брокерами, які

отримали дозвіл на право зайняття нею у встановленому законодавством порядку [2, с. 17].

Отже, учасники митних відносин (передусім суб'єкти ЗЕД та декларанти), у разі виникнення нагальної потреби щодо належного забезпечення різноманітних митних процедур та митних формальностей у митному просторі України, звертаються до суб'єктів митної брокерської діяльності, як до професіоналів митної справи. Правовідносини, що виникають між митним брокером та учасником митних відносин опосередковуються договором про надання митних брокерських послуг.

Митне законодавство України поняття такого договору, його ознак та істотних умов не містить. Теорія митного права одностайно не визначається із правовою природою таких договорів, узгоджено відносячи їх до групи непоіменованих та оплатних [3, с. 230].

Аналіз чинного законодавства дозволяє віднести договори про надання митних брокерських послуг (за критерієм правової природи) до договорів комісії, врегульованих Главою 69 Цивільного кодексу України (ЦК України) [4].

Отже, при визначенні умов договору про надання митних брокерських послуг щодо: його предмету, строку, ціни (оплати), виконання умов, прав та обов'язків сторін тощо, — слід керуватися ст.ст. 1011-1028 ЦК України [2, с. 16].

Наведене вище є визначальним для формування конкретного договірною зв'язку, адже звернення до професіоналів, шляхом укладення договору про надання митних брокерських послуг (зазвичай консалтингового спрямування) мінімізує ризики суб'єктів ЗЕД та декларантів при реалізації своїх прав та обов'язків у митному просторі України.

Практика ринку митних брокерських послуг, лише за одним кластером — акредитація на митниці (як унаочнений приклад), доводить, що суб'єкти ЗЕД та декларанти без підтримки професіоналів митної справи можуть припускатися помилок, що в змозі потягнути реальні збитки суб'єктів господарювання.

Згідно ст. 455 Митного Кодексу України (МК України) [5], всі особи, які ведуть операції з товарами, зобов'язані пройти постановку на облік з присвоєнням унікального ідентифікаційного номера.

Обліковий номер присвоюється один раз і є дійсним для операцій на всій території всієї України. Централізована акредитація суб'єктів ЗЕД та декларантів проводиться Державною митною службою України (Держмитслужба). Акредитація на митниці відбувається відповідно до Порядку обліку осіб, які здійснюють операції з товарами, затвердженого Наказом Міністерства фінансів України № 522 від 15.06.2015 року [6].

Враховуючи усі вимоги митного законодавства України, митні брокери на підставі ускладненого договору про надання митних брокерських послуг надають замовнику консультації щодо акредитації на митниці в частині: поточного консультування з питань чинного митного законодавства; визначення статусу заявника; попередньої перевірки відповідності вимогам законодавства (в статутних документах заявника має міститися застереження про можливість здійснення зовнішньоекономічної діяльності); перевірка фактів відсутності перебування у процесі ліквідації, банкрутства; перевірка факту відсутності перебування бенефіціара заявника під економічними санкціями тощо; подання заяви до Держмитслужби; отримання виписки з Реєстру осіб, які здійснюють

операції з товарами; постановка на облік, що дозволяє здійснювати експортно-імпортні операції та проводити митне оформлення вантажів в будь-якому підрозділі Держмитслужби тощо.

За висновками фахівців, акредитація на митниці самостійно призводить до відмов: помилки в заявці, недоліки в документах, відсутність акредитованої ЕЦП, що приводять до затримки оформлення та проблем з відправленням вантажу тощо [7].

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що правовий супровід суб'єктами митної брокерської діяльності учасників ринку митних брокерських послуг, щодо належного забезпечення різноманітних митних процедур та митних формальностей у митному просторі України, мінімізує ймовірні ризики та унеможливує збитки суб'єктів ЗЕД та декларантів при реалізації своїх прав та обов'язків у взаємовідносинах із Держмитслужбою.

Література

1. Авраменко Н. Л. Особливості підготовки здобувачів ОПП «Товарознавство та експертиза в митній справі» в Державному податковому університеті. *Нові реалії здійснення митної справи в Україні*: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу (Ірпінь-Хмельницький, 30 травня 2023 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 5–7. URL: https://www.dpu.edu.ua/images/2023/Photo_dlya_novyn_2023/NDI%20finansovo%20politiky/07%20lipen%20NDI%20FP/Zbirnik_tez_30.05.2023_.pdf.
2. Іванченко Е. П. Правова природа митної брокерської діяльності: поняття, ознаки, особливості. *Приватне та публічне право*. 2023. № 4. С. 9–20.
3. Шутяк Д. Особливості цивільно-правового статусу митного посередника за законодавством України та ЄС. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3–4. С. 226–233.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
6. Про затвердження Порядку обліку осіб, які під час провадження своєї діяльності є учасниками відносин, що регулюються законодавством України з питань митної справи: Наказ Міністерства Фінансів України від 15.06.2015 р. № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0807-15>.
7. Акредитація на митниці 2023. Облік на митниці. Постанова на облік. Перелік документів для акредитації. *DCH Group*. URL: <https://dchgroup.com.ua/ukr/akreditacia-2022>.

Карпінська Наталія Володимирівна
доктор юридичних наук, професор, професор,
Поморська вищої школи в Старогарді-Гданському (Республіка Польща),

Духневич Андрій Вікторович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Найбільш поширеною формою захисту індивідуальних трудових прав в Україні традиційно виступає судовий захист. Найчастіше, індивідуальні трудові спори були пов'язані із невиконанням чи затриманням виплати заробітної плати, з ситуаціями нещасних випадків на робочому місці зв'язку з тими чи іншими причинами, невиконанням умов трудового договору між роботодавцем та працівником, тощо. У зв'язку із збройною агресією росії проти України доволі велика кількість працівників опинилися у статусі внутрішньо-переміщених осіб, вимушених мігрантів в Європі та по цілому світі. Водночас, певні підприємства стикнулися із неможливістю релокації та продовжують функціонувати на тимчасово окупованих територіях, що у свою чергу ускладнює правовідносини між працівником та роботодавцем. Також, необхідно виокремити категорію трудових спорів пов'язаних прямо чи опосередковано з воєнним станом, до прикладу: трудові спори пов'язані із вступом на військову службу працівників або невиконанням середнього заробітку за час, коли працівник знаходився у полоні та інші). Вбачається, що правовий режим воєнного стану в Україні об'єктивно збільшив кількість підстав виникнення як і кількість індивідуальних трудових спорів загалом.

Враховуючи сучасні реалії в яких знаходиться Україна, на законодавчому рівні для врегулювання окремих питань трудових відносин було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який на період дії воєнного стану обмежує закріплені у ст.ст. 43 та 44 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина [1]. Відповідно до положень цього закону, у період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих ним. Норми законодавства про працю, які не суперечать положенням зазначеного закону, також можуть або повинні застосовуватися у трудових відносинах між працівником і роботодавцем. Отже, питання трудових спорів вирішуються на рівні норм Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів в цій сфері [2, с. 358–362].

Аналіз сучасного національного законодавства свідчить про те, що поряд із судами індивідуальні трудові спори можуть розглядати спеціально створені органи — комісії по трудових спорах, а також інші органи та посадові особи, передбачені законодавством. Законодавцем закріплено ще один спосіб вирішення індивідуальних трудових спорів — медіація, яка, яка показує закордонний досвід, є одним із найбільш ефективним альтернативним способом вирішення як трудових так і іншого роду спорів.

Альтернативне вирішення спорів (далі — АВС, в перекладі «AlternativeDisputeResolution» — ADR) — це група процесів, за допомогою яких вирішуються спори і конфлікти без звернення до формальної системи судочинства. Як свідчить міжнародна практика використання АВС, такі методи є досить ефективними, малозатратними, зменшують навантаження на судову систему і, що важливо, допомагають виробити прийнятне рішення для усіх сторін спору та зберегти партнерські взаємовідносини.

Традиційно серед основних видів АВС виділяють медіацію — метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту.

У вітчизняному законодавстві медіація визначена як «позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти в виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [3, с. 40–51].

15 грудня 2021 р. набув чинності Закон України «Про медіацію» [4]. Цим законом регламентовано засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання спору, принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Дія закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [5, с. 149–151]. Водночас, набули чинності зміни до Кодексу законів про працю України, передбачені вище зазначеним законом. Кодекс законів про працю України було доповнено статтею 222-1 «Урегулювання трудових спорів шляхом медіації». Відповідно до цієї статті трудовий спір між працівником і роботодавцем незалежно від форми трудового договору може бути врегульовано шляхом медіації відповідно до Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом. Договір про проведення медіації та угода за результатами медіації у трудових спорах укладаються в письмовій формі. У разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації сторони медіації мають право звернутися для розгляду трудового спору до органів, передбачених ст. 221 цього Кодексу [1, с. 358–362].

Переваги медіації як альтернативного позасудового способу вирішення трудових спорів полягають у нетривалих строках медіаційного процесу, у можливості самими сторонами спору генерувати шляхи його вирішення, у гнучкості процесу медіації (сторони мають можливість самостійно як встановлювати кількість, періодичність, тривалість медіаційних зустрічей так і впливати на сам процес), у емоційній деескалації, у вирішенні спорів на рівні задоволення реальних інтересів та потреб сторін спору, а не позицій сторін спору.

Характерними особливостями медіації як альтернативного способу вирішення індивідуальних трудових спорів є:

— добровільність процесу медіації. Для проведення медіації необхідна добровільна згода учасників трудових правовідносин які є сторонами спору. Ініціатором медіації може виступити як роботодавець так і працівник, водночас, на практиці найчастіше ініціатором медіації виступає роботодавець, який зацікавлений у збереженні часу, фінансів, конфіденційності та сприятливої атмосфери в колективі. Незважаючи на зростання інтересу до медіації в українському суспільстві, низький рівень правової культури та поінформованості суспільства про переваги медіації гальмує розвиток і звернення до цієї процедури у сфері вирішення індивідуальних трудових спорів. Добровільність як базовий принцип медіації передбачає можливість учаснику медіації сторонам медіації та медіатору у будь-який момент відмовитися від участі в медіації [6, с. 181–185];

— конфіденційність процесу медіації, яка є важливою для двох сторін трудового спору. Згідно із ст. 6 Закону України «Про медіацію» медіатор як і інші учасники медіації, а також суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, не мають права розголошувати конфіденційну інформацію, яка стала відома під час підготовки до медіації та проведення медіації, у тому числі, зміст самої угоди за результатами медіації, якщо інше не встановлено законом, або якщо всі сторони медіації не домовилися у письмовій формі про інше;

— нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора. Нейтральність медіатора полягає у безсторонності медіатора щодо вирішення спору. Незалежність та неупередженість медіатора проявляється у однаковому ставленні щодо всіх сторін спору, незалежно від питань які виникають.

Вбачається, що запровадження інституту медіації у сфері індивідуальних трудових спорів дозволить скоротити тривалість і видатки на судочинство та зменшить завантаженість судів, що є вкрай важливим в умовах воєнного стану.

Література

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-20>(дата звернення: 06.05.2024).
2. Кузнецова М. Ю., Катана Б. П., Летюга А. Г. Індивідуальні трудові спори: окремі питання вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 358–362. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.60>(дата звернення 04.05.2024).
3. Karpińska N., Chłystik M. Spory o ziemię i ich rodzaje areanauki. *Kwartalnik międzynarodowy czasopismo naukowe*. 2022. С. 149–157.
4. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX>.
5. Walańska T. Status prawny mediatora na Ukrainie: Doświadczenia krajów UE. *Areanauki. Kwartalnik międzynarodowy czasopismo naukowe*. 2022. С. 149–157.
6. Менів Л. Д. Урегулювання трудових спорів шляхом медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Вип. 71. С. 181–185.

Мініх Андрій Олександрович,
аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

СПРОЩЕНИЙ РЕЖИМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Спрощений режим регулювання трудових відносин (далі — спрощений режим) застосовується до трудових відносин, що виникають між працівником та роботодавцем, який є суб'єктом малого або середнього підприємництва з середньою кількістю працівників за звітний період (календарний рік) не більше 250 осіб, або між роботодавцем та працівником, розмір заробітної плати якого за місяць становить понад вісім розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом. Спрощений режим може на добровільних засадах застосовуватися у відносинах між працівниками та роботодавцями, які мають право на його використання. Такий режим може застосовуватися у відносинах між працівниками та роботодавцями виключно на добровільних засадах і передбачає можливість встановлення індивідуальних умов праці працівника безпосередньо у трудовому договорі.

Важливо відзначити, що вимоги щодо ведення документації з кадрових питань, прийняття локальних нормативних актів та організаційно-розпорядчої документації, в тому числі щодо режиму робочого часу та часу відпочинку, відпусток, а також інших документів з питань, що врегульовані трудовим договором, не поширюються на роботодавців, які застосовують спрощений режим.

В умовах спрощеного режиму та за умови, що це не суперечить іншим положенням КЗпП України [1], сторони трудового договору можуть на власний розсуд за взаємною згодою врегулювати свої відносини в частині виникнення і припинення трудових відносин, системи оплати праці, норм праці, розміру заробітної плати з урахуванням встановленої законом мінімальної заробітної плати, надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат, норм робочого часу та відпочинку з додержанням нормальної тривалості робочого часу на тиждень, тривалості щотижневого безперервного відпочинку та інших прав і гарантій.

Регулювання трудових відносин працівників і роботодавців, на яких поширюється спрощений режим, здійснюється трудовим договором. За взаємною згодою працівника та роботодавця може укладатися безстроковий або строковий трудовий договір. Строковий трудовий договір укладається на визначений строк або на час виконання певної роботи. У разі якщо строковим трудовим договором не визначено умов його поновлення, такий трудовий договір вважається припиненим у визначений в договорі строк або після завершення виконання робіт.

Трудовий договір укладається в письмовій формі державною мовою у двох примірниках (по одному примірнику для кожної із сторін). За згодою між працівником і роботодавцем трудовий договір може бути укладений у формі електронного документа. Припинення трудового договору, розірвання трудового договору з ініціативи працівника або роботодавця здійснюються з підстав та у порядку, що встановлені КЗпП України. Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця з підстав, не передбачених КЗпП України здійснюється з

обґрунтуванням (зазначенням) причин такого розірвання та з наданням працівнику компенсаційної виплати в розмірі та у порядку, визначених трудовим договором, але не менше: 1) половини мінімальної заробітної плати — якщо сума періодів роботи працівника у цього роботодавця становить не більше 30 днів; 2) мінімальної заробітної плати — якщо сума періодів роботи працівника у цього роботодавця становить понад 30 днів; 3) трьох мінімальних заробітних плат — якщо сума періодів роботи працівника у цього роботодавця становить понад один рік; 4) п'яти мінімальних заробітних плат — якщо сума періодів роботи працівника у цього роботодавця становить понад два роки.

Трудовий договір розривається за ініціативою роботодавця шляхом підписання додаткової угоди про розірвання трудового договору або в односторонньому порядку шляхом надсилання працівнику у спосіб, визначений трудовим договором, або рекомендованим поштовим відправленням з описом вкладення офіційного повідомлення про розірвання трудового договору. У разі надсилання працівнику повідомлення про розірвання трудового договору засобами поштового зв'язку трудовий договір вважається розірваним з наступного робочого дня після дати вручення працівнику офіційного повідомлення роботодавця про розірвання трудового договору або через сім календарних днів з дня надходження поштового відправлення роботодавця у поштове відділення за адресою працівника.

Література

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322–VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

Тараненко Людмила Станіславівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціального забезпечення,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Організація соціальної підтримки працівників є одним з найскладніших і найважливіших в першу чергу психологічних аспектів, які є основою фізичного та емоційного комфорту на робочому місці. В умовах сьогодення правильно сформована організація соціальної підтримки працівників виключатиме ризик виникнення таких проблем, наприклад, як зниження плинності кадрів. Тобто, якщо працівники відчують, що їх потреби і добробут беруться до уваги, вони більш схильні залишитися в установі та розвиватися професійно.

Україна є країною, де працевлаштовані особи мають різні рівні соціальної підтримки залежно від сектора праці та конкретної організації. На сьогоднішній день, за даними Державної служби зайнятості, на одне робоче місце претендує 3 людини, а в березні 2022 року ця цифра сягнула 24,2. Це середній показник у

країні щодо вакансій на роботу. Звичайно, рівень зайнятості та попит на спеціалістів сильно відрізняються залежно від регіону та сфери діяльності. Тож, виникає можливість дослідити загальну задоволеність працівників від організації соціальної підтримки в нашій країні [1].

Адже, питання пов'язані з якими стикаються деякі працівники в Україні щодо соціальної підтримки зачіпають інтереси не лише самих працівників, але й роботодавців, компаній та нашої нації в цілому.

Соціальна підтримка працівників в умовах воєнного стану має свої особливості, оскільки такі ситуації вимагають надзвичайних заходів для забезпечення безпеки, добробуту та захисту прав людей. Соціальна підтримка повинна включати заходи для забезпечення безпеки працівників, такі як розташування в захищених приміщеннях, евакуація в небезпеку та доступ до необхідних захисних засобів. Умови воєнного стану можуть призвести до економічних труднощів для працівників, зокрема через зупинку певних галузей економіки або обмеження в роботі. Соціальна підтримка повинна включати фінансову допомогу, яка допоможе компенсувати втрати доходів та забезпечити основні потреби працівників та їх сімей. Воєнний стан може мати серйозний психологічний вплив на працівників, зокрема через стрес, тривогу та травматичні події. Соціальна підтримка має включати психологічну допомогу, консультування та психотерапевтичну підтримку для працівників, щоб допомогти їм подолати емоційні труднощі та відновити психічне благополуччя. Умови воєнного стану можуть призвести до обмеження доступу до основних товарів та послуг. Соціальна підтримка повинна забезпечувати доступ працівників до продуктів харчування, медичної допомоги, води, енергії та інших необхідних ресурсів. Також, соціальна підтримка повинна забезпечувати правовий захист працівників, зокрема захист від дискримінації, надання права на працю та відшкодування за втрати.

Важливо зазначити, що соціальна підтримка працівників в умовах воєнного стану має бути ретельно організована та координована з відповідними урядовими органами та гуманітарними організаціями. Це допоможе забезпечити ефективну та адекватну підтримку працівників у таких складних умовах [2].

Варто розглянути досвід українського банку UKRSIBBANK, який запустив програму психологічної підтримки для працівників. UKRSIBBANK BNP Paribas Group розробив курс «War&lifebalance: як повернути життя в життя», мета якого — надати психологічну підтримку співробітникам банку в умовах сьогодення [3]. Позитивними висновками є те, що компанія виявляє високий рівень соціальної відповідальності, ставлячи на перше місце добробут своїх працівників. Запуск програми психологічної підтримки свідчить про те, що банк піклується про фізичне та емоційне здоров'я своїх співробітників і пропонує їм додаткові ресурси для підтримки їхнього благополуччя. У компанії UKRSIBBANK BNP Paribas Group діє програма психологічної підтримки спрямована на надання необхідної допомоги працівникам банку у вирішенні емоційних, психологічних та стресових питань. Це означає, що УкрСиббанк визнає важливість психологічного благополуччя своїх працівників і створює умови для їхнього підтримання та розвитку. Подібні програми психологічної підтримки допомагають працівникам поліпшити свою ефективність та продуктивність шляхом управління стресом, збалансованою роботою та

особистим життям, а також розвитком навичок самоуправління. Це може позитивно вплинути на робочу атмосферу, командний дух та загальні результати діяльності банку. Необхідно відмітити, що запуск програми психологічної підтримки свідчить про соціальну відповідальність та піклування компанії про благополуччя своїх працівників.

Враховуючи, що війна в нашій державі вплинула на всі робочі процеси та зміни в команді, тому соціальна підтримка працівника в умовах війни є необхідною для забезпечення фізичного, психологічного та соціального благополуччя працівників. Вона допомагає працівникам подолати стрес та травми, зберегти мотивацію та продуктивність, а також забезпечує стабільну робочу атмосферу. Підтримка з боку організації та співробітників є важливим фактором у забезпеченні благополуччя та відновленні працівників після пережитих стресових ситуацій, пов'язаних з війною. Для цього варто враховувати деякі виокремлені аспекти, які сприятимуть забезпеченню ефективної та цілеспрямованої підтримки працівників. А саме, важливо розробити та впровадити спеціалізовані програми соціальної підтримки, які будуть адаптовані до потреб та умов воєнного конфлікту. Ці програми повинні охоплювати психологічну підтримку, медичне забезпечення, фінансову допомогу, житлову підтримку та інші аспекти, що враховують особливості воєнного стану. Також важливо залучити кваліфікованих фахівців, таких як психологи, соціальні працівники та медичний персонал, для надання ефективної підтримки працівникам. Отже, розробка та реалізація цих аспектів допоможуть не тільки покращити організацію соціальної підтримки працівників, але і в умовах воєнного стану, забезпечуючи їм необхідну допомогу та ресурси для збереження фізичного та психологічного благополуччя.

Література

1. Решетняк В. Як відновлюється ринок праці. *Економічна правда*. 2023. 17 листопада. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/11/17/706673/>.
2. Не залишатися сам на сам: як соціальна підтримка покращує наше психічне здоров'я. URL: <https://www.mh4u.in.ua/shukayu-dopomogu/ne-zalyshatysya-sam-na-sam-yak-soczialna-p/>.
3. UKRSIBBANK запустив програму психологічної підтримки для працівників. URL: <https://ukrsibbank.com/news-post/ukrsibbank-zapustiv-programu-psihologichnoi-pidtrimki-dlya-praczivnikov/>.

НАУКОВІ ДОПОВІДІ СТУДЕНТІВ

Білоус Софія Олександрівна,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Охорона праці є важливою та однією з основних частин діяльності будь-якого підприємства. Належна організація охорони праці забезпечує безпечні умови праці для працівників, запобігає виробничому травматизму та професійним захворюванням. Поняття «охорона праці» міститься у ст. 1 Закону України «Про охорону праці» [1].

Тема охорони праці є важливою як з наукової, так і з суспільно-політичної точки зору, оскільки вона стосується здоров'я та життя працівників, впливає на продуктивність підприємства і загальний економічний розвиток країни. Ця тема є цікавою, оскільки охорона праці торкається кожного з нас, незалежно від професії чи галузі.

Основною вимогою до охорони праці на підприємстві є створення керівництвом безпечних і нешкідливих умов праці, тому що саме це покладено на керівництво, а також управління дотриманням працівниками вимог законодавства про охорону праці. Усі вимоги повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці.

Крім того, роботодавець на своєму підприємстві має створити служби охорони праці у відповідності до ст. 15 Закону України «Про охорону праці», тобто зробити та підтвердити певні положення, інструкції та інші акти з охорони праці на підприємстві, а також здійснити проведення інструктажів з питань охорони праці, оскільки у ст. 29 КЗпП йдеться, що перед тим як новий працівник приступить до своєї роботи, роботодавець має обов'язок надати повну інформацію працівнику під розпис про усі умови праці, які є на робочому місці, які б вони не були, тобто і небезпечні чи шкідливі виробничі фактори, які ще не усунені, їх можливий вплив на здоров'я працівників, можливі пільги та компенсації за роботу в таких умовах [2]. Також важливими умовами, які має здійснити роботодавець є забезпечення навчання і перевірку знань з питань охорони праці для працівників, він має подбати про проведення медичних оглядів, тобто за власні кошти він має провести попередні (при прийнятті на роботу) та періодичні (протягом трудової діяльності) медогляди працівників, які зайняті на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі [2].

П. О. Ізуїта розглядає значення охорони праці крізь призму зростання продуктивності робочої сили, збільшення фонду робочого часу та зменшення витрат на компенсацію шкоди, завданої здоров'ю та життю працівників

внаслідок нещасних випадків на виробництві або професійних захворювань [3]. Г. Г. Гогіташвілі та З. М. Яремко зазначають, що цінність охорони праці визначається ефективністю заходів щодо вдосконалення умов праці та підвищення рівня безпеки. Це є відображенням соціальної важливості охорони праці, тобто таким чином, вагу охорони праці можна оцінити за покращенням соціальних показників, яких вдається досягти завдяки впровадженню заходів із поліпшення умов праці [4, с. 8].

На сьогоднішній день існують проблеми стосовно організації охорони праці на підприємствах. Ці проблеми пов'язані із такими факторами як відсутність системного підходу до організації охорони праці, відсутність ефективного контролю, недостатнє фінансування та багато інших.

Т. М. Таїрова у своїй статті зазначала, що нормативно-правові акти та саме законодавство з охорони праці не відповідає світовим вимогам і стандартам, а процес адаптації національного законодавства до європейських стандартів відбувається таким повільним темпом, що може тривати щонайменше десятки років [5, с. 8]. Тобто проблемою є те, що в Законі України «Про охорону праці», який регулює відносини між роботодавцем і працівником з питань охорони праці, не має чіткого та однозначного визначення поняття «роботодавець». Натомість це поняття розплив часто визначається як «власник підприємства або уповноважений ним органи незалежно від форми власності та особа, яка використовують найману працю». Також даний закон визначає обов'язки роботодавця, але не встановлює чіткої відповідальності за їх невиконання. У чинному трудовому законодавстві відсутні чіткі підстави притягнення роботодавця до відповідальності за порушення норм з охорони праці. Відсутність відповідальності знижує мотивацію роботодавців дотримуватися вимог законодавства. Ця прогалина простежується і в інших нормативних актах, зокрема, у Порядку розслідування нещасних випадків на виробництві від 17 квітня 2019 р. № 337, відповідальність роботодавця прямо не визначена [6].

Ще одне проблемне питання, яке висвітлював не один науковець, що досліджував дану тему — це відповідальність роботодавця перед працівником за шкоду, заподіяну здоров'ю працівника неналежними умовами праці. Ю. Ю. Івчук вважає, що доцільним є закріплення норми, яка стосується обов'язку роботодавця стосовно відшкодування шкоди, яка була заподіяна працівнику шляхом ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків, у тій частині, в якій вона не відшкодується страховиком саме у новому Трудовому кодексі України [7, с. 74].

Отже, виходячи із вищезазначеного можна сказати, що вкрай важливо, щоб роботодавець розглядав забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці для співробітників як один із найвищих пріоритетів. Недотримання норм та стандартів охорони праці може призвести до тяжких наслідків для здоров'я та життя працівників, а також негативно позначитися на продуктивності та результативності діяльності підприємства. Натомість, належна організація заходів з охорони праці дозволить не лише зберегти здоров'я персоналу та уникнути трагічних випадків, а й зекономити кошти, які інакше довелося б витратити на лікування постраждалих та виплату компенсацій.

Література

1. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. Ізуїта П. О. Правове регулювання охорони праці в умовах ринкової економіки. Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2008. 177 с.
4. Гандзюк М. П., Желібо Є. П., Халімовський М. О. Основи охорони праці : підруч. / за ред. М. П. Гандзюка. 5-е вид. К. : Каравела, 2011. 384 с.
5. Таїрова Т. М. Проблемні питання охорони праці в Україні. *Проблеми охорони праці в Україні*. 2016. Вип. 32. С. 3–15.
6. Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : Постанова Каб. Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-п>.
7. Івчук Ю. Ю. Деякі питання, пов'язані з матеріальною відповідальністю роботодавця у зв'язку з відшкодуванням шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 68–75.

Валянська Тетяна Петрівна,
здобувачка кафедри цивільно-правових дисциплін,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

МЕДІАЦІЯ, МИРОВА УГОДА, ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ

Земельні спори є складною категорією справ у багатьох юрисдикціях, оскільки вони часто пов'язані з правом власності на землю, її використанням та розпорядженням [1, с. 208]. Такі спори виникають щодо власності, меж, користування та інших аспектів земельних відносин. Додатковою проблемою є те, що земельні ресурси є обмеженими та цінними, що може підсилити конфлікти між зацікавленими сторонами. Вирішення таких справ у порядку юрисдикційної форми захисту (за зверненням до суду або органу державної влади) [2, с. 76] може бути довготривалими та затратними, а рішення, що прийме уповноважений орган, може не задовольнити інтереси сторін. Альтернативою звернення до юрисдикційних органів задля вирішення земельних спорів може виступати договірне вирішення земельних спорів.

Питанням запровадження та використання окремих механізмів договірного вирішення спорів присвятили свої дослідження Н. Мазаракі [3, с. 171–175], Г. Огречук [4, с. 144–148], Л. Романадзе [5, с. 14–22], Н. Карпінська [6], Д. Федчишин [7] та інші вітчизняні науковці. Зокрема, Н. Мазаракі досліджуючи сутність правової природи договорів, що укладаються у сфері медіації провела компаративістський аналіз угоду сфері медіації та правової угоди [3, с. 171–175]. У свою чергу, Г. Огречук розглядаючи питання, що стосуються договірного регулювання відносин медіації,

обґрунтував існування двох договірних етапів встановлення медіаційних правовідносин — укладання першого договору між сторонами спору про звернення до медіації для вирішення спору і укладання другого договору між сторонами спору та медіатором про проведення медіації [4, с. 144–148]. Л. Романадзе наукові пошуки присвятила широкому спектру питань пов'язаних із становленням та функціонуванням інституту медіації в Україні, це і правове регулювання медіації в Україні, питання розмежування врегулювання спору за участю судді від медіації, оформлення домовленостей та питання етики медіатора [5, с. 14–22]. Н. Карпінська та М. Хлистіку своїх публікаціях розкрили зміст поняття «земельний спір» та висвітлили питання класифікації земельних спорів за різними критеріями та можливості застосування процедури медіації у сфері земельних спорів [6, с. 40–52]. Щодо договірної форми вирішення земельних спорів, не можна не згадати праці Д. Федчишина [7, с. 170–174], який свого часу розкрив особливості застосування медіації як способу захисту прав на землю в закордонних країнах. Досліджуючи різні погляди вітчизняних та закордонних науковців щодо дефініції «медіація», вчений запропонував авторське визначення поняття «медіація», розуміючи її як самостійний метод вирішення спорів, як процедуру, яка заснована на тому, що медіатор, як незалежна та нейтральна сторона, сприяє тому, аби конфліктуючі сторони прийняли конкретне рішення, бажане або прийнятне для кожної з них.

Медіація являє собою договірну форму вирішення земельного спору оскільки участь у процесі медіації є добровільною для обох сторін, основою медіаційного процесу є спільна угода між сторонами щодо вирішення спору, сторони вільно узгоджують умови участі, вибір медіатора, процедури та змісту угоди. Отже, медіація є договірною формою вирішення земельного спору, оскільки вона базується на добровільній угоді сторін, спільній угоді щодо процедури та результату, а також надає сторонам гнучкість та автономію у визначенні умов вирішення спору. Н. Мазаракі виділяє різновиди угод щодо медіації, залежно від моменту укладання: медіаційне застереження, де сторони зобов'язуються скористатися процедурою медіації в разі виникнення спору; договір про проведення медіації, де сторони зобов'язуються розпочати процедуру медіації та узгоджують її умови, включаючи визначення особи — медіатора. Такі угоди можуть бути укладені перед подачею судового позову або після нього; угода за результатами медіації, де сторони закріплюють досягнуті під час медіації домовленості [3, с. 173].

Г. Огречук пропонує класифікувати медіаційні угоди на дві категорії: перша включає угоди, спрямовані на встановлення медіаційних відносин, такі як угода між сторонами спору щодо проведення медіації та угода між сторонами спору та медіатором щодо проведення процедури; друга — угоди, що укладаються як результат медіації — медіаційні угоди [8, с. 8].

Мирова угода є наступним механізмом договірною способом вирішення спору. Це домовленість сторін щодо компромісного вирішення судового спору, яка оформлена в цивільній процесуальній формі. Згідно з Цивільним процесуальним кодексом України, сторони можуть укласти мирову угоду та повідомити суд про це, подавши спільну заяву. Внаслідок укладання мирової угоди суд має зобов'язання роз'яснити сторонам можливі наслідки такого рішення [8, с. 160]. Серед переваг, які характерні для укладання мирової угоди,

можна виділити наступні: укладаючи мирову угоду, сторони спору сприяють зменшенню навантаження на суд; якщо мирова угода була затверджена судом, сторони втрачають можливість подальшого звернення з тим же спором до тих же сторін, щодо того самого предмету та на тих самих підставах; при укладанні мирової угоди на етапі передачі справи на судовий розгляд сторони свідомо обирають процедуру примирення, а не конкурентну процедуру; судді не потрібно ставити питання щодо дотримання термінів розгляду справи.

Фасилітація є новітнім способом альтернативного вирішення спорів. Це процес сприяння груповим обговоренням і прийняттям рішень шляхом допомоги фасилітатора, який допомагає учасникам спільно знаходити шляхи до досягнення їхніх цілей. Фасилітація може бути визнана договірною формою вирішення спорів, оскільки передбачає добровільну участь сторін, які згодом укладають відповідну угоду або погоджуються на фасилітований процес. Фасилітація є ефективним методом вирішення земельних спорів, так як дозволяє сторонам активно брати участь у пошуку взаємовигідних рішень.

Договірна форма вирішення земельних спорів сприяє створенню сприятливого клімату для розвитку та забезпеченню стабільності в земельних відносинах. Шляхом діалогу, взаєморозуміння та урахування інтересів усіх сторін можна досягти більш ефективного та гармонійного вирішення спорів, що сприяє розвитку сільськогосподарського сектора та забезпеченню сталого використання земельних ресурсів. Водночас, перелік механізмів договірної вирішення земельних спорів не є вичерпним, оскільки розвиток суспільних відносин і технологічних можливостей дозволяє його розширити.

Література

1. Сандул М. М., Скutelьник І. В. Проблематика регулювання судових земельних спорів. *Актуальні проблеми у сфері публічного управління*. 2023. № 33. С. 207–213.
2. Шульга М. В., Ігнатенко І. В., Федчишин Д. В. Законодавчі новели щодо вирішення земельних спорів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1 (42). С. 75–81.
3. Мазаракі Н. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 170–175.
4. Огренчук Г. Договори про проведення медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 144–148.
5. Романадзе Л. Універсальний кодекс етики медіатора: утопія чи реальність? *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 114 (1). С. 14–22. [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(114\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(114)02) (дата звернення: 20.01.2024).
6. Карпінська Н., Хлистік М. Земельні спори та їх види. *Areanauki. Kwartalnymiedzynarodoweczaspismonaukowe*. 2022. Lublin. Polska. S. 40–52.
7. Федчишин Д. В. Практика медіації за законодавством зарубіжних країн як спосіб захисту прав на землю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 51. Том 1. С. 170–173.
8. Огренчук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 20 с.

Горупашенко Вікторія Ігорівна,
студентка, Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЩОДО ПЕРЕВАГ ТА НЕДОЛІКІВ АГРАРНИХ РОЗПИСОК

В умовах сьогодення функціонування успішного бізнесу потребує залучення інвестицій та пошуку альтернативних форм кредитування. Вирішення цього питання особливо актуальне для сільськогосподарських товаровиробників. Одним із відносно нових засобів залучення ними коштів є аграрні розписки. Аналіз практики свідчить про наявність як переваг, так і недоліків у їх використанні, що обумовлено зокрема й станом правового регулювання відносин у цій сфері.

Визначення поняття і види аграрних розписок, положення щодо регулювання відносин з їх видачі та виконання закріплено у Законі України «Про аграрні розписки». Аграрні розписки виступають предметом дослідження науковців, проте перелік питань для аналізу допоки не вичерпано. Одним з них є питання переваг та недоліків аграрних розписок та наявність правових інструментів подолання останніх.

Аграрну розписку визначено як товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах [1]. Предметом застави за аграрними розписками виступає майбутній врожай сільськогосподарської продукції товаровиробників. Суб'єктами аграрних розписок є боржник (особа, яка видає аграрну розписку для оформлення свого зобов'язання здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених в аграрній розписці умовах) та кредитор (фізична чи юридична особа, яка надає грошові кошти, послуги, поставляє товари, виконує роботи як зустрічне зобов'язання за договором, за яким боржник видає аграрну розписку, а також фізична чи юридична особа, яка отримала права кредитора від іншого кредитора за аграрною розпискою у спосіб, не заборонений законом).

Поява аграрних розписок стала результатом аналізу зарубіжного досвіду. Наприклад, вони доказали ефективність в Бразилії, де були введені в обіг ще з 1994 року, тому бразильські аграрії залучають більше 25 млрд дол. обігових коштів щорічно, а частка аграрного сектору складає 23 % ВВП Бразилії та 44 % від загального експорту [2]. Натомість в Україні станом на початок 2022 року виробники видали понад 8 тис. аграрних розписок на суму більш ніж еквівалент 1,9 млрд дол. Обсяг ринку аграрних розписок до війни становив еквівалент 600 млн дол. щорічно. З початку 2022 року станом на 01.07.2022 р. було видано ще 480 аграрних розписок на 3,7 млрд грн [3].

Аграрні розписки поділяють залежно від характеру зобов'язань боржника на товарні та фінансові. Підписуючи товарну аграрну розписку, сільськогосподарський товаровиробник зобов'язується поставити кредиторіві майбутню сільськогосподарську продукцію, а кредитор, у свою чергу, поставляє

зазначені товари. Фінансова аграрна розписка зобов'язує боржника сплатити необхідні грошові кошти.

Незважаючи на значну кількість переваг, як-то: можливість придбання техніки та обладнання, добрив, насіння та інших засобів забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, відсутність нарахування банківських відсотків, можливість обрання форми розрахунку (товарна та фінансова), швидке й легке оформлення, використання аграрних розписок має низку недоліків та ризиків.

Насамперед, варто відзначити, що ризики при використанні аграрних розписок можуть стосуватись як боржника, так і кредитора. Слід зауважити, що ймовірність ризиків боржника досить пропорційна ризикам кредиторів. По-перше, боржник не може гарантувати отримання очікуваного врожаю. Значними ризиками для боржника є природні фактори. Неврожай, посуха, град, шквали та інші стихійні лиха можуть суттєво вплинути на врожай, роблячи виконання зобов'язань за аграрною розпискою неможливим або економічно не вигідним. По-друге, сезонні коливання цін на сільськогосподарську продукцію та глобальні тенденції на ринку можуть призвести до падіння цін на продукцію, що робить виконання зобов'язань згідно з розпискою збитковим для виробника, навіть якщо він отримав врожай в очікуваних обсягах. У разі падіння цін на сільськогосподарську продукцію кредитор ризикує отримати меншу вигоду, ніж було обумовлено зобов'язанням. Цей чинник є досить об'єктивним, тому його ймовірність майже неможливо передбачити та запобігти.

Досить проблемним серед ймовірних ризиків для товаровиробника мають суб'єктивні фактори, які пов'язані з поведінкою кредитора, зокрема: ризик рейдерської атаки, зловживання аграрною розпискою, тиск на виробника з метою отримання продукції за заниженою ціною, нав'язування не вигідних умов співпраці, штучне створення перешкод для виконання зобов'язань тощо [4]. Також серед недоліків можна навести: складність стягнення заборгованості у випадку звернення до суду; шахрайство у частині підробки документів, використання чужих розписок тощо; непередбачувані обставини (форс-мажор), такі як військові дії, стихійні лиха, епідемії, можуть суттєво вплинути на виконання зобов'язань за аграрною розпискою та призвести до додаткових витрат. Ці ризики є загальними та можуть стосуватись обох сторін аграрної розписки.

На жаль, Закон України «Про аграрні розписки» та інше законодавство не має інструментів для подолання наведених ризиків і недоліків. До прикладу, у разі невиконання боржником за аграрною розпискою зобов'язань у вказаний у ній строк кредитор має право звернутися до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису, який підлягає негайному виконанню і на підставі якого орган або особа, що здійснює примусове виконання протягом семи днів забезпечує передачу кредиту за аграрною розпискою предмета застави аграрної розписки [1]. Стягнення за аграрною розпискою повинно здійснюватися в позасудовому порядку, проте, на практиці цей механізм часто виявляється неефективним, адже боржник може заперечувати борг, висувати вимоги, що не вигідні кредитору, або просто ігнорувати вимоги нотаріуса. Тому кредитор все ж таки змушений звертатися до суду, про що свідчить значна кількість відкритих

судових проваджень. Вирішення цього питання в судовому порядку є тривалим, витратним процесом та не може гарантувати повного повернення коштів.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що аграрні розписки — це цінний фінансовий інструмент, який певним чином можна вважати альтернативною формою кредитування для сільськогосподарських товаровиробників. Їх використання може бути вигідним як для виробників, так і для кредиторів, але за умови розуміння всіх ризиків та вжиття заходів для їх мінімізації.

Література

1. Про аграрні розписки: Закон України від 06.11.2012 р. № 5479-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>(дата звернення: 22.05.2024).
2. Бразильський досвід допомагає Україні впроваджувати аграрні розписки. *Асоціація виробників молока України*. URL:<http://surl.li/tvues>(дата звернення: 22.05.2024).
3. Аграрні розписки розширять фінансування аграріїв на деокупованих територіях — експерт. Укрінформ. URL:<http://surl.li/txzzo>(дата звернення: 25.05.2024).
4. Аграрні розписки в Україні: використання, переваги й ризики | DLF attorneys-at-law. URL:<https://dlf.ua/ua/agrarni-rozpiski-v-ukrayini-vikoristannya-perevagi-j-riziki/#4>(дата звернення: 22.05.2024).

Лучковська Каріна Віталіївна,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

СПІРНІ АСПЕКТИ РОЗМЕЖУВАННЯ ТРУДОВОГО І ЦИВІЛЬНОГО ДОГОВОРІВ

У сучасному світі люди можуть реалізувати своє право на працю різними способами, не лише шляхом укладення трудового договору, а й цивільно-правового, предметом якого є результат особистої праці людини. Саме договір і є центральним галузевим інститутом та найбільш поширеною підставою виникнення та функціонування правовідносин. Однак часто трапляються ситуації, коли виникає неправильне застосування законодавства через його незнання, аби правильно розмежування доцільного застосування у тій чи іншій обставині трудового чи цивільно-правового договору.

Перш за все варто звернутись до позицій науковців щодо визначення трудового договору в українському законодавстві, аби цілком і повністю зрозуміло розкрити дане поняття. Так, на думку у М. І. Іншина, трудовий договір варто розглядати як «правовий адаптер» між правовідносинами з працевлаштування та безпосередньо трудовими правовідносинами [1, ст. 195]. Дана позиція розглядає трудовий договір як «правовий адаптер», оскільки він встановлює основні умови трудових відносин та забезпечує перехід від стадії працевлаштування до безпосереднього виконання трудових обов'язків. Вона

підкреслює важливість трудового договору як інструмента, що забезпечує стабільність та регулярність трудових відносин між працівником та роботодавцем. М. І. Наньєва розглядає трудовий договір як важливий інструмент кадрового менеджменту, джерело суб'єктивного права, форму реалізації конституційного права кожного на працю, юридичну модель індивідуальних трудових відносин [2, с. 155]. Тобто, на її погляд, трудовий договір вважається не лише важливим інструментом управління персоналом, але й джерелом особистого права для працівників. Вона бачить його як засіб реалізації конституційного права на працю та модель для регулювання індивідуальних трудових відносин. Це свідчить про те, що вона підкреслює значення трудового договору як основи для взаємодії між працівником і роботодавцем, а також як інструмент для захисту прав і інтересів обох сторін. На мою думку, обидві позиції відображають важливі аспекти трудового договору, що відображаються у його ролі як регулятора трудових відносин та засобу забезпечення прав та обов'язків сторін у цих відносинах.

Відповідно до ч. 1 ст. 21 КЗпП України законодавцем закріплено визначення поняття трудового договору [3], але це формулювання є недоцільним і неконкретним, оскільки не містить особистого характеру виконання роботи, взаємного дотримання законодавства, контролю з боку роботодавця та необхідності належних умов праці і своєчасної виплати заробітної плати. Проект Трудового кодексу України 2019 року більш чітко визначає трудовий договір як угоду між працівником і роботодавцем, яка регулює обов'язки і права сторін, забезпечуючи належні умови праці та своєчасну оплату [4].

О. М. Ярошенко розкриває відмінності трудового договору і суміжних цивільно-правових договорів залежно від наступних аспектів: предмет договору та процедуру його укладання, оплата праці, строки, припинення договору [5, с. 94–101].

Головна відмінність між трудовим і цивільно-правовим договорами полягає в предметі договору. За трудовим договором працівник зобов'язаний виконувати завдання роботодавця, що належить до його трудової функції за професією, спеціальністю, посадою і кваліфікацією, обумовленою в трудовому договорі. Тобто можна сказати, що акцент саме на праці працівника в процесі виробництва та персональності, оскільки робота має бути реалізована тільки самою людиною. Щодо цивільно-правових договорів, то вони містять індивідуально-визначену роботу і головним чином звертається увага на результат праці.

Процедура укладання теж містить певні відмінності. Найперше це її регламентація передбачена різними актами законодавства: Кодексом законів про працю України та Цивільним кодексом України. При прийомі на роботу для працівника обов'язковою є відповідна заява, видання наказу або розпорядження про прийняття на роботу. Обов'язковим також внесення до трудової книжки відповідного запису, ну і нараховується стаж. До того ж під час укладання трудового договору вирішується питання щодо посади або спеціальності, на яку приймається особа, розмір заробітної плати та дата початку трудових обов'язків. Для більшості цивільно-правових договорів характерною є його нескладна процедура укладання, яка полягає у двосторонньому волевиявленні і певним чином зафіксовано.

Що стосується плати, то за трудовим договором вона є гарантованою, передбачаються строки її виплати та мінімальні стандарти. А у цивільно-правових власне здійснюється оплата за факт виконаної роботи, плата може бути передбачена укладеним договором та ця винагорода може бути нижчою від встановлених мінімальних стандартів заробітної плати.

Відмінності також наявні і у строках. Особливістю трудового договору є те, що він, як правило, безстроковий. Але існують ситуації, коли укладається строковий договір через те, що відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк і потребують відповідного обмеження у часі. Строк цивільного договору визначається сторонами і характеризується своєю разовістю.

Дуже пов'язані із строками є відмінності у припиненні договорів. Під час розірвання трудового договору необхідним є дотримання чітко визначеної процедури, передбаченої трудовим законодавством. Підстави ж припинення цивільно-правового договору на виконання тих чи інших робіт встановлюються індивідуально для кожного договору, а також може бути передбачена матеріальна відповідальність у разі одностороннього розірвання договору. Вона проявляється у вигляді неустойки, штрафу, так і в інших формах.

Ще однією значущою відмінністю між трудовим та цивільно-правовим договорами є надання певних гарантій працівникові. Укладення трудового договору є підставою для одержання працівником усіх гарантій та компенсацій, передбачених трудовим законодавством, у той час як цивільно-правових договір цього не забезпечує.

Однак ми не можемо стверджувати, що даний перелік відмінностей є вичерпним.

У зв'язку з цим, А. В. Андрушко наголошує на ще одному критерію, який відрізняє цивільний договір від трудового відповідно до аналізу правових позицій — це аспект відповідальності [6]. А саме те, що не застосовується дисциплінарна та матеріальна відповідальність, а юридична відповідальність підрядника чи виконавця роботи за порушення умов цивільного договору є майновою.

Отже, трудовий договір є основним інститутом трудового права та базовим документом, що регулює відносини між працівником і роботодавцем, забезпечуючи правову основу для трудової діяльності. Він суттєво відрізняється від цивільно-правових договорів. Оскільки трудовий договір зобов'язує працівника виконувати роботу відповідно до його професії, спеціальності, посади та кваліфікації, пов'язану з діяльністю підприємства, організації чи установи. Підприємство повинне дотримуватись правил внутрішнього трудового розпорядку і надавати працівнику необхідні гарантії. Роботодавець зобов'язаний надати роботу, що відповідає посадовим обов'язкам працівника, забезпечити відповідні умови праці та своєчасно виплачувати заробітну плату. Розуміння юридичних аспектів трудових і цивільно-правових договорів та їх правильне застосування допомагає запобігти розбіжностям і конфліктам.

Література

1. Іншин М. І. Трудовий договір крізь призму сьогодення: сутність, значення, особливості. *Право України*. 2012. № 9. С. 192–196.

2. Наньєва М. І. Поняття та основні ознаки трудового договору за законодавством України та пострадянських країн. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 13 (1). С. 154–157.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення 14.05.2024).
4. Проект Трудового кодексу України від 08.11.2019 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (дата звернення 14.05.2024).
5. Трудове право України: підруч. /за ред. О. М. Ярошенка; за підтримки координатора проектів ОБСЄ в Україні. Харків, 2022. 376 с.
6. Андрушко А. В. Важливі критерії розмежування трудового та цивільного договорів URL: <https://advokatpost.com/vazhlyvi-kryterii-rozmezhuвання-trudovoho-tatsyvilnoho-dohovoriv-advokat-alla-andrushko/>.

Мазан Дарина Анатоліївна,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

БОРОТЬБА З ДИСКРИМІНАЦІЄЮ НА РОБОТІ

Дискримінація на роботі є великою проблемою, яка впливає на мільйони працівників у всьому світі. Дискримінація не тільки шкодить окремим працівникам, але й негативно впливають на організації, знижуючи продуктивність, підвищуючи текучість кадрів і псує репутацію компанії.

Дискримінація відбувається, коли особа або група людей стикається з обмеженнями у визнанні, реалізації або користуванні своїми правами та свободами через їх риси, такі як раса, колір шкіри, політичні, релігійні та інші переконання, стать, вік, інвалідність, етнічне та соціальне походження, громадянство, сімейний та майновий стан, місце проживання, мовні або інші характеристики, які були, є або можуть бути реальними або припущеними. Це включає в себе всі форми обмежень, за винятком випадків, коли таке обмеження має законну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є відповідними та необхідними [3].

Варто відзначити, що Конституція України гарантує рівність прав і свобод для всіх громадян. Заборона дискримінації в нашому суспільстві встановлена в ч. 1 ст. 6 Закону України «Про основи запобігання та протидії дискримінації в Україні»: всі люди, незалежно від їх конкретних характеристик, мають однакові права і свободи, а також однакові можливості для їх здійснення [1].

Відповідно до діючого трудового законодавства України, будь-яка форма дискримінації на роботі є неприпустимою, включаючи порушення принципу рівних прав і можливостей, безпосереднє або опосередковане обмеження прав працівників, згідно з ч. 1 ст. 2-1 КЗпП України [2].

Дискримінація є:пряма(наприклад, коли вагітній жінці відмовляють у прийомі на роботу) та непряма (коли роботодавець не вказує прямо, що не підвищує працівника з конкретних причин, але створює додаткові вимоги та критерії, які, як він стверджує, працівник не виконує) [4].

Щоб запобігти дискримінації, роботодавцям необхідно створити та впровадити відповідну політику протидії дискримінації. Ця політика має чітко визначати заборонені дії та включати механізми для звітування про випадки дискримінації та їх розслідування. Важливо, щоб ця політика була відома всім працівникам, а також потенційним кандидатам на вакансії. Крім того, необхідно регулярно проводити навчання для працівників та керівників з питань дискримінації, гендерної рівності та інклюзивності.

Протидія дискримінації на роботі вимагає спільних зусиль від роботодавців, працівників, профспілок, громадських організацій та держави. Тільки через колективну відповідальність можна досягти створення справедливого та інклюзивного робочого середовища для кожного.

Якщо все-таки має місце дискримінація, зокрема непряма, важливо докладно записувати всі інциденти обмежень та утисків. Це слід робити навіть під час онлайн-заходів або спілкування в робочих чатах, якщо там виявляються прояви дискримінації. Скріншоти, аудіо- та відеозаписи можуть допомогти доказати порушення. Потім вам слід повідомити про зафіксоване керівництву або вищій організації, установі. Також може захистити працівника профспілкова організація, якщо вона діє на підприємстві. Якщо ж персонал організації працює на основі колективного договору, то можна звернутися зі скаргою до представника [5].

Відповідно до ч.4 ст.2-1 КЗпП «особи, які відчують, що їх дискримінували на роботі, мають можливість подати скаргу до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або/та до суду» [2]. Варто зазначити, що до Омбудсмана можна звернутися протягом року після виявлення порушення. Якщо мова йде про дискримінацію в зовнішній рекламі, то скаргу слід подати до Державної служби з питань безпеки продуктів харчування або до установ з благоустрою, які мають право штрафувати порушників [5].

Всім людям гарантовано право на рівність та недискримінаційне ставлення, незалежно від їхніх особистих відмінностей, таких як раса, гендер, вік, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, інвалідність і т.д. Практики, що включають дискримінацію, не тільки порушують права працівників, але й негативно відображаються на ефективності роботи, моральному стані колективу та іміджі організацій. Тому потрібно боротись з дискримінацією, це допоможе створити справедливе робоче середовище.

Література

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення: 21.05.2024).
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 21.05.2024).

3. Дискримінація та мобінг на роботі: як захиститися. *Безоплатна правова допомога*. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/dyskryminacziya-ta-mobing-na-roboti-yak-zahystytysya>(дата звернення: 21.05.2024).
4. Присяжна Л. Дискримінація та мобінг на роботі: визначення та способи правового захисту. *Thinkbrave | Останні новини бізнесу України*. URL: https://biz.ligazakon.net/news/216830_dyskrimnatsya-ta-mobng-na-robot-viznachennya-ta-sposobi-pravovogo-zakhistu (дата звернення: 21.05.2024).
5. Дискримінація та мобінг: як розпізнати й куди скаржитися. *ГО ЖАР*. URL: <https://zhar.org.ua/dyskryminatsiya-ta-mobing-yak-rozpiznaty-kudy-skarzhytysya>(дата звернення: 26.05.2024).

Нетяга Олег Васильович,

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ АГРОХОЛДИНГІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В останні роки інтеграційний процес на макро- та мікрорівнях світової економіки проходить дуже активно. У розвинених країнах об'єкти силою розвитку національної економіки є корпоративні злиття. Ці процеси також притаманні і для України. Сьогодні в економіці нашої країни існує велика кількість суб'єктів господарювання різних галузей, і всі вони різною мірою залучені до інтеграційних процесів. У цьому контексті суттєво зріс інтерес до бізнес-об'єднань усіх типів, зокрема холдингових структур.

У вітчизняних наукових працях вчених таких як В. Андрійчук, О. Бородіна, С. Дем'яненко, Ю. Нестерчук, Ю. Кулиняк, І. Рибаків, І. Кірейцев, Г. Уманців, В. Юрчишин, В. Уркевич, Т. Курман, А. Статівка, І. Кульчій, В. Єрмоленко та інших висвітлено різноманітні проблеми діяльності агрохолдингів, особливо їх позитивні та негативні сторони функціонування в аграрному секторі. Але є поодинокі проблеми, що потребують більш ґрунтовного аналізу. Метою даного дослідження є характеристика наявного правового регулювання діяльності агрохолдингів в Україні, їх правового статусу й окреслення перспектив їх розвитку та вдосконалення.

В Україні немає загальноприйнятого чи офіційного визначення поняття «агрохолдинг», яке буде визначено конкретними нормативно-правовими актами. Натомість у науковій літературі є багаторізних пояснень його природи. Більшість пояснень впливає з наданого визначення холдингової компанії, що міститься в Законі України «Про холдингові компанії в Україні» [1].

Система корпоративних відносин в українському аграрному секторі сформувалася в 1990-х роках на базі колишніх колективних і радянських господарств під впливом процесу роздержавлення, розпаювання та приватизації, що відбувалась у селі. У внутрішньому аграрному секторі і економіці країни найбільшого поширення набули такі форми агробізнесу, як агрохолдинги, аграрна сутність яких полягає в об'єднанні за допомогою певних організаційно-

правових форм власників землі, майна та грошового капіталу, що дає можливість підвищити ефективність і конкурентоспроможність. Термін «агрохолдинг» не має визначення в економічній літературі та має різні тлумачення: «агрохолдингове об'єднання», «вертикально інтегрована структура», «аграрно-промислово-торговікорпорації», «агропродовольчий холдинг», «квзіхолдинг», тощо [2].

У аграрному науковому співтоваристві в країні та за кордоном існує думка, що великі підприємства з висококонцентрованим виробництвом часто стають вирішальним фактором для здобуття державою конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Лише великі підприємства, які контролюють тисячі гектарів землі, здатні виробляти необхідну кількість продукції, залучати інвестиції, забезпечувати високопродуктивність і збільшувати експортні можливості держави [3, с. 14]. Для вдалого виходу національної агропродукції на світовий агропромисловий ринок є щонайменше два напрямки діяльності для успішного розвитку:

- 1) малі та середні сільськогосподарські підприємства та фермери об'єднуються в міцну кооперативну структуру;
- 2) сільськогосподарська діяльність у вигляді створення агрохолдингів шляхом поглинання малих і середніх сільськогосподарських підприємств) [4, с. 72].

Особливістю діяльності аграрного сектору вітчизняної економіки в останні роки стало виникнення та стрімке зростання багатофункціональних вертикально з'єднаних організацій, які отримали назву «агрохолдинги». У цьому контексті порушується питання про вплив процесів інтеграції та капіталізації на інституційну структуру аграрної економіки та наступний розвиток сільської місцевості.

Такі компанії, як «Нібулон», «Миронівський хлібопродукт», «УкрЛендФармінг», «Кернел», «Сварог Вест Груп», «Астарта» та інші, відіграють важливу роль на ринку та є одними з найбільших агрохолдингів України [5].

Науковці прогнозують, що у користуванні агрохолдингів буде зосереджено 54% сільськогосподарських угідь України [6].

Така концентрація виробництва у руках декількох власників може сприяти монополізації ринку сільськогосподарської продукції, як наслідок спричинювати нерентабельність функціонування та банкрутство дрібних товаровиробників.

Правове становище, процедура створення, реєстрації та діяльності агрохолдингових компаній зазначена у Законі України «Про холдингові компанії в Україні» [1], «Про акціонерні товариства» [7], Господарському та Цивільному кодексах України. Основною метою створення агрохолдингів є реагування аграрного сектору національної економіки на потреби ринку з метою відновлення порушених міжгалузевих зв'язків між сільськогосподарськими та переробними підприємствами та відновлення паритету цін на сільськогосподарську продукцію та сировину, що реалізується, здобуття нових ринків збуту і зменшення витрат.

Отже, відповідно до усього вище зазначеного, можна зробити висновок: роль агрохолдингів у розвитку аграрного сектору України є важливою та зростатиме в майбутньому. Поступово продовжуватиметься зосередження

земель сільськогосподарського призначення через оренду та банкрутство неефективних сільськогосподарських підприємств. Ці процеси необхідно акцентувати при формуванні національної аграрної політики та програм підтримки розвитку сільських територій.

Головною перевагою агрохолдингів є прояв ефекту синергії. У цьому випадку синергія означає, що централізовані бізнес-групи взаємодіють за певними правилами і досягають більш значущих результатів, ніж децентралізовані бізнес-групи. Водночас для більш повної реалізації синергетичних ефектів в аграрній сфері необхідний науковий підхід до формування та діяльності агрохолдингів, який базується на об'єктивному аналізі позитивних і негативних сторін їх роботи.

Література

1. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15.03.2006, № 3528-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>(дата звернення 25.04.2024).
2. Корпоратизація аграрного сектора економіки України / за ред. О. В. Шубравської. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. ресурс. К., 2020. 205 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/329.pdf> (дата звернення 25.04.2024).
3. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку. Ніжин :Аспект-Поліграф, 2007. 216 с.
4. Залізко В. Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій. *Економіка України*. 2013. № 6. С. 71–78.
5. Рейтинг агрохолдингів за кількістю землі. URL: <https://tripoli.land/ua/agroholdingi-ukrainy>(дата звернення 25.04.2024).
6. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи. К. : НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. 2016. 56 с.
7. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 р. № 2464-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20>(дата звернення 25.04.2024).

Остапенко Каріна Русланівна,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Гендерна рівність у трудових правах та заборона дискримінації у сфері праці за ознакою статі гарантуються національним законодавством, зокрема, Конституцією України (ст.ст. 21, 24, 43), сюди щеможна віднести Кодекс законів про працю України (ст.ст. 21, 22), Закони України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», також «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» тощо. Україною затверджені Конвенції Міжнародної Організації Праці про те, що чоловіків та жінок мають однакові права та істотні умови праці, вони повинні отримувати однакову грошову винагороду за свою працю, повинні бути усунені всі форми дискримінації щодо жінок та ін. У 2014 році Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, також Європейським співтовариством з атомної енергії (їхніми державами-членами) що містить статтю 420 з приводу співпраці. Метою є забезпечення однакових прав і можливостей для осіб обох статей як у професійній сфері, що включає працевлаштування, отримання освіти і підвищення кваліфікації, так і у економічній та суспільній діяльності, а також у процесі прийняття важливих рішень.

Якщо проаналізувати дану ситуацію з гендерною рівністю, то в реальному житті трудові відносини досить далекі від ідеалу і нашому суспільству є куди прагнути. На ринку праці існує гендерна нерівність, з якою вже дуже багато років борються, жінки стикаються з досить великою кількістю перешкод порівняно з чоловіками. Роботодавці дуже часто надають перевагу чоловікам при працевлаштуванні на високооплачувані посади та кар'єрному зростанні, вважаючи, що чоловік має бути головним у всьому, а жінка по своїй волі слабка та не зможе компетентно керувати всім процесом та персоналом. Це пов'язано зі стереотипними уявленнями, які виникли дуже багато тисячоліть тому. Одною із головних причин дискримінації є те, що може настати вагітність і роботодавець буде вимушений надати відпустку у зв'язку з вагітністю, пологами і для догляду за дитиною, також йому доведеться шукати іншого працівника на це місце. Відпустки у зв'язку з вагітністю, пологами і для догляду за дитиною, це призводить до втрати кваліфікації. Коли відбувається скорочення робочих місць, то жінки першими опиняються під загрозою звільнення [1].

За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна посідає 65 місце серед 149 країн у рейтингу дотримання гендерної рівності. До лідерів увійшло п'ять країн, а саме: Ісландія, Норвегія, Швеція та Фінляндія, а також Нікарагуа з Латинської Америки [2]. Проаналізувавши зібрані дані Державна служба України в справах статистики, оголосила що середня заробітна плата чоловіків в Україні на 26,6 % вища, ніж у жінок [3]. У 2017 році Кабінет Міністрів ухвалив Концепцію державної програми, яка спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків до 2021 року, усвідомлюючи існуючий гендерний розрив. Один зі шляхів вирішення цієї проблеми в усіх сферах життя, визначений урядом — удосконалення відповідної нормативно-правової бази [4].

Скандинавські країни володіють гарним досвідом у запобіганні гендерній дискримінації, Україна має звернути на це увагу оскільки це може послужити прикладом. Швеція прийняла Закон, який набув чинності у 1991 році, а саме Закон про забезпечення рівних можливостей незалежно від статі в сфері праці, який вимагає від кожного з підприємств забезпечувати однакову кількість робочих місць, між представниками статей. Бувають випадки, що кількість осіб протилежної статі не є рівною, тому для підприємства стоїть завдання створити більш однаковий розподіл представників обох статей. Наприклад, якщо на одне вакансій не місце є два кандидати, варто обирати представника тієї статі, яка менше представлена на даному підприємстві. У Преамбулі Закону України від 08.09.2005 р. № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» У даному документі вказано, що його метою є досягнення рівних умов для жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя за допомогою правового захисту рівності між ними, усунення статевої дискримінації та використання спеціальних заходів, спрямованих на врегулювання дискримінації у можливостях жінок і чоловіків для здійснення своїх прав, які гарантовані Конституцією та законами України [5].

Стаття 16, пункт 5 цього Закону дозволяє вживати позитивних заходів, беручи до уваги статус працівника, з ціллю рівної участі жінок і чоловіків у державній і муніципальній службі. У свою чергу, згідно зі статтею 17, пунктом 4 цього Закону, роботодавці мають змогу активно діяти для досягнення рівності жінок і чоловіків у різних галузях діяльності.

Україна активно змінює своє законодавство, щоб воно якомога було схожим із законодавством ЄС, зокрема варто передивитись та внести зміни до вище зазначених норм Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», наголосити та закріпивши у них не право, а обов'язок керівників органів державної влади й місцевого самоврядування та роботодавців здійснювати позитивні дії, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати своє конституційне право на працю.

Література

1. Гендерну рівність у сфері праці — під профспілковий контроль. URL <https://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/80-%20gumanitarna-robota-genderni-pitannya/12320-kruglij-stil-gendernu-rivnist-u-%20sferi-pratsi-pid-profspilkovij-kontrol>(дата звернення: 13.03.2019).
2. Яке місце посіла Україна у світовому рейтингу гендерної рівності: цікаві результати (18.12.2018). URL: https://24tv.ua/yake_mistse_posila_ukrayina_v_reytingu_gendernoyi_rivnosti_tsikavi_rezultati_n1082330 (дата звернення: 13.03.2019).
3. Чоловіки в Україні заробляють на чверть більше, ніж жінки (05.09.2017). URL: <https://www.dw.com/uk/чоловіки-в-україні-заробляють-на-чверть-більше-ніж-жінки/a-40365784>.
4. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 229-р. *Офіційний вісник України*. 2017.№ 31. Ст. 951.

5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 40. Ст. 2536.

Сербіна Олена Володимирівна,
студентка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ НОТ В УКРАЇНІ

Аграрна нота — це новаторський фінансовий інструмент, який замінює традиційні паперові форми. Вона представляє собою електронний цінний папір, зареєстрований у системі депозитарного обліку цінних паперів. Кожна аграрна нота містить детальну інформацію про відомості та реквізити, пов'язані з сільськогосподарськими операціями. Закон «Про аграрні ноти» відкриває нові можливості для розвитку сільського господарства шляхом забезпечення доступу до фінансування. Важливо відзначити, що цей закон не скасовує Закон «Про аграрні розписки», тому традиційні паперові аграрні розписки продовжать своє використання. Таким чином, аграрна нота і аграрні розписки існуватимуть паралельно, надаючи сільськогосподарським підприємствам широкий спектр фінансових інструментів для ведення бізнесу [1]. Фактично, аграрні ноти є послідовниками аграрних розписок та по суті є їх більш сучасним аналогом. Адже, традиційні паперові розписки будуть надалі існувати, але їх удосконалять та запровадять електронні аграрні ноти, що значно спростить сучасне законодавство. Аграрні ноти стають ключовим інструментом для привертання фінансування до сільськогосподарського сектору України та виконання оплат за угодами. Використання аграрної ноти для розрахунків за діючими контрактами можливе лише при умові, що у відповідному договорі передбачено таку можливість. Необхідно підкреслити, що основним фактором є те, що один і той же боржник не може використовувати аграрну ноту та аграрні розписки одночасно щодо одного й того ж предмета застави. Ця вимога спрямована на забезпечення чіткості та стабільності в фінансових відносинах та забезпеченні справедливості між сторонами угоди. Такий інноваційний механізм контролю та регулювання сфери аграрних нот буде реалізований через створення спеціального Реєстру, який забезпечить цілісність та прозорість у цьому сегменті фінансового ринку. У цьому Реєстрі буде відображатися вся необхідна інформація, зокрема: деталі про видачу аграрних нот, їх зміст та всі зміни, що стосуються реквізитів; інформація про припинення дії або обтяження аграрних нот, що дозволить зберігати повну відомість про стан кожної ноти в системі; початок примусового виконання зобов'язань за аграрними нотами на основі спеціальних виписок з цього Реєстру, що забезпечить ефективне управління фінансовими ризиками та забезпечить відповідність законодавчим вимогам [2]. Переконані, що створення цього Реєстру відображає стрімке розвиток фінансової інфраструктури України та впровадження передових практик у сфері управління фінансовими активами. Аграрні ноти представляють важливий та вигідний інструмент, який має величезний потенціал. Як неемісійні цінні

папери, вони стають самостійним об'єктом торгівлі на капіталові ринки, дозволяючи кредиторам легко перепродавати їх та використовувати зароблені кошти для подальшого кредитування сільськогосподарських підприємств новими електронними аграрними нотами. Закон розширює коло суб'єктів, які мають право видавати електронні аграрні розписки, включаючи сільськогосподарські кооперативи, та розширює види застав на продукцію тваринництва та первинної переробки. Спрощення та здешевлення процесу видачі, обігу та припинення електронних аграрних розписок порівняно з традиційними паперовими — це ще один великий плюс. Сам фермер зможе видалити електронну аграрну ноту через особистий е-кабінет в спеціально створеному Реєстрі аграрних нот, не звертаючись до нотаріуса та не сплачуючи додаткові витрати [2]. Ці нововведення не лише стимулюють розвиток сільського господарства, а й демонструють стрімке розвиток фінансових технологій, спрямованих на полегшення життя аграріїв та підтримку їхнього бізнесу. Новий закон запевняє стабільність та надійність аграрних нот. У випадку невиконання боржником своїх зобов'язань за аграрноюнотою, кредитор має можливість отримати виконавчий лист на відповідне стягнення, звернувшись до Реєстру аграрних нот. Головна перевага цього документу полягає у розширенні можливостей застави порівняно з традиційними паперовими аграрними розписками. Тепер можна заставити живих тварин та продукти тваринного походження, а також продукцію їх первинної переробки, що відкриває нові можливості для приваблення ресурсів у тваринницькі господарства [3]. Підсумуюмо, що прийняття Закону «Про аграрні ноти» сприятиме збільшенню доступу виробників сільськогосподарської продукції до кредитів, розширить коло кредиторів, які можуть фінансувати агросектор, та знизить витрати на отримання фінансових ресурсів. Таким чином, він сприятиме стимулюванню розвитку сільського господарства та зміцненню фінансової стійкості сільських господарств.

Література

1. Про аграрні ноти : Закон України від 22.02.2024 р. № 3586-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3586-20>.
2. Аграрні ноти: що пропонує новий Закон (29.03.2024; 09:09). URL: https://biz.ligazakon.net/news/226635_agrarn-noti-shcho-proponu-noviy-zakon.
3. Закон України «Про аграрні ноти» почне діяти з наступного року. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zakon-ukrainy-pro-ahrarni-noty-pochne-diiatyz-nastupnoho-roku>.

Ситник Ілона Анатоліївна,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМАТИКА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна завдала значного удару по українській економіці. Багато підприємств зруйновані, а інші змушені були зупинити свою роботу. Це призвело до зростання безробіття, зниження доходів населення та погіршення соціального добробуту.

Тіньова економіка ставить під питання «сам факт існування держави, виступає основною перешкодою для підвищення рівня життя населення, розвитку економіки, становлення громадянського суспільства, боротьби з організованою злочинністю» [1].

З проблемами присутності тіньової економіки стикаються майже всі країни світу, і Україна не є виключенням. За різними джерелами, обсяг тіньової економіки в Україні становить близько 20–25 % ВВП.

В Україні згідно дослідження Інституту стратегічних досліджень при Президентіві України, наслідками тінізації економіки, зокрема її фінансової сфери, є [2]:

- недовіра важелів грошово-кредитної політики через значний обсяг гривневої та валютної маси, що не регульована засобами банківської системи;
- зниження ефективності фіскальних інструментів, марнотратство дефіцитних бюджетних ресурсів;
- втрата частини інвестиційного потенціалу суспільства, вилучення ресурсів із процесу суспільного відтворення;
- гальмування переходу до інноваційної моделі розвитку через недостатнє інвестування та неефективне відтворення людського капіталу

Тіньова економіка в Україні є серйозною перешкодою на шляху до зростання конкурентоспроможності країни, підвищення соціальних стандартів життя населення та інтеграції в європейське співтовариство. Вона відображає активну криміналізацію економічних процесів, високий рівень корупції в органах державної влади та недостатню правову та податкову культуру серед юридичних та фізичних осіб. Це становище ще гостріше підкреслює воєнний стан, який був введений з 24.02.2022 року.

У таких складних умовах тіньова економіка, яка і так є доволі гострою проблемою у нашій країні, стає ще більш небезпечною. Вона шкодить не лише державному бюджету, але й підриває основи економіки, робить її більш уразливою до зовнішніх впливів.

Перш за все, воєнний стан сприяє зростанню тіньової економіки через відсутність ефективного контролю та регулювання. Напружена ситуація на сході країни зумовлює різке падіння довіри до установ влади, що в свою чергу стимулює зростання нелегальних та тіньових операцій. Це може призвести до недоплати податків, відмивання коштів, торгівлі людьми та зброєю, що потенційно загрожує національній безпеці.

По-друге, воєнний стан сприяє ескалації корупції. Зниження контролю з боку влади, обмеження діяльності ЗМІ та громадськості, а також відсутність ефективної системи правосуддя створюють ідеальні умови для корупційних схем та зловживань. Це зменшує інвестиційну привабливість країни та підточує довіру до державних інституцій.

Які ж основні ризики тіньової економіки в умовах воєнного стану?

Зниження надходжень до бюджету: Держава недоотримує кошти, які могли б бути використані для фінансування армії, допомоги постраждалим від війни, підтримки економіки.

Нечесна конкуренція: Добросовісні підприємства, які чесно сплачують податки, опиняються в не вигідному становищі порівняно з тіньовим сектором.

Зростання корупції: Тіньова економіка тісно пов'язана з корупцією, яка, в свою чергу, підриває довіру до влади та послаблює обороноздатність країни.

Погіршення інвестиційного клімату: Інвестори не хочуть вкладати кошти в країну з непрозорою економікою та високим рівнем корупції.

Зростання злочинності: Тіньова економіка тісно пов'язана з організованою злочинністю, контрабандою та іншими кримінально протиправними діяннями.

Ще однією не менш важливою проблемою у боротьбі з тіньовою політикою є впровадження загальної мобілізації. Відповідно дослідженню Державної служби статистики України станом на 01 квітня 2021 р., рівень зайнятості чоловіків вищий, ніж жінок — 60,4 % проти 51,4 % відповідно. Та в період воєнного стану, який не обходиться без оголошення загальної мобілізації, кількість чоловіків, які працевлаштовуються офіційно, очевидно значно менше, ніж до впровадження воєнного стану. Додаткові вимоги встановлює Порядок організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних. Роботодавець зобов'язаний перевірити в особи, яка працевлаштовується, наявність: військово-облікового документа; відмітки у військово-обліковому документі про взяття на військовий облік

Також варто відзначити, що воєнний стан ускладнює боротьбу з тіньовою економікою через розсіяність уваги та ресурсів. Замість того, щоб зосереджувати зусилля на ефективних протидійних заходах, уряд та правоохоронні органи змушені спрямовувати велику частину ресурсів на ведення війни та забезпечення безпеки країни.

Отже, в умовах воєнного стану проблематика тіньової економіки стає ще більш актуальною та небезпечною для майбутнього України. Необхідно негайно приймати рішучі заходи для посилення контролю, забезпечення прозорості та підтримки правової держави, щоб зменшити негативний вплив тіньової економіки на економічну та політичну ситуацію в країні.

Література

1. П'ясецька-Устич С. В. Корупція і тіньова економіка в системі соціально-економічних відносин суспільства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 34–39.
2. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання : аналіт. огляд [упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с.

Шевчук Анастасія Анатоліївна,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ ТА ВІДПОЧИНОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Право на працю та відпочинок є фундаментальними правами людини, закріпленими в Конституції України та міжнародних актах. Однак під час воєнного стану ці права можуть бути обмежені суттєво через необхідність забезпечення національної безпеки та виконання критичних завдань. В умовах воєнного стану в Україні виникають особливі виклики для реалізації права на працю та відпочинок. Воєнний стан вимагає гнучких підходів до регулювання трудових відносин, що знаходить відображення у прийнятті спеціальних законів та змін до чинного трудового законодавства. У цій статті розглянемо основні гарантії права на працю та відпочинок під час воєнного стану, а також проблеми, які виникають у цій сфері.

Одним з ключових нормативних актів, прийнятих для регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану, є Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Цей закон запроваджує нові норми, які дозволяють більш гнучко реагувати на виклики, що виникають внаслідок війни. Наприклад, введено можливість призупинення дії трудового договору, що дозволяє роботодавцям і працівникам адаптуватися до нових умов. Стаття 43 Конституції України гарантує право кожного на працю, у тому числі можливість заробляти на працю життя, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується. Протест, це право не є абсолютним і може бути обмежене під час воєнного стану. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» передбачає запровадження гнучких механізмів регулювання трудових відносин, які дозволяють адаптувати трудове законодавство до умов війни [1].

Закон також передбачає ряд гарантій як для працівників, так і для роботодавців. Зокрема, працівники мають можливість розірвати трудовий договір у строк, зазначений у заяві, а роботодавці можуть звільнити працівників навіть у період їх тимчасової непрацездатності. Це регулюється Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [2].

Військовий стан змушує роботодавців і працівників адаптуватися до нових умов. Таким чином, законодавство передбачає можливість припинення трудового договору, що дозволяє тимчасово припинити трудові відносини без їх розірвання. Це важливо для збереження робочих місць на майбутнє, коли ситуація нормалізується. Також введено нові норми, які дозволяють розірвати трудовий договір за ініціативою працівника у рядок, поданий у заяві, а роботодавцям дозволено звільнити працівників навіть під час їхньої тимчасової непрацездатності. Війна суттєво впливає на ринок праці та економіку України, що призводить до втрати робочих місць та зниження рівня зайнятості. Однією з головних проблем є примусове залучення до певних видів робіт, що обмежує

свободу праці. Це викликає потребу у внесенні змін до трудового законодавства з метою належного захисту прав працівників [4].

Важливою складовою трудових прав під час воєнного стану є забезпечення мінімальних соціальних гарантій для працівників. Законодавство передбачає дотримання стандартів охорони праці, виплату мінімальної заробітної плати, надання мінімальної відпустки та дотримання норм максимального робочого часу такі заходи викликають захист прав працівників навіть у найскладніших умовах [5].

Право на відпочинок також зазнає змін під час воєнного стану. В умовах воєнного часу можливе запровадження надзвичайних режимів роботи, що може обмежувати тривалість відпочинку працівників. Однак законодавство передбачає збереження базових гарантій, таких як право на щорічну оплачувану відпустку та інші види відпочинку, відповідно до ч. 1 ст. 133 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [3].

Воєнний стан в Україні створює нові виклики для реалізації права на працю та відпочинок. Законодавство оперативно реагує на ці виклики, запроваджуючи гнучкі механізми регулювання трудових відносин та забезпечення прав працівників. Однак, існують проблеми, що потребують подальшого вдосконалення законодавства для гарантування належного захисту прав працівників в умовах війни. Адаптація трудового законодавства до умов воєнного стану є необхідною для забезпечення балансу потреб між національною безпекою та захистом прав працівників. Однак, зважаючи на тривалість війни, законодавство потребує подальшого удосконалення. Можливо забезпечити, щоб призупинення трудових договорів могло бути скасовано за ініціативою працівників, а також розробити додаткові механізми соціального захисту для тих, хто втратив роботу через воєнні дії. Це сприятиме збереженню соціальної стабільності та підтримці економіки країни в період війни та після її завершення.

Таким чином, забезпечення права на працю та відпочинок під час воєнного стану вимагає балансу між гнучкістю регулювання та захистом основних прав працівників, що є важливим завданням для законодавців і роботодавців.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення 20.05.2024 р.)
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення 20.05.2024 р.)
3. Кисельов Д. В. Питання регулювання праці в умовах воєнного стану. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави*: матеріали ІХ заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернігів, 17 червня 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 58–62.
4. Хромей В. В. Конституційне право людини на працю та гарантії його реалізації : Автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2016. 22 с.

5. Шабанов Р. І. Щодо проблем реалізації права на зайнятість в умовах воєнного стану. *Виклики правничої професії в умовах воєнного стану*: тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста (06 жовтня 2022 р.) / уклад.: О. О. Коваленко, Т. Г. Головань, М. Д. Ждан; за ред. О. О. Коваленко. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 19–21.

Шевчук Анна Олегівна,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ОЦІНКА ВПЛИВУ ВІЙНИ НА АГРАРНІ ПІДПРИЄМСТВА УКРАЇНИ

Російське вторгнення в Україну у 2022 році завдало значної шкоди аграрному сектору країни — одному з основних рушіїв її економіки. Ґрунтовані багатолітнім досвідом і потужною аграрною базою, українські сільськогосподарські підприємства зіштовхнулися з безпрецедентними викликами, які ставить перед ними збройний конфлікт. Втрата земель, пошкодження інфраструктури, перебої в логістиці та дефіцит робочої сили — знищено близько 30% потенціалу сільського господарства [1]. Проте аграрії України демонструють неабияку стійкість та адаптивність, застосовуючи нові підходи та знаходячи нетрадиційні рішення для збереження своєї діяльності в умовах війни. Подолання наслідків збройного конфлікту для аграрної галузі є ключовим завданням для відновлення економічного потенціалу України.

Війна в Україні призвела до серйозних порушень у логістичних ланцюгах та доступі аграрних підприємств до традиційних ринків збуту. Значна частина транспортної інфраструктури, зокрема залізничні колії, мости, порти, була пошкоджена або знищена внаслідок бойових дій. Це стало критичною проблемою для вивезення сільськогосподарської продукції, оскільки інші канали логістики, такі як автомобільні дороги, не могли забезпечити необхідні обсяги перевезень.

Блокування чорноморських портів мало особливо руйнівний вплив, адже саме через них Україна традиційно експортувала значну частину своєї сільгосппродукції. Закриття цих портів суттєво обмежило можливості аграріїв щодо експорту пшениці, кукурудзи, олійних культур та інших товарів. Це призвело до накопичення значних обсягів нереалізованої продукції на складах сільськогосподарських підприємств.

Окрім цього, військові дії спричинили ускладнення прямих поставок на окремі регіональні ринки, оскільки транспортне сполучення значно ускладнилося або й взагалі припинилося. Це змусило аграріїв шукати нові канали збуту, що вимагало додаткових витрат та логістичних зусиль [2].

Значних змін зазнала структура посівних площ та рівні врожайності сільськогосподарських культур. Через руйнування інфраструктури, втрату тракторів, комбайнів та іншої техніки, а також порушення логістичних ланцюгів, багатьом аграріям довелося переглянути структуру своїх посівів

Ці тенденції становлять серйозний виклик для продовольчої безпеки України та її експортного потенціалу. Державні та міжнародні програми підтримки мають бути спрямовані на відновлення втраченого парку сільськогосподарської техніки, налагодження логістичних ланцюгів, а також на стимулювання збереження основних культур при одночасному розвитку більш стійких до кризи напрямів рослинництва.

Проте, згідно з прогнозами УКАБ, в 2024 році Україна може зібрати 65–69 млн тонн зернових та олійних культур. Це значно більше, ніж потрібно для внутрішнього споживання, адже навіть у мирний час країна потребує лише близько 4 млн тонн пшениці на рік, а зараз, через війну та міграцію, цей показник ще нижчий [3].

Ситуація з іншими культурами аналогічна. За винятком гречки, де іноді виникають певні складнощі з плануванням посівних площ, Україна має всі шанси забезпечити себе продовольством навіть в умовах війни.

Держава виявляє активну позицію щодо підтримки аграрних підприємств та пом'якшення наслідків війни для галузі:

1. Запроваджується низка антикризових заходів, спрямованих на забезпечення безперебійного функціонування агросектору.

2. Урядом запущено програму фінансової допомоги аграрним підприємствам для покриття частини втрат, викликаних руйнуванням виробничих потужностей та інфраструктури, а також зривом експортних контрактів.

3. Передбачено пільгове кредитування та відтермінування податкових виплат.

4. З метою відновлення пошкодженої сільськогосподарської техніки та об'єктів інфраструктури запроваджується програма відшкодування збитків за рахунок бюджетних коштів. Фермерам надається можливість компенсувати до 25 % вартості нової техніки, у межах програми «Зроблено в Україні» [4].

5. Для забезпечення доступу до паливно-мастильних матеріалів та інших критично важливих ресурсів реалізуються спеціальні логістичні схеми та спрощені митні процедури. Вживаються заходи з розблокування експортних поставок зерна та олійних культур.

Незважаючи на складнощі, держава докладает значних зусиль для збереження потенціалу аграрного сектору та забезпечення його стабільного функціонування в умовах воєнного стану.

Війна завдала значної шкоди аграрному сектору України, проте через правильні стратегічні кроки з боку держави та ефективну співпрацю з міжнародними партнерами можна відновити сільське господарство та забезпечити його подальший сталий розвиток.

Ключовими напрямками відновлення мають стати відбудова пошкодженої інфраструктури, забезпечення доступу до виробничих ресурсів, підтримка експортного потенціалу та соціальний захист працівників галузі. Важливо також сфокусуватися на впровадженні інноваційних технологій та пошуку нових ринків збуту для української аграрної продукції. Державна політика у цій сфері має поєднувати пряму фінансову підтримку, гнучке законодавче регулювання та ефективну координацію між усіма зацікавленими сторонами.

Література

1. Вауліна Ф. У Мінагрополітики оцінили збитки, які агросектору завдала російська агресія. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/war/uminahropolitiki-otsinili-zbitki-jaki-ahrosektoru-zavdala-rosijska-ahresija.html>.
2. Свобода Р. Зеленський: Росія заблокувала 22 млітонн продовольства в українських портах. *РадіоСвободаУкраїна*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-rosia-blokuvannia-portiv-zelensky/31861442.html>.
3. Ukrinform. Урожай-2024: попередні прогнози. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-economy/3827456-urozaj2024-poperedni-prognozi.html>.
4. Аграрії можуть мати 25% компенсації вартості с/техніки 44 українських виробників. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/731029-agrarii-mozut-otrimati-25-kompensacii-vartosti-silgosptehniki-44-ukrainskih-virobnikiv>.

ЗМІСТ

Вітальне слово ректора Хмельницького університету університету управління та права Імені Леоніда Юзькова Олега Омельчука 4

Спогади доньки Людмили Станіславівни про життєвий шлях Домбровського Станіслава Феліксовича..... 6

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Бахур О. В. Земельний банк (LandBank): ефективне управління державними землями 8

Бортник О. Ю. Щодо окремих способів захисту майнових прав особи на земельну ділянку 11

Ващишин М. Я. Ознаки інфраструктурного сервіту 15

Гордєєв В. І. Актуальні питання забезпечення реалізації переважного права купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення 18

Данілік Д. М. Деякі питання правового регулювання земельно-надрових відносин в сучасних умовах..... 21

Дрозд І. В. Концепція «книжкового володіння» в судовому захисті прав на землю 23

Костяшкін І. О. Актуальні проблеми трансформації права власності на землю в Україні..... 25

Крук П. Б. До питання змісту договору оренди землі 28

Кулинич П. Ф. Право на безоплатну приватизацію земель в Україні: рушій чигальмо у розвитку земельної реформи..... 30

Луцюк О. В. Проблемні питання утримання та збереження ползахисних смуг, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення..... 32

Лісова Т. В. Деякі сучасні проблеми правового регулювання охорони земель.. 37

Мартинюк В. А. Проблемні питання з реалізацією права на землю за документом 39

Новак Т. С. До питання правового забезпечення розмінування земель сільськогосподарського призначення 41

Носік В. В. Правовий режим землі в умовах війни: охороняти, обороняти, приватизувати чи продавати? 43

Палійчук В. Б. Критерій пропорційності як складова правомірного втручання у право власності на землю у практиці ЄСПЛ..... 46

Федорович В. І. Юридичне значення державної реєстрації прав на земельні ділянки..... 48

Шульга М. В. До питання про зобов'язальний характер права власності на землю 50

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНИХ ВІДНОСИН

Григор'єва Х. А. Гідромеліоративна реформа в Україні: правовий дисбаланс..	52
Єрмоленко В. М. Проблемні питання сучасної юридичної освіти	54
Курман Т. В. До питання про генезу і перспективи розвитку права продовольчої безпеки	56
Місінкевич А. Л. Правові проблеми функціонування малого та середнього агробізнесу в аспекті нових законодавчих викликів	59
Павлюченко Ю. М. Законодавча основа функціонування державного аграрного реєстру.....	61
Шульган Я. М. Трансформація відносин в агросфері: правові аспекти.....	64
Чудик-Білоусова Н. І. Соціальний розвиток села як пріоритетний напрямок реалізації соціальної політики: виклики для України	65

СЕКЦІЯ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ТА ПРИРОДОРЕСУРСНИХ ВІДНОСИН

Балюк Г. І., Ковальчук Т. Г. Проблеми еколого-правової освіти України	70
Бевз О. В. Врахування екологічних пріоритетів при видачі спеціальних дозволів на користування надрами у світлі змін до законодавства про надра.....	73
Гордійчук М. А. «Законодавче забезпечення екологічної стійкості лісів в Україні»: лексико-семантичний аналіз термінологічної конструкції.....	76
Грачук В. С. Актуальні проблеми правового забезпечення використання альтернативних джерел енергії в Україні.....	78
Данилюк Л. Р. Екологічна інформація та екологічна безпека: взаємозв'язок і забезпечення в умовах воєнного стану	81
Заверюха М. М. Правове регулювання здійснення «військових рубок» в лісах України.....	83
Налуцишин В. В., Налуцишин Р. В. Проблема екологічного тероризму в сучасних умовах	85
Петлюк Ю. С. Правовий механізм відшкодування збитків, завданих доквіллю військовою агресією рф.....	87
Позняк Е. В. Розвиток еколого-правової культури — шлях до подолання правового нігілізму в Україні	90
Теник А. В. Система конституційних гарантій екологічних прав людини в Україні.....	92
Шеховцов В. В. Круторог Д. Є. Правові питання доступу до екологічної інформації в умовах воєнного стану	95
Лагойда Т. В. Адміністративна відповідальність за самовільне випалювання рослинності або її залишків	98

СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Андрушко А. В. Відповідальність за порушення порядку укладення трудового договору	101
Боднарчук Д. І. Особливості правового регулювання нормування праці.....	103
Бойко А. О., Коржинський Р. В. Трудові гарантії під час воєнного стану.....	104
Іванченко Е. П. До питання про особливості здійснення митними брокерами правового супроводу діяльності учасників ринку митних брокерських послуг	107
Карпінська Н. В., Духневич А. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення індивідуальних трудових спорів	110
Мініх А. О. Спрощений режим правового регулювання трудових відносин	113
Тараненко Л. С. Особливості організації соціальної підтримки працівників в умовах воєнного стану.....	114

НАУКОВІ ДОПОВІДІ СТУДЕНТІВ

Білоус С. О. Проблемні питання організації охорони праці на підприємстві	117
Валянська Т. П. Медіація, мирова угода, фасилітація як альтернативні способи вирішення земельних спорів	119
Горупашенко В. І. Щодо переваг та недоліків аграрних розписок.....	122
Лучковська К. В. Спірні аспекти розмежування трудового і цивільного договорів	124
Мазан Д. А. Боротьба з дискримінацією на роботі	127
Нетяга О. В. Правове становище агрохолдингів в сучасних умовах: тенденції та перспективи	129
Остапенко К. Р. Проблема гендерної рівності у трудових відносинах	132
Сербіна О. В. Правові основи функціонування аграрних нот в Україні.....	134
Ситник І. А. Проблематика тіньової економіки в Україні в умовах воєнного стану	136
Шевчук А. А. Гарантії права на працю та відпочинок під час воєнного стану	138
Шевчук А. О. Оцінка впливу війни на аграрні підприємства України.....	140

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ
ЗЕМЕЛЬНИХ, АГРАРНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ
ТА ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Збірник тез

Всеукраїнського науково-практичного круглого столу,
присвяченого 80-річчю від дня народження
Заслуженого юриста України, доцента
ДОМБРОВСЬКОГО Станіслава Феліксовича

Укладач — *Іван Костяшкін*

Електронне видання 06.2024 р. Формат 60×84 1/16.

Ум. друк. арк. 8,5. Зам. № 49.

Видано у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова.

29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, буд. 8

Тел.: (382) 71-75-91, (382) 71-80-80

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та
радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.2019 р.